

SIRP

NUMBER 3 (3377)

EESTI KULTUURILEHT

hind 1.50 eurot

20. JAANUAR 2012

Kultuurkapitali 2011. aasta IV jaotus

Kui ülesandest üle ei ole, ei tule midagi

Arhitektuurimuuseumis on 5. veebruarini avatud näitus „Arhitekt Peep Jänes”.

Hiljuti oma 75. sünnipäeva tähistanud arhitektiga vestleb Carl-Dag Lige lk 9.

PIIA RUBER

Nurka maalitud maalermeister

Alustuseks mõned halvasti vaidlustatavad rahvatarkused. Esiteks, demokraatia mõte on vähe- muste kaitsmine enamuse, väiksema kaitsmine suurema vägivalla eest, mitte viis enamuse huvide realiseerimiseks vähemuse arvamust küsimata. Teiseks, kes tuult külvab, see tormi lõikab. Ja kolmandaks, põhiseadusesegi (§ 19) on jõudnud veendumus, et „igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimete õigusi ja vabadusi ning järgima seadust”. Ja seda viimast eriti.

Eesti Kunstiakadeemia eesotsas oma valitud rektori ja hulga sõnakate kasvandike-vilistlastega peab praegu lahinguid nii mitmel rindel, et alati polegi nii lihtne kindlaks teha, kas ollakse suuremad või väiksemad, tugevamad või nõrgemad. Igatahes ulatub koolipere koos vilistlastega arvult tuhandetesse, andes nii välja tubli suurpartei mõõdu. Sama segaseks kipub ütluste ja arvamuste virvarris muutuma see, kas kuskil üldse eksisteerib midagi, mille nimeks vastutus, ja kui eksisteerib, siis kes seda kellelt nõudma ja kes kandma peaks.

Meediasõda niisugusel kujul, nagu peavad seda praegu kunstiakadeemia juhid ja liitlased, on igal juhul diplomaatia läbikukkumine. Ja sellisena postsovetlikule kultuuriruumile üsna tüüpiline. Siin ei olegi ju (veel paraku) kombeks põhjamaist tüüpi läbirääkimised eesmärgiga jõuda kõiki kas või natuke rahuldava kokkuleppeni, mille eelduseks on, et igaüks annab natuke midagi oma lähtepositsioonist ära konsensuse saavutamiseks. Ei, siin on need, kes teavad tõde, ja kui kord nii, siis loomulikult peab ju ainult teine pool (kes kobab pimeduses) järele andma või tegema nii, nagu töö valdaja ütleb. Töö valitseja õigus on suurem kui teiste oma ning kes töökuulutaja õigusega kaasa ei lähe, märgistatakse kui reetur, ketser, vaenlane.

Selle, kuidas inimvaim end oma ebaõnnestumistega kohandab ja pigem ümbritseva tegelikkuse ära moondab hoopis keerukama „mina” moondamise asemel, on psühholoogias kaunis kindla peale ära seletatud. Pettumusest sünnitab vaim vaenlase kujusid, omistab neile kurje kavatsusi, häbimärgistab. Kunstiakadeemia kollektiivne aju on sünnitanud kurjuse kehastuseks õige mitu isikut. Esiteks muidugi „naabrinaine”, kes näeb pealt välja nagu tavaline inimene, kuid kelle sees pesitseb kinnisvarahaide musttuhat, noolimas „magusat krunti kesklinnas”. Olgu märgitud, et kapitalism ju selles seisnebki, et inimesed otsivad kogu aeg midagi, mida panna kasulikult tööle ja raha teenima. Ja alati on kuskil keegi, kellel on vaba raha, mis püüab kuskile paigutada, sünnitades

OLEKS SEE NII LIHTNE...

nõnda pakkumisi ka neile, kel müügikavatsusi üldse pole. Kui poleks kapitalismi ja turumajandust, siis poleks ka EKA kinnistul, täpsemalt selle kunagi müüdud osal kunagi mingit hinda olnudki. Kuid antud juhul on raske ette kujutada vähegi teadlikumat arendajat seda krunti himustamas – liiga paljuga on see koormatud ja praeguseks mitte ainult õiguste ja siduvate lepingute, vaid ka emotsioonidega. Kaasneva religioosse saadusena on EKA krunt tõstetud paigafetiisi staatusesse. Just sellel ja ainult sellel pühal pinnal saavat jätkuda pühad kunstiope- tuslikud toimingud.

Teiseks vaenlase kujuks on tõusnud üpris asjassepuutumaltul minister Jaak Aaviksoo. Võimalus teda demoniseerida tuleneb kunagistest eriarvamustest osaga kunstnikkonnast Vabadussõja monumendi asjus. Loodav pilt on kahes mõttes vale. Esiteks on Aaviksoo sattunud selle protsessi jälgijaks alles hetkel, mil see on sisuliselt ammu läbi kukkunud (soovitud asja soovitud tähtjaks ja hinnaga ei sünni). Ja teiseks, mille eest kätte maksta? Vabadus- samba žürii andis kaitseministrile halba nõu. Nõnda tegi ka EKA maja arhitektuurikonkursi

žürii rektor Kiviga. Ainult selle väikese vahega, et rektor kuulus ise ka žüriisse, erinevalt ministrist omal ajal. Mõlemal juhul vallandas lonkava ja sajatuste saatel kulgeva protsessi see, et nn kunstikomisjon ehk nõunikud andsid otsustajatele-vastutajatele soovitusi, mille järgimine ei viinud soovitud tulemuseni.

Nõunikud mõistagi ei vastuta suurt millegi eest, sest juba definitsiooni järgi on nende nõu võtta või jätta. Küll on otsustajal kohustus tegutseda kehtiva õiguse piires, soovitage nõunikud, mida tahes. Kui otsustaja eksib, siis tema ka vastutab. Vastutust ei tohi segi ajada süüga. Sest vastutus jääb kehtima ka siis, kui süüd üldse pole. Vastutus on töölepingu osa.

Töösuhted on selles juhtumis seatud nii, et rektori tööandjaks on ülikooli nõukogu. Rektor palgati teatud tööd tegema. Tööd on tehtud ja vaeva nähtud, aga maja, seda ei ole krundile tulnud. Eks see ole nüüd esmajärjekorras tööandja otsustada, kas ta saamatule palgalisele tahab veel võimalusi anda või mitte.

Üldiselt kehtib nii poliitikas kui ka diplomaatias ja äris reegel, et kui ühed läbirääkijad jõuavad patiseisu, on esitanud ultimaatumeid,

millest ei saa taganeda, siis vahetatakse edasiminekuvu huvides läbirääkija välja. Üks hea läbirääkija tunnus on empaatia. Kes suudab end mõelda „vastase” olukorda ja vaadata oma huvile ka võõra pilguga, sel on lootust kompromissini jõuda. Praegu paistab küll, et peegelneuroneid on vähe mängu pandud ja mõistmispüü asemel vohab läbirääkimiste laua taga sotsiaalne autism, jonnakas kapseldumine oma õiguse külge, mis on alati naabri omast suurem.

Lõpuremargina riigi süü kohta peab kor- dama, et riik on oma seadusandja tahte väljendusena teinud kõrgema kunstiopetuse avaõiguslikuks asjaks, andes sel moel EKA-le seadusega laiaulatuslikud õigused ning otsealluvuse parlamendile (kelle võimuses on seadust muuta). Mõtlemine peab ikka õige keerduks olema sellel, kes näeb selles riiklikus suurejoonelisuses poliitikute väiklast iha kunstnikud kui klass likvideerida. Aga ega riigivõimul muidugi midagi teha pole: kuni nõutavat plaani B pole, on käigus plaan C. Mis see on, seda arutame laiemalt järgmises Sirbis.

Kaarel Tarand

■ ÜHISKOND

3 Valle-Sten Maiste

Oluline on demokraatia kvaliteet
Intervjuu Mari-Liis Jakobsoni, Raivo Vetiku ja Leif Kaleviga, Mart Nuti kommentaar

5 Kristi Viiding

Surm eesliinil
Gaius Sallustius Crispuse „Catilina vandenõu”
Raili Marling

Diskursus ja Tammsaare. Seosed ja katkestused
Mirjam Hinrikuse „Dekadentlik modernsuskogemus A.H. Tammsaare ja nooreestlaste loomingus”

■ KUNST

6 Enn Lillemets

Viktor Jõgeveri võlu ja vaev
Pärandinäitus Tartus
Indrek Grigor
Ettevaatust noored kunstnikud
Noortenäitused Y- ja Nooruse galeriis

7 Mari Vallikivi

Ikarose uppumatud jalakesed
„Mitkid Viljandis” Kondase keskuses

8 Maarja Undusk

Elo Järve eluteenäitus tarbekunstimuuseumis
Tiina Käesel
Sõnum kaunis ja meeldivas keeles
Katrin Pere ja Annika Tedre näitus

■ ARHITEKTUUR

9 Carl-Dag Lige

„Mäng on loomingus ülitähtis”
Intervjuu Peep Jänesega

10 Jaan Tamm

Muinsuskiirabist

11 Lilian Hansar

Eesti muinsuskaitse võimalused Jaapani peeglis

■ KIRJANDUS

12 Merlin Piirve

Kas tühi köht on kuidagi abiellumisega seotud?
Haruki Murakami „Elevant haihtub”
Katrina Helstein
Jõhker ja ilus
Ryunosuke Akutagawa „Mandariinid tihnikus”

13 Osada Hiroshi

Proosaluulet

14 Ott Ojaments, Aliine Lotman

Kuidas tõlkida õigesti?
Doris Kareva
Pealelend: Kerli Gutman

■ TEATER

15 Sven Karja

Timur ja tema meeskond
Mihhail Patlassovi „Antikeha” Peterburis

Tambet Kaugema

Pealelend: Ott Karulin

16 Kairi Prints

Ikka paarikaupa
„Klapp” ja „Duetid” Ugalas

17 Rait Avestik

Varemed inimeste sees ja ümber
Ronald Harwoodi ja Urmas Lennuki „Kontsert diktaatorile” Vanemuises

■ KULTUURKAPITAL

18 Eesti Kultuurkapital

Uued inimesed, uued tuuled
Muutustest sihtkapitalide jaotuspoliitikas

■ MUUSIKA

20 Kaie Tanner

Esineda esindades või vastupidi
Koorimuusika 2011

21 Kerri Kotta

Portreteerides klassikut
Ester Mägi autoriõhtu Estonias
Peeter Vähi
Helilooja pilk: Mustonen

22 Toomas Siitan

Kultuuripealinna kavaväline lõppkontsert
Monteverdi „Maarja vesper” Riias ja Tallinnas
Virge Joamets
Kutse Itaaliasse

■ TEADUS

23 Arko Olesk

Teadus võiks õppida meelelahutustööstuselt
Intervjuu Jörn Hurumiga
Marek Strandberg

Pealelend: Volli Kalm

24 Toivo Maimets

Puuviljakärbse lugu

25 Katrin Idla

Kaitsmisel väitekirjad

■ FILM

26 Tarmo Teder

Kinolinale püütud Paavle
Tõnis Lepiku dokfilm „Alati on alati”

27 Veiko Märka

Linateos sooja õhu tootjate tööpaatosest
Andres Maimiku ja Rain Tolgi „Umbkotid”
Kanal 2s

Annika Koppel

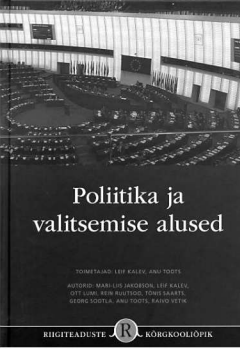
40 aastat liikumise illusiooni
Näitus „Inimese ja joone uuringud aastast 1971”
Maarjamäel

28 Rein Tootmaa

Jumalasulane, Maa ja Taeva ligindaja
Vahur Laiapea „Kloostriiga seotud” Sõpruses

Oluline on demokraatia kvaliteet

Rolli annab vastajale ikkagi ajakirjanik, kes paneb oma küsimustega paika jutu fookuse ja pakib selle klikimagnetiks. Ajastul, kus meedia ja poliitika seonduvad üha enam meelelahutusega, ähvardab sama oht ka sotsiaalteadlasi.

Mari-Liis Jakobson, Leif Kalev, Ott Lumi, Rein Ruutsoo, Tõnis Saarts, Georg Sootla, Anu Toots ja Raivo Vetik, Poliitika ja valitsemise alused. Toimetanud Anu Toots ja Leif Kalev. Tallinna Ülikool, 2011. 600 lk.

Vestlusingis on Mari-Liis Jakobson, Leif Kalev ja Raivo Vetik.

VALLE-STEN MAISTE

Kõneleks alustuseks riigiteadlase rollist ja riigiteaduste võimalikkusest Eestis. Ehkki eriti viimaste valimiste ajal, aga ka varem on teie koostöö meediaga olnud hea, on riigiteadlasi püütud ka vähemasti „Kahe Eesti” päevadest peale punaprofessorite, pehmete teaduste esindajatena jne halvustada. On siin taga poliitikute püüd kriitikuid mustata? Kuivõrd on riigiteadlase amet Eestis au sees?

Raivo Vetik: Sotsiaalteaduse üheks funktsiooniks on ühiskonnakriitika ning on mõistetav, et võimul inimestele, nagu tegelikult kõigile normaalsele inimestele, ei pruugi kriitika meeldida. See tekitab vastureaktsiooni, mis vahel muutub halvustamiseks. Teatud konflikt on sotsiaalteadlase rolli sisse kodeeritud, eriti kui tegu on selliste sotsiaalmajanduslike või rahvuspoliitiliste küsimustega, mis võivad saada oluliseks valimiste kontekstis. Iga sellisel teemal tehtud uuringu tulemuste esitlemine on paratamatult seotud parteidevahelise debatiga. Sotsiaalteadused ei ole selles mõttes neutraalsed, et mis tahes uuringu tulemus tähendab automaatselt ka parteide vaidluses ühe positsiooni toetamist, mis teise positsiooni esindajatele ei pruugi meeldida ja võib tunduda kallutatuseana. „Kahe Eesti” kirja ei asunud alguses ründama mitte ainult parempoolsed parteid, vaid ka Keskerakond ja sotsiaaldemokraadid. See oli üllatav, sest kiri viitas ühiskondlike lõhede suurusele eesti ühiskonnas ja sisuliselt ju toetas nende positsiooni. Hiljem võeti „Kahe Eesti” metafoor siiski sujuvalt oma poliitilise arsenaliga üle.

Leif Kalev: Kui hinnatud on riigiteadlase amet? Ühelt poolt küsib poliitika- ja valitsemiseliit meilt nõu ja meedia kommentaare, riigiteadused on olnud palju aastaid üliõpilaste seas Eesti kõige kõrgemalt hinnatud eriala. Teiselt poolt töötab riigiteadlasena Eestis mõnikümend inimest, mis on tõenäoliselt üks Euroopa väiksemaid näitajaid ja teadusrahastamine on samuti tibatilluke. Ilmselt mängib siin rolli valdkonna noorus, praegu on riigiteadlane üsna elitaarne amet. Meil pole veel kujunenud arusaama riigiteadlase rollist. Riigiteadused on omariikluse ühed kesksed alusteadused, mis loovad võimaluse poliitika ja valitsemise teadmispõhiseks korraldamiseks. Samas võib neid teadmisi kasutada ka poliitilises konkurentsis, ehkki sel juhul nopitakse süsteemsest seletusest välja vaid ühele osalisele kasulikud punktid. Tulenevalt meie minevikust ja väikesest tähelepanust kodanikupädevuse arendamisele on süsteemsem arusaamine poliitika ja valitsemise põhiprotsessidest ja valikuvõimalustest puudulik, mistõttu riigiteadlase ekspertarvamust ei osata hästi eristada huvilise arvamusest või lausa manipulatsioonist.

Marju Lauristin ütles mõne aja eest, et sotsiaalteaduste rahastamisega ei ole Eestis asjad väga halvasti, eriti kui võrrelda muu Ida-Euroopaga. Ei olevat põhjust arvata, et meil rahastatakse sotsiaalteadusi ekstra halvasti, et ühiskonnas kriitilist mõtet vähem oleks. Kuidas teile sotsiaal- ja riigiteaduste rahastamise asjad paistavad?

R. V.: Mina ei ole otseselt seda kohanud, et sotsiaalteaduste rahastamist oleks vähendatud ühiskonnakriitilise mõtte summutamiseks. Võin aga tuua ühe vastupidise näite: kohe pärast pronksiöö sündmusi pakkus tollane rahvastikuminister Urve Palo meile uurimis-

toetust analüüsimaks tekkinud kriisi põhjust ja tagajärgi. Ta pakkus toetust just nendele teadlastele, kes kirjutasid alla enne rahutusi kaitseministrile saadetud nn „12 professori kirjale”, mis hoiatas vägivalda puhkemise võimaluse eest ning kutsus üles mitte rakendama ühiskonna ajaloolise mälu erinevusi parteipoliitilise vankri ette. Kindlasti ei ole aga sotsiaalteaduste rahastamisega asjad korras, kõige suuremad probleemid tulenevad Eesti teaduse rahastamise süsteemist, kus sotsiaal- ja humanitaarteadused jäävad paratamatult vaeslapse ossa.

L. K.: Ühiskonna ja kultuuri valdkond kokku saab Eesti teadusrahast umbes 15%. See katab kõik humanitaar-, sotsiaal- ja kasvatusteadused kunstidest majanduseni ning ilmselt suhteliselt ebaühtlaselt. Tallinna ülikooli riigiteaduste instituudi jaoks oleme mitmetel aastatel saanud rohkem raha ELi kui oma riigi teadusvahenditest. See pole Euroopas tavapärane olukord. Ka õpib enamik ametnikuks saada soovijatest Eestis oma raha eest, mis on samuti Euroopas haruldane. Lisaks alusteadusele vajab teadmispõhine valitsemine ka adekvaatseid riigiteaduslikke rakendusuringuid ja analüüse. Siin on pilt väga kirju ning hulk rahast kulub suurema positiivse mõjuta. Seda teadvustatakse aeg-ajalt ka valitsuse tasemel, ent senised korastamiskatsetused pole mõistlikku lahendust toonud. Eesti arengu vajadustest lähtuv riigiteaduslike rakendusuringute korraldus viiks aga edasi nii riigivalitsemist kui elukvaliteeti. Kolm suurt avalik-õiguslikku ülikooli võiksid siin ühiselt lahenduse kujunemisse panustada, kui nad millalgi suudavad omavahelisest jagelemisest üle olla.

Mari-Liis Jakobson: Uus teaduse rahastamise kord ei ennusta just pilvitut taevast, kuivõrd prioriteetide määramine jääb poliitikute kätte. Kui vaadata valitsuskabineti tausta, siis on seal loodus- ja täppisteaduste esindajad ülekaalus. Vahepeal tekkis ka oht, et ELi teadusrahastamise raamprogrammide kavandavast eelarveperioodist jäetakse sotsiaalteadused välja, kuid kodanikualgatuse mõjul läks see seisukoht esialgu ümbervaatamisele.

Kas riigiteaduste aluste õpiku laadsete raamatute ilmutamiseks on kerge raha leida? Kui võrrelda DASA-le plaanitud raha meie riigiteadlaste kasutuses ressursidega, millised mõtted tekivad?

M.-L. J.: Mulle tundub, et selle õpikuga meil lihtsalt vedas. Olime õigel ajal õiges kohas ehk esitasime oma pakkumise riiklikule eestikeelsete kõrgkooliõpikute väljaandmise toetusprogrammi konkursile. Suunatud pakkumistega haridusvaldkonnas sotsiaaliasse eriti ressursse ei jõua ja kui on üldised konkursid, siis on ühiskonnateadlastel rohkem musta hobuse võimalused. Ei ole välistatud, et ehkki riiklik kõrgkooliõpikute toetusprogramm jätkub aastani 2018, siis meie valdkonnas see uusi trükiseid ei tähenda. Mis DASAsid puudutab, siis ma ei oleks nende suhtes nii lõpuni vaenulik. Saksa maal lähebki *Stiftung*’ite kaudu raha suuresti samal ühiskondlikul eesmärgil, mida meie siin praegu suuresti entusiasmist täita püüame.

**Politoloogid ei kommenteeri meil poliitikat sageli mitte mõnelt idealistlikult maailma-vaateliselt positsioonilt, vaid üritatakse mängida kavalat poliitiliste trikkide läbinägi-
gijat. Mõni politoloog on poliitikutest kirglikumaltki sisse võetud poliitika näotutest mahhinatsioonidest.**

M.-L. J.: Ei tea, kas sellega nüüd täiesti nõustuda saab. Võimalik, et põhjusi on siin sama palju kui politolooge. Tundub, et ennekõike oodatakse eksperdilt neutraalset ja/või ainukehtivat seletust mingile probleemile. Lisaks on süüdi meedia ise. Konkreetse rolli annab vastajale ikkagi ajakirjanik, kes paneb oma küsimustega paika jutu fookuse ja pakib hiljem selle klikimagnetiks. Meil pole ka välja kujunenud ju maailma-vaatepõhist meediasüsteemi, kus maailmavaatepõhine kommentaar jõuaks sama maailmavaadet esindava auditooriumini.

Rõhutate muret, et erihariduseta poliitika-kommentaatorite hääli on tugev ja eksitab asjatundmatusega, ent kui ajakirjanik kirjutab midagi, siis lugeja eeldatavasti teab, et tegu on suvalise kodanikust arvajaga.

Riigiteaduste kõrgkooliõpik täidab olulise lünga

Möödunud aasta lõpul jõudis kaante vahele eestikeelne ja eesti autorite koostatud riigiteaduste kõrgkooliõpik pealkirjaga „Poliitika ja valitsemise alused”. See ei ole küll esimene eestikeelne riigiteadusi käsitlev raamat. Juba 1993. aastal ilmus Mark N. Hagopiani „Režiimid, liikumised, ideoloogiad” ja kaks aastat hiljem, 1995. aastal Patrick Dunleavy ja Brendan O’Leary „Riigiteooriad”. Raamat ei ole ka esimene Eesti autorite koostatud kõrgkooliõpik riigiteadustes. 1997. aastal ilmus Toomas Varraku sulest riigikaitseakadeemia (praegune sisekaitseakadeemia) õppevahendiks mõeldud „Üldine poliitikateadus”. Sama autori põhjalikum käsitus „Poliitika- ja riigiteadus” nägi trükivalgust 2001. aastal.

„Poliitika ja valitsemise alused” on aga kindlasti uus kvaliteet eestikeelses riigiteaduste õppekirjanduses. See õppevahend on terviklik ja haarab põhjalikult kõiki riigiteaduse valdkondi. Kuigi raamatul on kaheksa autorit ning peatükid on kirjutanud eri autorid, on hea toimetajatööga ühtlustatud

tekstid nii stiililiselt kui terminoloogiliselt. Raamat on liigendatud kolme ossa („Üldmõisted”, „Poliitika” ja „Valitsemine”) ning 24 peatükki. Selline liigendus teeb õppevahendi kasutamise hõlpsaks ja mugavaks. Igas peatükis on antud põhjalik ajalooline taust, tutvustatud erinevaid lähenemisviise, peatüki järel on esitatud kokkuvõtte kõige olulisematest küsimustest ning lisatud aruteluküsimused ja soovitatav kirjandus. Asjakohane täiendus on lühipilk, tutvustamaks mõnda olulist konkreetset probleemi.

Õpiku puhul on oluline nii pedagoogiline kui sisuline külg. Õpik järgib riigiteaduse õpikute parimaid traditsioone, mis on leidnud kasutamist arvukates teistes keeltes koostatud õpikutes, eeskätt ingliskeelsetes. Selle taustal tekib paratamatult küsimus: kas saaks teha veelgi paremini, nii et üliõpilastel oleks seda kergem lugeda?

Mõnede peatükkide juures oodanuks rohkem värsket materjali ja põhjalikumat uute suundade tutvustamist. Näiteks ideoloogia

Kas pole ka poliitspetsialistide palett ise sogaseks kippuvalt kirju, ulatudes uuringufirmade läbipaistmatult suunatud ja kinni makstud arvajatest propagandaurijate ja politoloogideni?

M.-L. J.: Muu hulgas rõhutasime raamatut ilmutades ka, et see on väga tarvilik lugemine just ajakirjanikule. Selleks, et saada asjalikku ja riigiteaduslikku vastust, tuleb osata ka küsida. Möödunud sügisel võtsid minuga kahel korral ühendust ajakirjanikud samast väljaandest, paludes meie valitsuse esindajatele psühholoogilist diagnoosi. No kuidas sa vastad sellisele küsimusele riigiteadlasena? Aga kui sa ei vasta, helistab ta järgmisele, ülejärgmisele ja üle-ülejärgmisele, kuni ta saab selle vastuse, mida tal enese arust vaja on.

R. V.: See on pigem hea kui halb, et meil on palju arvajaid, sest nii on lugejal oma arvamust kujundades võimalus kõrvutada erinevaid seisukohti. Ükski politoloog ei ole tugev kõigis valdkondades. Poliitilises debatis on mõistlik kuulata konkreetse valdkonna eksperdi arvamust. See ei tähenda, et sellega tuleks piirduda, sest poliitika on peale teadmiste olulised ka huvid, mis mõjutavad arvamusi. Karl Mannheimist alates on välja arenenud teadmiste sotsioloogia kui eraldi suur uurimisvaldkond, kus tegeldakse teadmiste ja sotsiaalsete huvide vaheliste seostega. Seega võib lugejatele poliitilisel maastikul orienteerumiseks soovitada lisaks arvajate jutule ka nende taustaga tutvumist.

L. K.: Jah, kindlasti soovitan igal inimesel teha endale selgeks poliitika ja valitsemise põhi-teadmised, see loob aluse arvamuse taseme hindamiseks. On olemas nii poliitikateaduse, poliitkommenteerimise, erakonnakonkurentsi kui niisama jutustamise tase, neid tuleb lihtsalt osata eristada. Samuti töötab demokraatia sisuliselt siis, kui kodanikud selle välja kannavad. Mida pädevamad ja huvitatumad on kodanikud, seda suurem on kvaliteetsema poliitika ja valitsemise võimalus. Mida väiksemate poliitikateadmistega ja eemaletõmbunumad kodanikud, seda vähem võimueliit peab nende huvidega arvestama.

Järg põrdeal.

juures on esitatud küll põhjalik ajalooline lähenemine konservatismile, liberalismile ja sotsialismile, kuid see, missugused muudatused on neis toimunud viimase paari kümnendi jooksul, on jäänud kohati pinnapealseks. Ideoloogiate juures oleks olnud ehk asjakohane tuua eraldi välja ka sellised suunad nagu fašism, natsionaalsotsialism, sionism ning ka tänapäeva puudutavad neofašism, neonatsism, islami-äärmuslikud ideoloogiad jm. Mõistetatult on see aga autorite ja õpiku koostajate otsustada, missugustele küsimustele pöörata rohkem, missugustele vähem rõhku. Õpikus esineb mõningaid faktivigu. Näiteks väidetakse valimiste peatükis lk 304, et 1992. aastal oli Isamaaliidu üks valimisloosung „plats puhtaks”. Isamaaliitu aga 1992. aastal ei olnud veel olemaski, see loosung kuulus valimisliidule Isamaa. Kokkuvõttes on tegemist tänuväärse õpikuga, mis täidab eestikeelse riigiteaduste õppevahendina suure lünga.

Mart Nutt

Oluline on demokraatia kvaliteet

Algus lk 3.

Valimistest valimistesse oleme näinud, et mitte ainult segaselt makstud eraettevõt-jaist politoloogide, vaid ka akadeemiliste iidsete sammaste vahelt pärit politoloogide seas leidub Kuuse-taate ja proua Paukso-neid. Mis on riigiteadlase võimuses ja mille ees on ta võimetu, millest üle voolamist tuleks juba süüdimatuseks lugeda?

R. V.: Politoloogia ei saa põhimõtteliselt olla täppisteadus, sest tema uurimisobjektide toimimises on enamasti oluline roll juhuslikkusel. See teeb politoloogia prognoosid sarnaseks ennustusega. Politoloogias on aga ka teaduslikud protseduurid informatsiooni kogumiseks, töötlemiseks ja analüüsiks, mistõttu see sarnaneb loodusteadusega. Seega iseloomustab politoloogiat ja sotsiaalteadust laiemalt teatud vahepealolek. Süüdimatuseks võib pidada selle unustamist ning liigset kaldumist kas ühele või teisele poole. Ajastul, kus poliitika seondub üha enam meelelahutusega, ähvardab sama oht ka sotsiaalteadlasi. Oma päevapoliitiliste kommentaaride põhistamine mitte eksperditadmiste, vaid *infotainment*'i loogikale muudab nad meelelahutajateks ja ka meelejahutajateks, mille kaudu lastakse ülekuumenenud süsteemist auru välja

Kuidas tuleks üldse suhtuda uuringufirmadesse? Poliitikut ütlevad avalikult, et kui tahad kindlat uuringutulemust, siis mine teatud firmasse ja saad selle. Kuivõrd on siin taga poliitikutute soov lihtsalt vett sogada? Kuivõrd usaldate te oma sotsioloogidest kolleege ja kuivõrd õnnestub poliitikuil tõepoolest uuringufirmade abil meediat ja avalikkust lollitada?

R. V.: Ei ole kahtlust, et uuringufirmade abil on põhimõtteliselt võimalik avalikkust eksitada ning enne valimisi on tõepoolest huvitav näha, kuivõrd erinevad võivad olla uurin-gute tulemused. Ma ei usu siiski, et minnakse otsese võltsimise teele, sest ka uuringufirmad müüvad lõpuks ju usaldust. Küsimus on pigem uuringumetoodika valikus. Näiteks poliitilist usaldust mõdetakse kas neljase või viiese vastuste skaalaga, kuid on teada, et vastavalt skaalale erinevad tulemused vägagi. Neljase skaala puhul on usaldusnivoo palju kõrgem. Uuringutulemuste esitlemisel avalikkusele aga tavaliselt uurimisinstrumendist eriti ei räägita ja seega ei pruugi me aru saada, mida saadud tulemused tegelikult tähendavad.

M.-L. J.: Kvalitatiivmetoodika austajana parafraaserin siin kõnekäändu, et on olemas kolme sorti valesid: suured valed, väiksed valed ja statistika. Kvantiteetuuritingute puhul tuleb läh-tuda klassikalistest usaldusväärsuse kriteeriu-midest nagu valimi suurus, moodustamispõhi-mõtted, esinduslikkus jne. Reeglina meil neid uudistest välja lugeda küll ei õnnestu. Mina küll ühegi uuringu tulemusi ilma nende andmeteta kommenteerima ei soostuks.

Kuidas jõudsite kõnealuse raamatu kirjutami-se mõtteni? Millised olid suuremad töö-s ette tulnud probleemid ja murdekohad?

L. K.: Mõte oli olemas juba aastaid, ent riiklik eestikeelsete kõrgkooliõpikute programm pakkus realistliku võimaluse see teoks teha. Meil oli õpikuga kolm keskset eesmärki. Esiteks pakkuda oma üliõpilastele efektiivne võimalus saada riigiteadustest tervikpilt. See on oluline nii avaliku võimu struktuurides töötavale praktikule, kes omandavad tööks vajalikku haridust kiirkorras, kui gümnaasiumist tuli-jale, kellele väheste ühiskonnaõpetuse tundi-dega ei suudeta sageli tervikteadmist anda.

Teiseks soovisime tugevdada instituudi akadeemilist ühisstrateegiat ja soodustada liikmete koostööd, sest nagu Eesti riigitea-dusedkki, on meie õppejõudkond kujunenud taasiseseisvusajal ning inimestel on kirju taust diplomitega nii läänest, idast kui Eestist. Erinevad lähenemised vajasid sünteesimist Eesti riigiteadusteks.

Kolmandaks oli meie eesmärk parandada avalikkuse arusaama meie erialast ja riigi-teaduste võimalustest, see peaks aastatega viima nii teadmispõhisema riigivalitsemise, pädevamate kodanike kui kõrgema elukvali-teedini.

Mida ise peate raamatu suurimaks õnnestu-miseks, eripäraks, vajakajäämiseks?

R. V.: Üliõpilastel on nüüd olemas süstemaatilise, uuemaid teoreetilisi käsitlusi ja Eesti konteksti tugevalt arvestav riigiteaduse õpik. Ideaalis võiks eestikeelse riigiteaduste õpiku kirjutada autorid, kellele vastava peatüki tee-mad on otsene uurimisobjekt. Praegu see nii ei ole, sest ühe ülikooli inimressursi puhul ei ole see reaalne. Õpiku järgmise versiooni kirjuta-vad ehk aga kolme suure ülikooli riigiteadlased koos ning siis on see täiesti võimalik.

L. K.: Loodan samuti, et jõuame ülikoolide koostööni, ent järgmiseks võiks ette võtta riigiteaduse põhivaldkondade õpikud, millest enamik on Eestis üldse kirjutamata.

Teie raamatus on kohti, mis võiksid teki-tada käegalöödmismeeleolu. Viitate nt Philip Converse'i uuringule, mille kohaselt vaid 15% valijaid seob oma poliitilisi uskumusi ka mingite hõlmavamate põhjendustega, üle-jäänud võtavad tuimalt loosungeid omaks. Ometi usute riigiteaduste haridusse panus-tamise vajalikkusesse. Teie raamat puudu-tab ühiskonnaelu väga paljusid aspekte. Millises osas näete kõige enam arengu-ruumi, kas institutsioonides, poliitilisest osalemisest arusaamises, mõnes poliitilise kultuuri spetsiifilises aspektis?

M.-L. J.: See raamat loob demokraatliku eel-duse, et kõigil on vähemasti võimalus selle 15% hulka jõuda. Eesti ühiskond on aga niivõrd väike, et siin peab neid, kes oma poliitilisi ja ka juhtimislikke eelistusi põhjendada oska-vad, olema märksa rohkem. Arenguruumi on kõikjal. Võib öelda, et ka me ise õppisime selle raamatu kirjutamise protsessis üksteiselt nii mõndagi.

R. V.: Kui võrrelda formaalsete institutsioonide ja poliitilise kultuuri arengut taas iseseisvas Eestis, siis nende kiirus on loomulikult olnud erinev. Politoloogias tähistatakse uute demo-kraatlike institutsioonide loomist sõnaga „transitsioon“, demokraatliku poliitilise kul-tuuri tekkimist aga sõnaga „transformatsioon“. Kuna transitsiooni puhul saab toetuda välistele eeskujudele, toimub see palju kiiremini kui transformatsioon, mis eeldab ühiskonna sise-mist küpsemist. Transitsiooni mõisteraamist-ikku sobis hästi 1990ndate alguses populaa-rne „ajaloo lõpu“ käsitlus, mida Eesti avalikus debatis väljendasid sellised poliitilised loosun-gid nagu „plats puhtaks“ ja „tagasi läände“. Selle perioodi arengueesmärgid sõnastati Eesti poliitilise eliidi poolt üheselt mõistetavas nõu-kogude perioodile vastandumise võtmes, mida kõige selgemalt väljendasid demokraatia for-maalsete institutsioonide loomine ning üldine geopoliitiline orientatsioon. Praegu enam sel-lise lihtsustava mõisteraamistikuga hakkama ei saa, sest eriti viimaste aastate kogemus näitab, et ka pärast väliste suurte eesmärkide saavu-tamist ei ole demokraatia toimimine Ida- ja Kesk-Euroopa riikides probleemidest vaba ning kohati probleemid isegi süvenevad. Seega, aja-lugu ei ole lõppenud ning keskne mõiste täna-ses politoloogias nende riikide poliitika uurimi-sel on „demokraatia kvaliteet“.

M.-L. J.: Enim on ehk vajaka ühest väga üldisest baastaseme oskusest, mis ei mahugi ühtegi spetsiifilisse riigiteaduste valdkonda, ja see on arutlusoskus. Väidelda ja vastu vaielda juba osatakse, seda harjutatakse kooliski. Aga väit-lusoskusest pole abi, kui tuleb kaaluda rahuli-kult nii poolt- kui vastuargumente konkreetses küsimuses. Sellest pole abi, kui ametnik peab kaasama seadusloome protsessi hulka väga erinevaid MTÜsid. Sellest pole abi, kui parla-mendis ei pea mitte üksteisele „ära panema“, vaid hoopis kompromisse saavutada oskama. Ja kindlasti pole sellest abi, kui me endiselt „igavaks Põhjamaaks“ pürgime.

Raamat on ka väga hea võrdlev sisseuhatus kogu maailma poliitikaellu. Kas on ka mõni aspekt, mille poolest meie demokraatia näib väga iseäralik või äbarik?

R. V.: Tooksin välja selle, millest Vello Pettai rää-kis viimase Eesti inimarengu aruande esitlusel: demokraatia tähendab muu hulgas võimu regulaarset vahetumist, kuid Eestis ei ole seda ideoloogilises mõttes veel näha, sest kõik seni-sed valitsused on olnud parempoolsed. Kui

teoorias vastandatakse tavaliselt eliididemo-kraatia ja osalusdemokraatia, siis Eesti ei mahu hästi kummagi mõiste alla. Osalusdemokraatia on ühiskonnakeskne ja selles mõttes nõudli-kum demokraatia vorm, mida paremkonser-vatiivse dominandiga poliitika reeglina eitab. Eliidimudel eeldab demokraatia olemasoluks vaid eliidi vahetust, kuid Eestis ei ole isegi seda toimunud. Eesti eripära põhjuseks võib pidada ühelt poolt neoliberaalse majandusideoloogia ning teiselt poolt konservatiivse rahvusluse vastastikust võimendumist, mis on tõrjunud vasakpoolsuse Eesti poliitika ääremaadele. Erialakirjanduses on sellega seoses välja paku-tud isegi spetsiaalne termin iseloomustamaks Eestis domineerivat ideoloogiat. Selleks on rah-vusliberalism, mis Marju Lauristini sõnul „väärtustab riiklust kui rahvuslikku majandusedu toetavat institutsiooni, mille kaudu legitimee-ritakse „rahvuslike voorustena“ valmisolekut tuua majandusedu nimel sotsiaalseid ohvreid“. Ma usun, et tegemist pole siiski mitte eest-last spetsiifilise vaimulaadiga, mis väljendub “lõhede ja kontrastide loomulikuks pidamises nii ühiskonna sees kui ka suhetes teiste rahvas-tega”, nagu viimane inimarengu aruanne väi-dab, vaid pigem võimuvõitluse strateegiaga, s.t neoliberalsete ja konservatiivsete parteide oskusega panna enda heaks tööle inimese käi-tumist suunavad hirmumehhanismid, mis on seotud ühelt poolt majandusliku hakkamasaamisega ja teiselt poolt rahvuskultuurilise iden-titeediga.

Meedia peatükis olete ehk isegi ülearu empaatilised. Teada on, et Eestis peab mee-dia ellujäämiseks teenima tähelepanu ka infantiilidelt. Ometi viitate, et meedia ei tohiks ka valgustuslikke sihte üle tähtsus-tada, sest nii võib kellegi hääl ühiskonnas väljundita jääda. Kas toimetamata ja läbi-mõtlemata jura, mis ei levi mitte ainult kommentaariumides, vaid ka mitmetes arvamusrubriikides, on tõesti demokraa-tia tarvilik ilming? Inimene, kes piirdub NY-või Financial Timesiga siis justkui ei elakski demokraatias?

M.-L. J.: Bourdieu'likus lähenemises on just kool koht, kus meile õpetatakse, millised on ühiskonna dogmad. Seega on õpik ideaalne koht, kus teha propagandat mõnele normatiiv-sele versioonile, milline ühiskond peaks olema. Meil oli selle õpikuga aga veidi teine eesmärk. Kui vaatate aruteluküsimusi, mis on iga pea-tüki lõpus, siis näete, et ka need kutsuvad arutlema, otsima küsimusele lugeja hinnangul parimat varianti või lahendust ja seda põhjen-dama. See tähendab, et õpik ei anna neid ette. Ka viidatud koht näitab meedia rollimudelite paljusust ning seda, et ükski neist rollidest pole ilma vajakuteta. Meediale on pandud ühtaegu mitmeid nõudmisi, nii majanduslikke (tee-nida omanikele tulu või vähemalt ennast ära majandada) kui ka ühiskondlik-poliitilisi (olla ühiskonna informeerija, harija, kasvataja, val-vekoer, aga ka aruteluplatvorm), mis aga tin-gimata ideaalselt ei harmoneeru. Ma ei arva, et „toimetamata läbimõtlemata jura“ oleks demokraatia ilming, kuid üksnes ajakirjanduse kui valgustaja vaimus hariduse saanud inimene tänasel meediamastikul ellu jääda ei suuda, ehk isegi ei oska. Teine asi on meediatarbija seisukoht. Vikerkaare lugejaskond pole väike mitte sellepärast, et Õhtulehte trükitakse ka, see oleks suhteliselt tagasihoidlik ka siis, kui kõik tabloidlehed kinni panna. Sellisel juhul lülitub suur osa inimesi kogu kirjalikust mee-diast lihtsalt välja. Võimalikult paljusid hõlmav meediasüsteem on pluralistlik, selline, kus saab ühtaegu lugeda nii omamaist Economisti kui Nelli Teatajat. Ja kurb pole mitte see, et meil on Nelli Teataja, vaid see, et meil puudub oma Economist.

Raamatus on hea rahvusriiklust puudutav peatükk hästi avatud ideeajaloolise taus-taga, poliitiliste ideoloogiate osa jääb aga justkui väheveenvaks. Eriti konservatiivse ja ka sotsialistliku suunaga ideoloogia nappe esitusi lugedes jääb mulje, nagu ei usutaks enam kuigivõrd nende elususse ja kõnekusse, ehkki te seda seisukohta õpiku-formaadis päris lõplikult välja ei ütle.

R. V.: Õpikus on põhiideoloogiad esitatud ühe

mustri alusel: kõigepealt lühike ajalooline üle-vaade, edasi põhimõistest ja lõpuks peamised sisemised voolud. Igas ideoloogias vastatakse teatud põhiküsimustele inimese, ühiskonna ja riigi vahekorra kohta, kuid tuleb arvestada, et seda ei tehta mitte lihtsalt maailma asju seleta-des, vaid ka teineteisele vastandudes, s.t oma-vahelises poliitilises võitluses. Liberalismi üks eelis teiste ideoloogiate ees, tänu millele see on saanud õpikus ka suhteliselt rohkem ruumi, tuleneb ideoloogia arenguloogikast. Libera-lism on poliitilise ideoloogiana ajalooliselt kõige vanem, konservatism ja sotsialism tekki-sid võitluses liberalismiga ja kujutavad endast paljuskri reakttsiooni liberaalsetele ideedele. Reakttsioonide käsitlemine võtabki aga õpiku-formaadi puhul vähem ruumi kui algimpulsi kirjeldamine. Seega on eri ideoloogiad õpikus vaadeldud ühe tervikliku välja osadena, mis väljendavad teatud kindlat subjektipositsiooni, kui kasutada Bourdieu' terminoloogiat. Need subjektipositsioonid on kõnekad eelkõige suhetes teistega, mitte aga isoleeritult, s.t mis tahes konkreetset ideoloogiat tuleb mõista eelkõige teistele vastandumise kaudu. See teo-reetiline lähtekoht on antud peatüki aluseks. Ideeajalooliselt ulatub see tagasi Saussure'i keelekäsitluseni ja annab minu arvates võtme mitte ainult ideoloogilise, vaid kogu poliitilise võitluse analüüsiks. Mis puudutab eri ideoloo-giate elujõulisuse küsimust, siis õpilehekül-gede arv iseenesest ei ütle siin midagi, see sõl-tub pigem konkreetsest ajaloolisest kontekstist. Eesti ühiskonna praegusel arenguetapil on konservatiivsus paraku osa probleemist, mitte lahendusest, sest meie keskkond muutub väga kiiresti. Võib küll nõustuda, et Eesti ühiskonna ja riigi ajaloo eripära arvestades oleks konserva-tismile võinud ka õpiku formaadi puhul enam tähelepanu pöörata. Konservatiivsus on meile piltlikult öeldes emapiimaga kaasa antud, s.t et Eesti väiksuse ja geopolitiilise asendi tõttu on siinses poliitikas väliste mõjurite roll alati olnud suur, miska ei tasu karta, et konserva-tiivse ideoloogia kõnekus Eesti ühiskonnas ja poliitikas kuhugi kaoks. Konservatiivsus on oluline oma eripärase identiteedi kaitsmisel ning väikerahva puhul on kaitseasend pigem tüüpiline kui harva esinev seisund.

Mis te arvate, kuidas reastuksid selle raa-matu põhjal tehtud eksami keskmise hinde põhjal järgmised seltskonnad: eesti poliiti-kud, poliitikaajakirjanikud, ühiskonnaas-jades sõna võttev humanitaarintelligents (kirjanikud jms)? Kas enamikul oleks loo-tust üldse miinimum kätte saada? Kui palju on riigikogus poliitikutid, kes eespool maini-tud Converse'i poliitilistest lihtsukumustest ja loosungitest põhjanevamalt ei suudagi mõelda?

M.-L. J.: Hakake kõigepealt lugema, küll seda kontrollida jõuab.

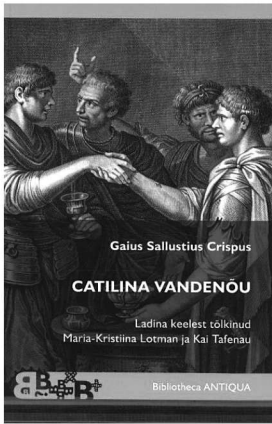
R. V.: Ükski nimetatud seltskondadest ei ole ühtlane, aga kõigis neis on inimesi, kelle arva-must on alati huvitav lugeda. Poliitikutute puhul pole probleem mitte teadmiste puudumine, vaid pigem kildkondlike huvide liiga tugev eelistamine ühiskonna üldisele huvile. Arves-tades Eesti väiksust, ajalugu ja geopolitiilist asendit, tuleks teatud teemad (näiteks rahvus-suhted) depolitiseerida, sest poliitiline mäng nende ümber on lihtsalt ohtlik. Ühiskonna nõrk integreeritus on ohuks Eesti välisele julgeole-kule ka mõned aastad tagasi vastu võetud Eesti riigi julgeolekupoliitika aluste kohaselt, kus integratsiooni teema on selgelt päevakorda võetud. Kahjuks aga päevapoliitikas seda ei arvestata ja mängitakse tulega edasi, alahinna-tes Venemaa määramusest tulenevaid ohte. Siin oleks konservatiivne hoiak oma võimaluste hindamisel igati asjakohane, see tähendab, tuleks ära kasutada absoluutselt kõik võimalu-sed praegusel hetkel küll vähetõenäose, kuid põhimõtteliselt võimaliku negatiivse stsenaar-iumi vastu valmistumisel. Põhiküsimus on ühiskonna sisemise ühtsuse suurenemine, mis eeldab vähemusrahvuste kaasamist nende endiga seotud oluliste otsuste tegemisse. See on eksistentsiaalne küsimus ning siin on koht, kus parteideülene poliitiline kokkulepe on enam kui vajalik.

Küsinud **Valle-Sten Maiste**

Surm eesliinil

Sallustiuse kui opositsionääri jõudmine eesti keelde aitab ühtlasi kujundada ka praeguse Eesti ühiskonna avaramat vaadet poliitikale.

Kristi Viiding

Gaius Sallustius Crispus, Catilina vandenõu. Tõlkinud ja kommenteerinud Maria-Kristiina Lotman ja Kai Tafenau. Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2011. 160 lk.

Alustades viieteistkümne aasta eest õppejõutööd Tartu ülikooli klassikalise filoloogia osakonnas, kuulus mu esimese semestri kohustuste hulka ladina proosastiili seminar tollaste neljanda aasta üliõpilastega. Rooma proosa autoreist valikut teha polnud kerge ei suure materjalihulga ega tekstikommentaaride halva kättesaadavuse tõttu. Püüdsin algaja õppejõuna seminarid üles ehitada kronoloogiliselt, mistõttu üks esimesi äratundmisi analüüsiks sobivate tekstide osas tabas mind Rooma varase ajaloolase Gaius Sallustius Crispuse teose „Catilina vandenõu” lugemisel – niivõrd võimas ja võigas ühtaegu oli selle monograafia finaali nii sisult kui stiililt. Sallustius oli võtnud ülesandeks kirjeldada ajaloolise monograafia vormis esimest äsja toimunud vennatapusõda oma riigi ajaloos; kõik roomlaste varasemad sõjad olid peetud ju välisvaenlaste vastu. 1990ndate Eestis, kus käis hoolas uurimistöö meie rahva vennatapusõjas, Teises maailmasõjas eri poolel võidelnute kindlakstegemiseks,

mõjusid Sallustiuse teose lõpulaused ajatu tõena – samamoodi võinuks kirjeldada näiteks mõnd 1940ndail metsavendade tabamiseks korraldatud haarangu lõppu. „Kogu sõjaväest ei võetud ei lahingus ega ka põgenemisel vangi mitte ühtegi vabana sündinud kodanikku: nõnda olid kõik iseenda ja vaenlaste elu sama vähe säästnud. Kuid siiski ei saavutanud Rooma [asenda: Nõukogude] rahva sõjavägi rõõmsat või veretut võitu, sest tegusaimad olid kas kõik lahingus langenud või tulnud sealt välja raskelt haavatuna. Paljud aga, kes olid laagrist välja uudistama või saaki jahtima tulnud, leidsid vastaste surnukehi ümber pöörates kes sõbra, kes võõrustaja või sugulase; oli ka neid, kes tundsid ära oma vaenlasi. Nõnda valitsesid kogu sõjaväes vaheldumisi rõõm, kurbus, lein ja õnnetunne.”

Tagantjärele tundub, et Sallustiuse „Catilina vandenõu” ei puudutanud tolles seminaris ilmselt üksnes õppejõudu, vaid vähemalt veidi ka kaht tollast üliõpilast Maria-Kristiina Lotmanit ja Kai Tafenaud. Sellest annab tunnistust 2011. aasta lõpus Tallinna ülikooli kirjastuselt sarja „Bibliotheca antiqua” kolmanda üllitisena ilmunud esimene põhjalikult kommenteeritud tervikeestindus Sallustiuse teosest just neilt kahelt vahepeal doktoreerunud ja küpselt teadlaseks kujunenud filoloogilt. Viimasel kümnendil stabiilselt ilmuma hakanud antiikkirjanduse eestinduste kontekstis kannab see raamat lisaks üldisele eestlase maailmapildi avardamisele ka Eesti (tõlke)kirjandusmaastiku demokratiseerumise märki. Siiani on meil Catilina vandenõu kohta olnud eesti keeles mitmes tõlkes lugeda tollase Rooma poliitika ametlik versioon sündmuse kohta, nimelt Cicero kõnedes Catilina vastu.¹ Kooliautoriks ja tekstiks kujunemise tõttu on Cicero positsioon olnud kõigutamatu. Tahaksin väga uskuda, et Sallustiuse kui opositsionääri jõudmine eesti keelde aitab ühtlasi kujundada ka praeguse Eesti ühiskonna kui terviku avaramat vaadet poliitikale.

Valminud tõlget lugedes haarab rõõm ka raamatus peegelduva filoloogilise professio-

naalsuse tõttu. Rohkem kui 2000 aastat vana teksti tõlkimiseks on valitud uusim tekstiväljanne 2007. aastast, arvesse võetud on kõiki viimase kümnendi kaalukamaid töid Sallustiuse kohta. Ootasin näiteks klassikalise filoloogina põnevusega, kuidas lahendavad tõlkijad neljanda peatüki avalause „non fuit consilium ... agrum colundo aut venando, servilibus officiis, intentum aetatem agere” („ei kavatsenud ma ...veeta oma elu põldu harides või jahti pidades, orjalike töödega”). Kas Sallustiuse tekstist kumav halvustav hinnang põllutööle ja jahindusele püütakse siluda Cicero-päraselt positiivseks, jättes ära koma sõnade *officiis* ja *intentum* vahelt, nagu tekstikriitikud vahepealsetel kümnenditel on soovitanud („... veeta oma elu põldu harides või jahti pidades, passides pidevalt orjade tööd”)?² Eesti lugejana huvitas mind samuti, kas ja kuivõrd on tõlkijad vormelike väljendite puhul arvestanud teiste antiikkirjanike teoste senise eestindamistraditsiooniga – praktika, mis meie tõlketraditsioonis on üldiselt olnud pigem tagasihoidlik.

Tõlge on hinnatavalt tekstitraditsiooniteadlik mõlemas mõttes. Tõlke aluseks valitud äsja ilmunud, kuid suhteliselt konservatiivne tekstivariant on väga teretulnud lahendus kõigi nende jaoks, kes kohtuvad Sallustiuse tekstist sajandite vältel ohtralt fragmenteeritud ja sententsidena kasutusele läinud tekstikattega mõnes hilisemas, näiteks varauusaegses kirjandus- või kunstiteoses ja vajavad selle täpset tõlget. Eestindamistraditsiooni seisukohast vaadates on kuulsaimatele antiiksetele reministsentsidele lektüüri hõlbustamiseks joonealustes lausa viidatud: nt küsimuse „Kui kaua te ometi kavatsete seda välja kannatada, vapraimad mehed?” (20,9) puhul Cicero esimese Catilina-kõne avalausele (lk 43, märkus 118) „Kui kaua ometi, Catilina, kavatsed sa kuritarvitada meie kannatust?” Astrid Kurismaa tõlkes. Paljusid äratuntavaid reministsentse senisest tõlkepraktikast on rakendatud otsese viiteta varasemale sõnastusviisile. See puudutab eeskätt samade tõlkijate koostöös valminud

Suetoniuse „Keisrite elulugusid”, aga ka nt Tacituse „Germaania” eestindust.

Põhjalik joonealune tõlkekommentaari arvukate paralleelidega teiste antiikautorite teostest näitab meie muu hulgas ka seda, kui pikk vahemaa lahutab eestlasi viie vaimsalt rikkaima Euroopa riigi hulka jõudmisest, sest meil ei ole siiani võtta riiulist emakeelsena suurt osa kommentaaris mainitud antiikautorite teoseid. Paraku tundub praegu, detsembris 2011, et see vaimne vahemaa Euroopaga hakkab uuesti pikemaks kärisema. Kahekümne aasta eest Tartu ülikooli germaani-romaani filoloogia instituudi juures alanud klassikalise filoloogia spetsialistide ettevalmistamine, mis on andnud esimesi küpseid vilju ja kujunenud oluliseks osaks *genius loci*’st,³ on nõude tõttu kärpida instituudi pikaajalise finantsvõla tõttu oma õppekavadest välja viiendik erialaaineid ja eriti liita magistriõppes kõigi instituudi erialade õppekavad üheks võõrfiloloogiak (senist erialaainete õpetamist on nimetatud eksklusiivõppeks!), surutud *angustiae loci*’sse, nagu Catilina mehed aastal 62 e.Kr.⁴ Paiga kitsus on meid juba tugevalt ümber piiranud: tähtjaliselt töölepinguid pikendatakse veel vaid aasta kaupa, osa on jäänud uuesti välja kuulutamata, rääkimata emeriitprofessuuri võimatuses eriala taaslooja jaoks. Jääb siis üle vaid ennustada, millal klassikaline filoloogia leitakse Catilina kombel „omadest kaugel, vaenlase laipade keskelt, veidi veel isegi hingavana ja näoilmes ikka alles see metsik vaim, mis tal oli olnud elades”⁵ ja lootat, et siis „valitseb... [Eesti kultuuris] rõõm ja õnnetunne.”⁶

1 1930ndail ilmusid Cicero „Esimese kõne Catilina vastu” tõlked eraldi raamatukestena H. Pärnalt ja A. Anslangilt (1930), P. Seeberg-Elverfeldtilt (1930), O. Koolilt (1931) ja H. Freymannilt (1937); 1971. a ilmus Rooma kirjanduse antoloogias sama teose Astrid Kurismaa tõlge.
2 Museum Helveticum 1985, nr 42, lk 168–173.
3 Koha vaim (lad k).
4 Paiga kitsus (lad k), Catilina vandenõu, 58,20.
5 Catilina vandenõu, 60,4.
6 Catilina vandenõu, 60,9.

Diskursus ja Tammsaare. Seosed ja katkestused

Raili Marling

Mirjam Hinrikus, Dekandentlik modernsuskogemus A. H. Tammsaare ja nooreestlaste loomingus. Tartu ülikool, 2011.

Eesti kirjandusuuringud, nagu igasugune teadusvaldkond, vajab uusi vaatenurki ja aastakümneid kesksena püsinud positivistliku-biograafiliku lähenemise kõrvale on tänaseks tekkinud teisi huvitavaid võimalusi. Need ei ole ilmtingimata positivistliku uurimistöö lammutamisele suunatud, vaid pigem katse sellega dialoogi astudes kirjandust mitmetahulisemalt mõtestada.

Uute vaatenurkade avamine on eriti oluline väikekultuuris, kus keelerääkijate väike ring piirab paratamatult kirjutajate ja seega ka vaatenurkade arvu. Seda vajalikum on uued suunad dialoogi kaasata ja katsetada nende sobivust meie kultuurikonteksti. On ju meie kultuur piisavalt rikas, et see kriitiliste perspektiivide paljusus välja kanda. Vaatenurkade paljususe ja kooseksisteerimise näiteks on kas või see, et ühe aasta sees, kolmekuuse vahega, kaitsti kaks väga eripalgelist tööd A. H. Tammsaare kohta: Mirjam Hinrikuse „Dekandentlik modernsuskogemus A. H. Tammsaare ja nooreestlaste loomingus” (Tartu ülikool, 2011) ja Maarja Vaino „Irratsionaalsuse poeetika A. H. Tammsaare loomingus” (Tallinna ülikool, 2011).

Keskendun käesolevas Hinrikuse tööle, mis esindab Eestis vähe levinud, kuid mujal maailmas juba peaaegu peavoolusuunaks kujunenud diskursiivset kultuuriuurimuslikku kirjandusanalüüsi. Kultuuri- ja mälu-uurimuslikku

nurka on kasutanud nõtkelt Eneken Laanes doktoritöös „Lepitamatud dialoogid” (2009), keskendudes Jaan Krossi, Ene Mihkelsoni ja Emil Tode tööde analüüsile. Kuigi Hinrikus otseselt Laanese tööle ei viita, lähtub ka see kultuuriuurimuslikust vaatenurgast, näidates elavalt diskursiivse lähenemise viljakust eesti kirjanduse tõlgendamisel.

„Diskursus” on sõna, mida on moekas mõõdamannes kasutada ja mida paljud uurijad sellise pinnapealse kasutuse tulemusena peavadki pelgaks moenähtuseks, kuigi Michel Foucault on üks vähestest XX sajandi tippteoreetikutest, kelle tööga saab eesti keeles suhteliselt representatiivselt tutvuda. Diskursiivse lähenemise süstemaatiline ja selgelt argumenteeritud rakendus nagu Hinrikuse töö põhjalik sissejuhatus näitavad, et foucault’liku analüüsi tuumakas rakendamine pole mitte ainult võimalik, vaid ka viljakas.

Hinrikus lahkab kahte konkreetset diskursust Tammsaare loomingus, dekadentsi ja soodiskursusi kui modernsusekogemuse pingete väljendust. Ta uurib tekste nende loomiskontekstis, dialoogis oma ajastul levinud ideestikuga. Sellise lähenemise tugevuseks on vastuolude olemasolu möönmine ühe autori ideedes ja kirjatöös, mitte katse triikida need vooluloolise lähenemise toel ühtseks ja lineaarseks. Kuigi autori selge vooluloolisus võib olla kirjandusõpikus kergesti edasiantav, käib sellega alati kaasas teatav redutseerimine ja üldistamine. Foucault’lik lähenemine ei karda vastuolulisust ja pingeid. Näeme näiteks Hinrikuse analüüsi abil, kuidas Tammsaare on modernsuskogemusega silmitsi seistes mitmetes küsimustes vastandlikel seisukohtadel (nt linnastumisega kaasnev „närvilikkus”, aja kiirenemine jne).

Foucault ise ei ole pakkunud välja konkreetset metoodilist „piparkoogivormi”, mida saab lihtsalt materjalile vajutada – tegu on tööriistakastiga, mille sisu tuleb ise mugandada. Hinrikus on Foucault’ diskursusest teinud tegusa analüüsivahendi, rakendades seda nii mikrotasandil (konkreetsete taaskorduvate dekadentsiga seostuvate fraaside identifitseerimisel) kui ka makrotasandil, laiema praktikana, mis vormib objekte, millest ta räägib. Vaadeldes diskursusi, mis liiguvad Tammsaare tekstides, ja seda, millistes funktsioonides ja millistes dialoogides need esinevad, näitab ta, kuidas dekadents ja sellega haagitud soodiskursused toimivad ka Eestis kriisidiskursusena.

Samas ei ole Hinrikus Foucault’ pagasi orjalik kasutaja. Näiteks, kuigi ta möönab foucault’liku autorikäsitluse valiidsust, toob ta oma töösse ka biograafiliku uurimuse, näidates, kuidas Tammsaare lugemus toetas tema tööde aluseks olnud diskursustepõimingu väljakujunemist. Erinevalt mõnedest teoorialembestest autoritest ei unusta Hinrikus kirjandusuuringute peamist objekti, kirjanduslikku teksti.

Hinrikuse Tammsaare pole nivelleeritud, vaid vastuoluline ja huvitav loovisiksus. Seda on näiteks elavalt näha Tammsaare sookäsitluse analüüsis. Kuigi sageli on Tammsaaret loetud mehekeskse essentsialistliku sooideoloogia kandjana, näitab Hinrikus, et Tammsaare avaldas oma publitsistikas naiste emantsipatsiooni toetavaid seisukohavõtte. Loomingulise ja publitsistliku mina vahel on selge pinget: kui publitsist näeb naiste emantsipatsiooni modernsuse lahutamatu osana, siis kirjanik toob ängi soosuhete nihete üle oma modernsuse pingetest kantud loomingu keskpaika. Sealgi aga pole naiselikule antav hinnang ühene ega taandata

otseselt misogüünsete mõtlejate nagu Otto Weiniger tööle. Tammsaare teosed avavad meile küll essentsialistliku ja binaarsele vastandusele üles ehitatud, kuid siiski mitmevalentse, sookäsitluse, mille vastuolud osutavad moderniseerumisega kaasas käinud hirmudele (nt mehe kaugenemine loodusest, tsivilisatsioon kui feminiseeriv jõud jne).

Hinrikuse analüüsist koorubki välja huvitav alguspunkt mehelikkuse diskursuste analüüsiks. Sageli keskenduvad soolistatud kirjandus- või kultuurianalüüsid naistele ja selle üheks soovimatuks tulemuseks on jätkuv arusaam, et naine on sooline, mees aga soovaba olend, lihtsalt inimene. Hinrikus näitab elavalt, kuidas Tammsaare modernsuskogemus on mehelikustatud ja loodetavasti kasvab selle uurimuse pealt välja sooteadlik lähene-mine mehelikkuse representeerimisele eesti kirjanduses.

Hinrikus ei väldi vastuolusid. Tema huviks on lõhkuda stereotüüpset lähenemist dekadentsile. Ta näitab, et modernsusajastu katkestuse tingimustes olid dekadents ja soodiskursused näide struktuuridest, mis liikusid Euroopa intellektuaalsest keskkonnast Eesti omasse ja aitasid, kodustatud vormis, meie oma ärkavat modernsuskogemust ning sellega kaasnevaid pingeid ja hirme mõtestada. Diskursiivne lähenemine annab sellele väitele empiirilise kandepinna.

Meetodipluralism on eesti kirjanduse uurimisse värsket verd toov nähtus. Isegi kui me nendega nõus pole, aitavad uued süstemaatilised vaatenurgad meil oma väljakujunenud lähenemised uuesti läbi mõelda. Hinrikuse töö esitab sellise väljakutse eesti uurijatele ja loodetavasti leidub talle avatud dialoogipartnereid.

Viktor Jõgeveri võlu ja vaev

Enn Lillemets

Pallaslase Viktor Jõgeveri pärandinäitus „Igavesti salmimata laul mu lõikuskuust” Tartu linnamuuseumis kuni 21. I.

49 peamiselt õli, pastelli ja söega teostatud maali ja visandit, väikseformaadilist autoportreed ja figuurseadet ning enamikus Peedumotiivilist maastikku moodustavad noorelt surnud andeka kunstniku **Viktor Jõgeveri** (1922–1947) väljapaneku, mis on viimased kaks kuud olnud vaadata Tartu linnamuuseumis. See väljapanek sai teoks suuresti tänu kunstniku pojale **Jaan Jõgeverile**, kelle kogust sai valitud näituse aines, millele lisandus kolm teost Tartu kunstimuuseumist, kus 1991. aastal toimus Jõgeveri ainus varasem väike väljapanek.

Meeleline otsekohesus

Viktor Jõgeveri parimate maalide ja joonistuste tundlikkuse kraad ja keskendatus on väga kõrge. Tema järelejäänud teoseis on tubli annus värskest ja elu, jättes mulje, et noor kunstnik on kergelt tabanud selle, mis teistele on vae- vaga kätte tulnud. Kohviku-, peo- ja aktist- seenes ning enesekujutis on nii sensuaalset pinget, erootilist puudutust kui ka hinge- vaatamist. Ajastu õhustik on Jõgeveri oskuslikus maalilises valgusekäsitluses ja elegantses

Maskeraad. (Pidu.) 1944 (?), õli, paber. Erakogu, Tartu.

JOONAS ÕUNAPUU

tooniuuldistuses muutunud igavikuliseks.

Loomuldasa on Jõgeveri loomingus kokku- puutepunkte sõjaaegses ümbruses ilma tei- nud vanemate Pallase-kaaslaste **Endel Kõksi**, **Herman Aunapuu** ja **Varmo Pirgiga**. Aga tema loodus on vaksavõrra vähem noid kolme kunst- nikku sidunud rafineeritud foovlikku substantsi, toonipõhist või dekoratiivset rõhutamist. Seda asendab elegantne ja meeleline otsekohesus, poeetiline realism. Jõgeveri otsekohesuses ei ole lihtsameelsust ega tema elegantsis edvista-

mist, küll aga paras annus eneseteadvust, olgu siis maalimise laadis või suhtumises ainesse.

Õpetajad Ado Vabbe ja Johannes Võerahansu

Täpsete pintsli tõmmetega on paika pandud valguse veikleemised, valguse ja varju vahekor- rad ning kujutatud seisundid, nii looduses kui ka inimsuhetes.

Eriline mõju on Viktor Jõgeveri autoport-

reedel, mis võimaldas kogu praeguse näituse kujunduse neile üles seada. Säälihulgas üks õlivärvis teostatud autoportree, mida mäle- tan juba aastate eest Viktor Jõgeveri abikaasa **Silvia Jõgeveri** juurest, jäigi esimesest nägemis- sest lummama ja sai nüüd näituse käivitajaks. See sügavale vaatav pilk, mis on elus nii mõn- dagi kogenud, mõistab sind paremini kui sa ise, näeb läbi.

Mõnes teoses saab noore kunstniku poeeti- line realism kätte filosoofilise mõõtme, kusjuu- res kujutamise jõud ületab kindlalt jutustamise oma, vahendid selleks on tal hästi käes („Mas- keraad”, õli; „Kahekesi öö all”, õli; „Masendus”, süsi; „Noor ja vana teel”, süsi).

Korduval vaatlemisel selgineb Viktor Jõge- veri varaküpsuse kunstipoolne tagamaa. Ses seoses tasub tähele panna eelkõige tema õpe- tajate **Ado Vabbe** ja **Johannes Võerahansu** sõjaaegset loomingut. Vabbe juba 1930. aa- stast päale kujunenud seisundimaalid ja loo- dusvaated, valguse ja värvi koosmõjus sün- teesitud realism. Võerahansu ergastunud side loodusega siis, kui temast sai Pallase õppejõud ja kui tal tekkis taas üle aastate himu koos õpilastega välja maalima minna. Mõlema loo- mingus on teine ilmasõda kõrgaeg. Sinnahulka kuuluvad tingimata ka mõlema mehe eksakt- sed endassevaatavad autoportreed.

Peedul maalimas käis Viktor Jõgever nii sõja ajal kui sõja järel. Ta on kinni püüdnud valgust ja õhku, lihtsate motiivide võlu ja sinist süga-

Ettevaatust noored kunstnikud

Indrek Grigor

TÜ maalikunsti õppetooli magistrantide näitus „Ime!” Y-galeriis kuni 5. II ja III Tartu rahvusvahelise graafikafestivali noortenäitus „Noorus on ilus aeg” Nooruse galeriis kuni 21. I.

Juhusena, mis paraku pigem erakordne, on Tartus avatud üheaegselt kaks noorte kunst- nike näitust: Y-galeriis „Ime!”, kuhu koondatud Tartu ülikooli maaliosakonna magistrantide tööd, ja Nooruse galeriis „Noorus on ilus aeg / Just Kids”, kus võidutsevad kunstiakadeemia noored graafikud. Kahjuks või õnneks on näi- tused niivõrd erinevad, et neid omavahel võr- relda tundub võimatu. Mõlemal näitusel kom- batakse alusdistsipliini piire, ent lähteülesanne või -positsioon on kummalgi nii isesugune, et paralleelide tõmbamine oleks vägivaldne.

Ime!

Jaan Elkeni juhendatavast kursusest sündivat TÜ maaliosakonna magistrantide näitust aasta alguses võib ilmselt nimetada juba traditsioo- niliseks. Näitust ja kursust ühendav teema on olnud maalikunsti kui meediumi ümbermõtes- tamine ja selle haarde laiendamine. Selle lähe- nemise üks tulem on omapärased videopro- jektid, millest laiemat tähelepanu on pälvinud küll vaid **Laura Põllu** tööd, ent osakonnaga seotud kunstnike näitustel võib videot kohata tihti. Nende videote silmatorkavaimaks ühis- nimetajaks on amatöörlikkus, ent kuivõrd seal puudub ambitsioon ning tavaliselt on tegemist osaga maalipõhisest, installatiivsest tervikust, omandavad need siiski elujõu ja väärtuse.

Videotega on seekord näitusel **Kylm Lumi**, **Mari Jõgiste** ja kaudselt ka **Paavo Käämbre**. Lume installatsiooni keskmeks on vanaema jutustatud kentsakad armastuslood või õieti lood vanaema flirtimiskatsetest. Kummastus peitub ilmselt ennekõike asjaolus, et lugusid räägib vanaema. Videoinstallatsiooni osaks on siin visuaalne jutustus, mis juhib jälgitava narratiiviga teemat sukatripi kui reliikvialiku ihaobjekti või kalliskivi juurest kaleidoskoobi abstraktsesse klaasikillumängu.

Mari Jõgiste installatsioonis on videol aga keskne roll. Käepäraste vahenditega esitatud Jeesuslapse sündi kujutav marionett-teatri etendus, mille heliribaks kõlab Lõuna-Ameeri- ka kurikuulsa seriaali „Lihtsalt Maria” tunnus- muusika, ulatab näitusekülastajale religioosse

Pille Johanson, Mari Jõgiste, Paavo Käämbre ja Kylm Lume ühisinstallatsioon „Maalikirik”.

2X INDREK GRIGOR

kitši võtme, millega avada kõrvalsaali – või siis pigem kabeli – pimeduses esitatud butafoor- sed, Mehhiko surmakultust parodeerivad alta- rid. Seintel ripuvad maalid aga võivad altarite olematus valguses üldse märkamata jääda. Paraku jääb ebamääraseks ka selle varjatuse sisuline taotlus. Näib, et tegemist on ikooni- kultuse ja -praktika iroonilise kommentaariga. Samamoodi peidus on ka Kylm Lume minia- tuursed portreed, mis on peidetud rõhutatult suurtesse, pitsaäristusega kangast raamidesse, mille sügavuses maalid ära kaovad. Portreede ees ripuvad omakorda installatsioonikeskse sümbolina toimivad sukatripid. Tekib tunne, justkui oleks tegemist õigeusu riidetatud ikoo- nidega, mille juures pole oluline mitte konk- reetne kujutis (mis lähtub etteantud tradit- sioonist ega oma visuaalset iseväärtust), vaid ikoon kui selline, mida on vaja kaitsta.

Võib oletada, et autorite eesmärk on näi- data maali kaudu kriitilist irooniaprismat kui pimedat püha kaanonit. Nii maali demüstitfi- seerimine kui ka rehabiliteerimine on aga juba

mõne kümnendi eest läbitud ning sellise idee kumamine ekspositsiooni foonil vähendab üksjagu mänguliste installatsioonide iseväär- tust. Kui eesmärk oli maalist loobuda, oleks tulnud seda lihtsalt teha ning vältida maali kui banaalse probleemi reflekteerimist.

Paavo Käämbre installatsioonis lae alla, altarite kohale tõstetud maal on eelmainituist erinevalt küll vaadeldav, ent ei vääri maalina paraku millegipoolsest tähelepanu. Käämbre installatsioon, mis koosneb peaausjalikult riiu- litele ja postamentidele asetatud medalite ja karikate valikust ning telerist, kus näeb sig- naali puudumist tähistavat valget säbru, jääb natuke umbseks. Koondatud on valik detaile, millest osa lähtub ilmselt näituse religioos- sest teemast, kuid elementide omavaheline seos ja neist moodustuv tervik jäävad tabamatuks.

Näituse suurim üllataja on **Pille Johanson**, kelle tehniliselt natuke toores, kuid vormili- selt paljulubav väikseformaadiline portreede galerii on näituse ilusaim osa. Ka Johanson mängib installatsiooniformaati kasutades maa-

lide sümbolse positsiooniga, maalides püha õhtusöömaaja prügikasti kaanele ja rõhudes butafoorsetele raamidele, ent installatsioon ei domineeri maali üle, vaid toetab seda.

Maali sakraliseerimine tipneb Y-galerii suu- rimas saalis, mille võlvidealne sein on selle kolmeks portaaliks jaotumist ära kasutades võetud tarvitusele ikonostaasi seinana. Sellel seisab nelja autori koostööna sündinud „Maa- likirik”: hulk väikseformaadilisi maale tugeval tumesinisel taustal. Seina värv ja tööde paigu- tus on taas irooniline viide lõunamaisele kitši- likule religioonikäsitlusele. Maalid ise paraku millegi muu kui paigutuse poolest teemaga kaasa ei mängi. Nii tõmbab visuaalse efektsuse poolest suure potentsiaaliga installatsioon taas kord tähelepanu juba ülal kritiseeritud püü- dele irooniliste võtetega maali ebapühasusele viidata. Kõigele vaatamata mõjub näitus tervi- kuna väga hästi, osaliselt just äsja kirjeldatud seina tõttu. Y-galerii keeruline ruum on ära kasutatud läbimõeldult ja moodustab sidusa terviku.

vust, jäädvustanud nii lähi- kui kaugvaateid, jõekäänakuid, metsatukki, üksikuid puid ja maju, raudteejaama ja vesiveskit.

Ajastu oli segane, täis paineid ja ootamatusi, ohtlik ja põnev ühtlasi, kannatus ja rõõm võisid kulgeda käsikäes. Ometi oli see kunstis iseäraliku peenendumise aeg, vähemalt, mis Tartusse ja Pallasesse puutub. Ka kooli õppejõudude hulka sigines tööd jätkavate Ado Vabbe, **Anton Starkopfi** ja **Aleksander Vardi** kõrvale värsket verd, mitmeid Pallase lõpetanud eriilmelisi kunstnikke: **Karin Luts**, **Johannes Võerahansu**, **Juhan Nõmmik**, **Martin Saks**, **Juhan Püttsepp**.

Viktor Jõgever alustas kunstiõpinguid 1940. aastal Konrad Mäe nimelises Riigi Kõrgemas Kunstikoolis, jätkas aastail 1942–1943 Kõrgematel Kujutavkunstide Kursustel (okupatsioonideaegse Pallase nimetuse) ja aastail 1943–1944 Kõrgemas Kunstikoolis Pallas, sai õpetust peamiselt Lutsult, Võerahansult, Vabbelt ja Vardilt. 1943. aastal abiellus ta noorukese õpingukaaslase Silvia Jõksiga, perre sündis poeg. Vahetusid mitmed elukohad, lühemat aega oldi ka Tallinnas. Teise ilmasõja järel jätkas Jõgever õpinguid Tartu Riiklikus Kunstiinstituudis, aga haigus sundis peagi kõrvale jääma. Maalis ta aga edasi. 1945. aasta kevadel arreteeriti Jõgeveride kodust nende juures elanud Herman Aunapuu. Viktor Jõgever suri luutiisikusse 3. augustil 1947. aastal 26. jaanuaril Selle aasta saanuks ta üheksakümmend.

Noorus on ilus aeg

Nooruse galeriis eksponeeritavale III Tartu rahvusvahelise graafikafestivali noortenäitusele, mille on kureerinud **Marko Nautras** ja **Tõnis Kenkmaa**, on kuraatorite hinnangul koondatud paljulubavate kunstnike valik.

Üldistavalt võiks öelda, et näitus on peal- kirjas lubatule vastavalt nii sisult kui vormilt popp ja noortepärane. Graafikat esitatakse ennekõike narratiivse meediumina koomiksi vormis ning kaasaegsele kunstile kohustuslikud sotsiaalsed teemad on ilusti esindatud. Näituse sisuline probleem näib olevat täiskasvanuliku tõsiduse vastandamine uljale mängulisusele. M. R-iga signeeritud, vormiliselt nekroloogina mõjuvalt manifestitahvlilt võib lugeda: „Nägin oma põlvkonna parimaid päid ulgu ja naeru täis sõnade voos läbi Tallinna traavimas, etteantud radadelt jänesehaake tippides eemale põikamas, vastanduvaid maailmaid teppides valesid valikuid tegemas ja pääsemas ometi terve nahaga“. Nii on **Taavi Villaku** riigikogu otsustusvabaduse küsimust käsitleva graafika, **Aap Kaur Suve** kultuuri- pealinna Tallinna ja Tauno linna vastandusel mängiva korstnasse peidetud korstnapühkija hingeelu peegeldava pildisarja ning näituse vaieldamatult parima töö, **Jevgeni Krassi**

Kakskümmend viis

Surres oli kunstnik kahekümne viie aastane. Kõik oluline oli tulnud selle ajaga ära ütelda. Viktor Jõgever sai justkui lennult kätte vahendid, millega ta suutis salvestada oma teoseisse tüki elusat igavikku. Sadakonnast sõjaaegses Pallasest liikunud õpilasest oli ta ilmselgesti andekamaid ja oma varaküpsuses vanemate kaaslastega võrreldav. See äratundmine andis ka praegusele näitusele luuletaja **Heiti Talvi-kult** näpatud pealkirja „Igavesti salmimata laul mu lõikuskuust“. Mõlemad mehed surid 1947. aasta suvel. Mis oleks siis saanud, kui oleks teisiti läinud? Tahes-tahtmata tuleb see küsimus ette. Ja ühest vastust ei ole. Suuresti võimalik, et totalitarismi järjest valusamalt kinni keeratavad kruustangid pigistanuksid sedavõrd tundlikud ja kohanematud anded tilgatumaks, pigem varem kui hiljem, eheda loomingu hävitamisest kõnelemata.

Viktor Jõgeveri taastulemine on üheksas näitus kunstiühingu Pallas ja Tartu linnamuuseumi koostöös 2001. aastal sündinud sarjas, mille peamine ülesanne on teadvustada seni varju jäänud, aga väärt kunstipärandit. Mõni neist väljapanekuist on varemgi täiendanud meie arusaamist Teise maailmasõja aegsest kunstist: Herman Aunapuu ainsam isikunäitus, siis Pallase kooli 90. aastapäevale pühendatud „Lõpetamata Pallas“ ning kõige viimati **Varmo Pirgi** varane looming.

Moskva kui tsentrumi ja äärealade kummas-tavaid suhteid käsitleva koomiksi kõrval gale- rii aknad kaetud lugematutest suudlustest jätetud huulepulgajälgedega. Ning näituse embleemiks on seatud **Marta Vaariku** foto kahe tagumiku vahele pressitud näost, mis väljendab nii noore looja positsiooni kui ka suhtumist.

Tehniliselt kõige klassikalisemad on **Pavel Grebenjuki** ja **Mihkel Oksmanni** tööd, kusjuures silma torkab mõlema autori lähtumine XX sajandi esimese poole karikatuuritraditsioonist. Seda stilistikat natuke leidlikumalt kaas- ajastades võiks see sotsiaalkriitilise kunstdis- kursuse visuaalkeelde üksjagu vaheldust tuua. Siiani on see olnud **Peeter Alliku** personaalne kapsamaa.

Källi Haarde fotokollaaž, **Ahti Sepsivarti** voogav installatsioon ja **Boih Nailili** lagunev märklaud liigituvad teiste tööde kõrval suisa formalismiks.

Näituse mõjusaim installatsioon on aas- tapreemiate kandidaatide esitamise ja pree- miate määramise kontekstis meie kunstivälja väga kriitiliselt tabav **Mariliis Oksaare** hoiatussiltide jada, kust võib kokku lugeda: ette- vaatust, kultuur! ettevaatust, solidaarsus! ettevaatust, korruptsioon!

Mitkid Aleksander Bušujev, Svetlana Badelina, Andrei Filippov, Tatjana Šagina, Andrei Kuznetsov ja Dmitri Šagin.

MARI VALLIKIVI

Ikarose uppumatud jalakesed

Mari Vallikivi

Näitus „Mitkid Viljandis“ Kondase keskses kuni 24. I. Kunstnikud Dmitri Šagin, Tatjana Šagina, Svetlana Badelina, Aleksandr Bušujev, Vladimir Tihhomirov, Andrei Kuznetsov, Taissija Švetsova, Andrei Filippov, Joanna Matjanova-Šagina ja Natalja Žilina.

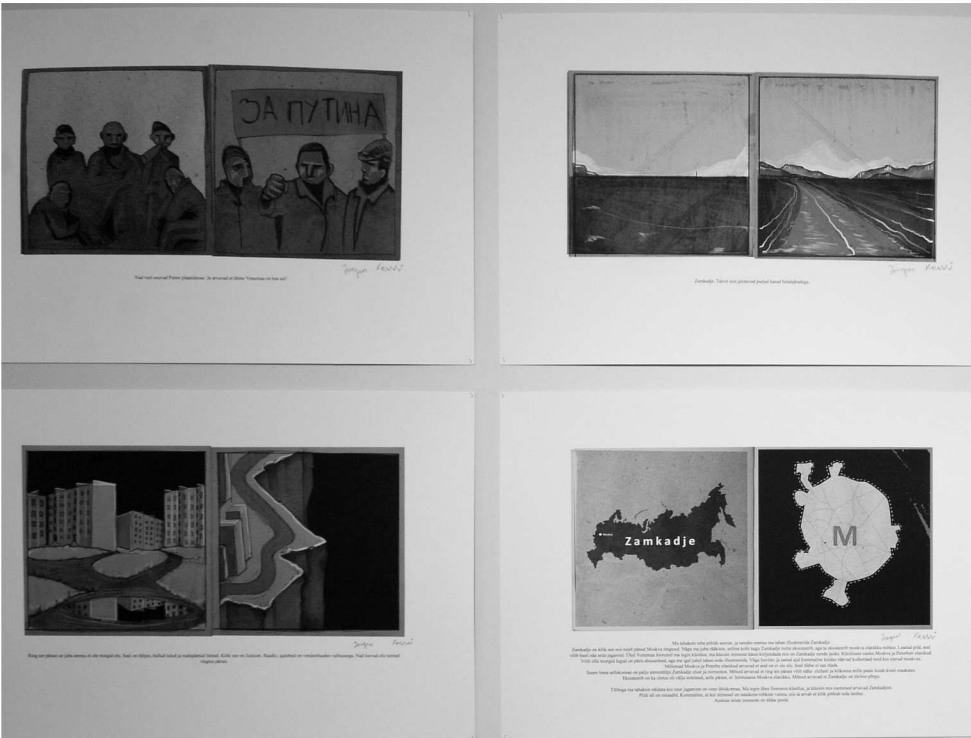
Mitkid võidavad juba sellepärast, et nad ei taha mitte kedagi võita ... Nad jäävad alati kaotajaks, on ikka pasas (sosinal, sest see on labane), ning sellega vallutavad nad maailma.

Dmitri Šagin

Mitkid on Peterburis tegutsev kunstirühmitis, kelle lai haare avaldub kunsti-, kirjandus-, muusika- ja filmimaailmas ning ühiskondlikus tegevuses. Nad on osa võtnud rohkem kui kolmesajast näitusest kodu- ja välismaal, välja andnud raamatuid, kirjutanud filmistsenaariume, teinud animafilme ja osalenud filmides näitlejatena, andnud välja üle kümne muusikaalbumi, läbi viinud meistriklasse lastele, algatanud arvukalt ühiskondlikke aktsioone ning teinud kõike seda ühel võimalikul mitki- likul moel. Pärast 26 tegevusaastat pole nad ikka veel laiali läinud või alla käinud. Muidugi on piisavalt neid, kes ütlevad, et nad on oma aktuaalsuse minetanud ning mõnigi Mitja on aja jooksul bändist lahu löönud.

Nende aktuaalsuses kahtlejad kõnnivad ekseldes jää pinnapealseste konaruste vahel, aimamata vee sügavusi. Nõukogude režiim küll varises, kuid kurjus, millel on palju nägu- sid, pole kuhugi kadunud. Kuidas võidelda inimese vabast tahtest põhjustatud, ravimatu ontoloogilise kurjuse vastu? Ja selle vastu, et materiaalse ülekaal vaimse üle ei muutuks väl- jakannatamatuks ja et me poleks osakesed glau- mursest tarbijaühiskonnast. Mitkid on olnud algukest peale üldinimlikkuse eestkõnelejad, arvates, et tõeline kunst asetseb hea ja kurja müstilise võitluse eesrindel. Nõnda ei vali nad kunagi labast ja nõmedat, püüavad alati ini- mestest head ja situatsioonidest positiivset leida ning olla oma tegemistes absoluutselt rahumeelsed, vägivallatud ja haltuuramaiguta. Lihtne nagu triibud meremehesärgil. Mitkide riietus meremeeste särk ja atribuutika viitavad nende suurele armastusele mere vastu, mis on ühtlasi teise paleuse Peterburi orgaaniline osa. Muidugi sümboliseerib triibuline riietus vabadust ja teelolemist. Peredvižnikute ees- kujul püüavad nad sageli teel olles kõike, mis seostub sügavalt vene kultuuri, mitte aga raha ja omakasuga, endaga kaasa haarata. Nii ei jää nad puutumata kogu maailma loomingulistest impulssidest.

Kunstiloomingu võiks Mitkide puhul laias laastus kaheks jaotada, jättes ühisnimetajaks Peterburi ja vene kultuuri. Suur osa loomingust on seotud mitteparaaditseva Peterburi kaju- tamisega: maalitakse sadamakaid, raudteede kohtumiskohti, ilma akendeta sisehoovide seinu, vanu tööstuskorstnaid, väikseid kirikuid, marginaalseid linna arhitektuurseid kooslusi, agulit – kõike, mis annab edasi linna algupära. Peterburi on Venemaa ohvrialtar ja püha koht. Peterburi kujutamine ja mööda maad rin- girändamine on oluline pidepunkt nn isade põlvkonna ja Mitkide vahel. Isade põlvkonna, Leningradi *underground*’i loomeinimeste nagu **Vladimir Šagin** (1932–1999), **Aleksandr Arefjev** (1931–1978), **Roald Mandelštam** (1932–1961), **Richard Vasmi** (1929–1998), **Shalom Schwartz** (1929–1995) pärand on tuumakas, rühmituse nimigi Mitki on tuletatud Vladimir Šagini poja **Dmitri Šagini** nimest ja laienenud hiljem kõi- kidele Dmitri sõpradele, jagunedes omakorda

Jevgeni Krassi Moskva kui tsentrumi ja äärealade kummas-tavaid suhteid käsitlev koomiks.

Elo Järve eluteenäitus tarbekunstimuuseumis

Maarja Undusk

Näitus „Klassikud. Elo Järv”
tarbekunstimuuseumis kuni 29. I.

Tarbekunsti ja -disainimuuseumis on vaadata nahakunstiklassiku **Elo Järve** mõjuvõimas eluteenäitus. Elutöö kõlab ebamugavalt lõplikuna, olgu ta pealegi, et pooleli. Seepärast nimetan Elo Järve väljapanekut meelsamini eluteenäituseks.

Elo Järv on astunud pikki aastaid ühte ja sama rada. Kord eksles ka tema teede alguste rägastikus ja valis pooljuhuse sunnil oma teetseks tolleaegse ERKI nahkehistöö. Ta on ise väitnud, et soovis hoopis graafikat õppida, aga jäi sisseastumisel joone alla ja naha erialal oli üks vaba koht. Praegu võiks väita, et valik osutus ainuõigeks, sest muidu poleks meil Eesti ainukest ja ainulaadset nahaskulptorit. Päriselt me seda ei tea ega saagi teada. Andekas inimene leiab oma teetsest minnes ikka oma pärisosa, keerates saatuse ja oma eriala etteantud võimalused endale sobivasse rakurssi.

Nii juhtuski, et praktiline, käsitöiselt korralik ja soliidne eriala ei allutanud Elo Järve oma tavapäraseks peetavale olemusele. Nahk avaldab vastupanu igaühele, kes selle materjali käsile võtab. Nahakunstniku elu on inimese võitlus materjaliga nii nagu talumehe elu on võitlus maaga. Oma vaiksest ja haprast olekust hoolimata on Elo osanud naha taltsutada ja omatahtsi painduma panna. Tema nahkne ratsu on küll uhkust täis, aga kappab nii, nagu käskija soovib. Ja kuigi ta eristub kõigist teistest nahakunstnikest, on tema looming äärmiselt materjalipärane. Elo Järv tõestab oma loomingu, et nahk ei peagi olema praktiline, käsitöiselt korralik ja soliidne.

Elo Järve huvitas õppimise ajal ennekõike kõide kui kõige graafikalähedasem nahatöö osa, aga tema kõitekaaned hakkasid üsna pea kasvama ruumilisteks, välja kahemõõtmelisusest. Oli see nüüd materjali võim või kunstniku võlujoud, mis peale jäi, aga Elo Järve kunst ei mahtunud enam raamatukaantele ära. Ta lõi kõitekaane kinni ja läks oma rada, üht üsna iseseisvat ja seni käimata tee haru pidi hakkas ta astuma (või kappama nahkse ratsu seljas) tundmatusse nahakunstidžunglisse. Kõigi teede pikkus ajas on võrdne, on öelnud Risti-

Elo Järv. Tunnistaja. Nahast skulptuur, 1984.

IVAR VEERMÄE

kivi, aga mõni elutöötee on eriti pikk. Nii nagu rannajoon võib olla igavasti sirge nagu Lätis või meelelt keeruline nagu Ahvenamaal. Elo Järve elutöötee meenutabki mulle Ahvenamaa rannajoont, aga vahe on selles, et rannajoon maa-kaardil on kahemõõtmeline, Elo Järve looming aga vähemalt kolmemõõtmeline. Kunstnik ise ütleb, et oma elu ja tööga laotab ta enese oma elumaastikule, koht kohaga ja punkt punktiga kohakuti, aga seda mitte ajalises järgnevuses. Oma loominguga on Elo Järv tahtnud pääseda lineaarse aja painest. Ka elutee on ruumiline ega kulge lineaarselt.

Õnneks ei pea Elo Järve loomingut seirama eemalt ja pealtvaates. Just praegu on võimalik uurida seda päris lähedalt. Tema tööde kolo-riit on nahalikult tumepruunikas, punajate ja mustjate variatsioonidega, mitmekesiste ja keeruliste faktuuridega, valguse käes salapäraselt kumav, maaliline, nüansseeritud nii vormilt kui ka värvilt. Nahk on soe ja käe all hea katsuda, kuigi näitusel seda teha ei tohi. Elo on nimetanud end pigem kompamisi edasiliikujaks kui nägijaks ja tööpoolest, neid töid osanuks ta voolida ka suletud silmadega, pimeduses. Siis võinuks ta avada silmad, et öelda tere tulnu-

kale ja asuda maalima, värviga viimistlema, siledaks ja soojaks nühkima.

Elo Järv esitab meile oma skulptuuride kaudu küsimusi. Neidsamu asju on ta küsinud ka oma töödelt, nendega dialoogi astudes. Kunstnik loob töö, tekitades enesele seeläbi vestluskaaslase. Tema küsimused on filosoofilist laadi: kes me oleme, kust me tuleme, kuhu me läheme? Kunstnik on kirjeldanud oma loomeprotsessi, mis on pikaldane, nõuab süvenemist ja ka füüsilist jõudu. Võib arvata, et kui su pingutuste tulemuseks on suur ja sünkjas sind piidlev Valvur, Tunnistaja või Teenäitaja, siis võib autor võpatades tõdeda, et ta on loonud Golemi, loitsusõna laubal. Nii võib ka vaatajat Elo Järve tööde vahel uidates tabada võdin, et mõni neist olevustest võib end liigutada, unest üles ärgata. Arvatavasti oleks Elo Järv keskajal võinud nõiana tuleriidal lõpetada! Õnneks kuulub tema looming kindlalt meie aega ja autori elu on väljaspool ohtu.

Elo Järve loomingulise protsessi tehnilisi üksikasju varjab saladuse loor. Kiirustamine, ratsionaalne ajakasutus on talle võõrad mõisted. On teada, et hing ronib töö sisse märkamalt, valmimise käigus. Mida enam sooja

käe survet, vaimset pinget ja sidet toimuvaga, seda vingemalt hing end uues kehas kehtestab. Või suudab autor hoopis anda nahale uue erilise jõu? Kiusatus oleks arvutada välja Elo Järve tööde pindala, tõmmata tema looming mõtte- liseks pinnalaotuseks, sest tema tööde jõud ja pindala paistavad olevat võrdelises sõltuvuses, nagu sõltub ribaradiaatori sooja-andvus selle pindalast. Huvitaval kombel on nahakunstniku algmaterjal tasapindne, liistule tõmmatud plink nahk, mis kord aasal rohtu süües olnud vägagi vormikas.

Kuigi Elo Järv on äärmiselt materjalikeskne kunstnik, ei ole tema töö tulemuseks mitte esemed, vaid olevused. Igaühel neist on nimi, mida autor peab ülioluliseks. Nimepanek on osa olevuse sünniloost ja kui nimi on nimetatud, on olevus sündinud. Nad võivad olla küll Saapad, Vest või Kindad, ikkagi on nad vaimu- väge täis ja keelduvad olemast asjad. Elo Järve valvurid ei piidle ei meid ega ümbrust, vaid valvavad pigem meie siseilma. Nad vaatavad enesesse. Tema Tunnistaja seirab langetatud päi ja mõttesse vajunult. Tema Tiivad on küll lennuvalmid, kuid raskepärased.

Pöördugem veel kord tagasi küsimuste juurde, mida Elo Järv esitab. Töömahukas taies annab autorile palju aega mõtisklusteks ja sise- kaemuseks. Tundub, et kõik, mis on oluline, toimub just piiridel, ütleb kunstnik. Ja ta ise tegutsebki piiri peal: tarbe- ja kujutava kunsti piirimail, alalhoidlikkuse ja uudsuse piiril, piiritsoonis, elu ja surma piiril. Nahk, suurim organ, on samuti piir oma ja võõra vahel.

Üks küsimuste ring on ikka keerelnud eetiliste ebaluste ümber, mis kaasnevad naha kui kord elusa materjali kasutamisega. Naha ja nahatöö vahel on alati valu ja surm. Ja kui nahakunstnik tahab iseendale haiget teha, siis võib ta end kas või pilastajaks mõelda, kes nahka millekski kunstnikule meelepäraseks väänates kadunukese üle ilgub. Elo Järve väitel on ta ka nahakunsti viljelemise täielikule ja otsustavale lõpetamisele mõelnud. Ent samas on nahast kunsti tegemises ka andekspalumist, lugupidamist, säästmist, heastamist, enese äraandmist. Karbonaadi nautimine ei tohiks tekitada vähem eetilisi probleeme kui õnnetu sea ümbert nülitud naha uuele elule äratamine kunstniku käe läbi.

Rasked küsimused ja vaikivad vastused on hea kunsti tunnuseks. Elo Järve hull ja lummas looming pakub mõlemat, ikka ja jälle.

Sõnum kaunis ja meeldivas keeles

Tiina Käesel

Katrin Pere ja Annika Tedre näitus „1+1”
Tallinna Kunstihoone galeriis kuni 5. II.

Õigem oleks vahest „1 ja 1” ehk **Annika Teder** ja **Katrin Pere**, sest plussmärk näituse pealkirjas matemaatilise tehtena võib nad küll kokku liita üheks näituseühikuks, kuid nad siiski ei moodusta kokkumängu püüdlevat duetti, nagu vaibakunsti ja keraamika puhul ikka nähtud on. Pigem on nad nagu patarei pluss- ja miinuspoolus, mis vooluringi ühendatuna millegi käivitavad või süütavad. Neil mõlemal on selja taga üle 30 aasta enesekehtestamist ja konkurentsivaimu treenivat loomingulist eluvõitlust, näitusi ja konkursse. Sellele vaatamata on näitus balansis, sest mõlema looming esitab ja kannab seda esteetikat ja printsiipe, mille baasiks on 1970ndatel aastatel ERKIs saadud haridus ja tööoskus. Vaatamata nende kunstnikuks kujunemise algaastate, 1980ndate sügavale stagnatsioonile, kollektiivse sundmõtleamise tippaastatele, arendas just see aeg ja saabunud tormilised 1990ndad välja teatud individuaalsuse ja aktiivsuse, mille pinnalt kasvas välja tarbekunstnike ühendus ON-grupp oma ambitsioonikate näituseprojektidega. Selle asutajaliikmed ja aktiivsed tegutsejad olid ka nemad.

See näitus on **suur**, sest räägib ühtaegu maailmast ja inimesest oma maailmas. Kui Annika Tedre pabersavist modelleeritud valgete mutantkorallide lugu on hoiatussignaal maailmamere, siis Katrin Pere tekstiilpannood

Annika Tedre pabersavist modelleeritud valgete mutantkorallide lugu on hoiatussignaal maailmamere, Katrin Pere tekstiilpannood on lood oma elust, oma kodust ja seda tähistavatest märkidest.

JAAANUS HEINLA

on lood oma elust, oma kodust ja seda tähistavatest märkidest. Kui Annika Teder töötab siin ainult ühe valge kujundi ja kauge ookeani mühaga, siis Katrin Pere töödes on värv intensiivne, kompositsioon monumentaalne, kujund ekspressiivne, faktuurid ja materjalid erilisel aistingulised, siidpehmetest nõelteravateni. Kui Annika Tedre korallide valgeks muutumise lugu on lausa teaduslikult põhjendatud, ammu alanud ja nüüd intensiivistuv ja meid kauget hirmutav maailmamere saastumisest tingitud protsess, siis Katrin Pere temaatika on isiklik eluga kohanemise lugu, haavatav ja õnnelik ühtaegu. Katrin Pere on olnud senises elus oma autoritehnika arendamise ja töövõime poolest ohjeldamatu persoon, kes selleks näi-

tuseks on parimal viisil maha rahunenud ja oma viimasele 2012. aastanumbrit kandvale tööle kergendusega pealkirjaks andnud „Kivid südamest”. Selleks koraks.

See näitus on **ilus**, sest kõik tööd on ilusad. Häbenematult ilusad. Ilu kaudu traagikat tajuda on eriti valus, sa ei tunne seda kohe. Esmapiigul tunned ainult suurt ohoo-imetlust Katrin Pere 2011. aasta valminud suurte pannood „Muretiib”, „...uimada, võib-olla undki näha...” ruumimõju ja intensiivsuse üle, siis tuleb arusaamine, mis olnud ja mis võib järgneda. Nagu ka Annika Tedre video puhul, mis projitseeritud Katrin Pere vaibale „Ühe mõtteta” ja tekitab mulje, et hiidkorallid on asustanud jääsulbise halli Läänemere ...

Katrin Pere ise on nimetanud: „Märksüsteem, mida kasutan, edastab oma sõnumi võhivõõrastele, sest olen püüdnud oma sõnumi vormistada kaunis ja meeldivas keeles.”

Kaunisti ja avameelselt öeldud. Kunagi kõnetas meid selles keeles hea eesti tarbekunst ja me ei häbenenud seda.

Aga mis siin ikka peita selle näituse tegemise peapõhjuse, väikest ühist ümmarguse sünnipäeva aastat, mille puhul vähemalt vanade traditsioonide järgi tehti juba ülevaatlik kokkuvõte. Nemad seda ei teinud, sest uued tööd tahtsid näitamist. Mis sest, et 60, mis meie noortekultuslikus riigis tähendab, et teid pole olemas – nad on ikka teel. Klassikute näitusele tarbekunstimuuseumis.

Arhitekt Peep Jänes: „Mäng on loomingus ülitähtis”

Arhitektuurimuuseumis saab kuni 5. veebruarini vaadata näitust „Arhitekt Peep Jänes” Koostajad Peep Jänes, Mait Väljas ja Mihkel Karu, kujundajad Pille Jänes, Signe Stokas ja Indrek Sirkel. Hiljuti oma 75. sünnipäeva tähistanud arhitektiga vestleb Carl-Dag Lige.

Aktiivse arhitektina te vist enam ei tegutse?

Praegusel ajal tahaks pigem kunstiga tegeleda, oma lõbuks. Arhitektuuri osas võin konsultatsioone anda, võib-olla ka mõne võistluse žüriis olla. Tänapäeva tempo pole enam minu jaoks.

Milline oli viimane žüriitöö kogemus?

Mõned aastad on vahele jäänud, kuid lähiajal osalen Lasnamäe spordirajatiste võistluse žüriis. Konsultatsioone andsin viimati Otepää Tehvandi suusakeskuse (valmis 1978 – toim) ümberehitusprojekti tarbeks. On teatav lootus, et ümberehitustööde käigus taastatakse algne murukatus eksterjöörü kaldpindadel, nii nagu omal ajal sai kavandatud. Selle üle oleks hea meel, sest see oli kogu lahenduse põhiidee. Selle protsessi juures on olnud meeldiv oma mõtteid avaldada ja nõu anda.

Kas teilt kui autorilt võeti nõusolek ja küsiti abi muudatuste tegemiseks?

Nii see oli. Korrektnel ja soliidne. Eestis on viimastel aastatel kahjuks mitmeid vastupidiseid näiteid, kus hoone algse autori arvamust pole küsitud, rääkimata heakskiidust.

Eesti arhitektuuri olevikust ja tulevikust – kuidas vaatate tänasele eesti arhitektuuri üldpildile?

Arvestades kõiki tehnilisi ja materiaalseid võimalusi, mis tänapäeval on, ning ehituskultuuri kui niisugust, siis arvan, et meie arhitektuur on sümpaatne. Vahel siiski häirib, et minnakse edevaks, pingutatakse üle. See ei johtu tingimata arhitektist, vaid võib tuleneda hoopis tellijast. Aga aeg paneb niisugused asjad paika.

Millist arengu te tulevikule mõeldes eesti arhitektuuris näha soovite?

Natuke tekitab muret arhitektuurivõistluste vallas toimuv: siinsetel rahvusvahelistel võistlustel eestlasi võitjate hulgas pole.

Mis on selle põhjus?

Kui rääkida võistlustest üldisemalt, siis tänapäeval on see tihti firmadevaheline: vaadatakse, kui suur on firma aastakäive, ning kui see pole piisavalt suur, siis ei hakata võistlustööd läbi vaatamagi. Niimoodi võivad paljud head mõtted jääda realiseerimata. Võib-olla neist ei saa keegi kunagi teadagi. Selles suhtes olid avalikud võistlused omal ajal (nõukogude ajal – toim) isegi demokraatlikumad, sest osa võis võtta igaüks, ei pidanud isegi arhitekt olema – osales isegi lapsi. Kõik tööd pandi välja, neid hinnati ja vaadati. Muidugi on oht, et võib võita hea mõte, mille autoril pole edaspidiseks tööks piisavalt professionaalseid oskusi. Kuid peaks leidma mingisuguse mehhanismi, et tagada järgneva projekteerimistegevuse vajalik tase võitnud ideed ja selle väljapakkujate kõrvale heitmata. See oleks kindlasti kuidagi lahendatav, aga praegu on kurb vaadata, kuidas žürii lauale ei jõua nii mõnigi projekt põhjusel, et firmal on probleeme käibe, maksude või muude arhitektuuriväliste asjadega.

Võtame näiteks viimased suured avalike hoonete arhitektuurivõistlused: Eesti Rahva Muuseumi, kunstiakadeemia, Tallinna rae-koja, rahvusringhäälingu hoone. Te annate mõista, et arhitektuurset komponenti peaks hindamisel rohkem väärtustama. Kuid mida teha olukorras, kus välja pakutud arhitektuurset ideed on raske teostada ning žürii ei suuda seda probleemi oma töös läbi näha? Kas žüriide kompetentsus jätab soovida? Mida teha olukorras, kus suuri-mad probleemid ilmnevad alles pärast žürii töo lõppu?

No sellisel juhul on žürii lihtsalt ebakompetentne, kui neid asju ei suudeta hinnata. Ütlen veel kord: žürii töös osalemine on väga vastutusrikas ülesanne. Viimasel ajal on hindajate seas väga palju amet-

nikke olnud ja kui läheb hääletamiseks, siis võib väga kummalise lõpptulemuse saada. Protsessis võistluse ja maja valmimise vahel on loomulik, et tehakse täpsustusi ja täiendusi. Kuid kui projekteerimise käigus selgub, et jääb realiseerimata idee, mille tõttu konkreetne lahendus võitjaks kuulutati, siis on see võistlus olnud mõttetu ning lõpptulemus on kurb. Igal juhul ta pole see, mis pärast teda eelistati teistele töödele.

Nagu praegu näiteks kunstiakadeemia uue hoone puhul.

Jah, näiteks.

Arhitektuur ja mäng

Kas on autoreid, kes on teie kujunemist mõjutanud või hiljem töö käigus oluliseks saanud?

Neid on mitmeid olnud. Ma ei hakkaks siin kedagi eraldi esile tooma. Instituudi lõpukursuste ja esimeste tööde tegemise ajal olin väga vaimustatud Ludwig Mies van der Rohest. Mõneti võib seda voolava ruumi taotlust märgata Mustamäe V mikrorajooni keskuse juures (projekt 1964, valminud 1970 – toim). Hiljem hakkas mõju avaldama Soome (sealtkaudu oli võimalik kursis olla muu maailma arhitektuuriga) arhitektuur, aga mitte Alvar Aalto, vaid eelkõige Viljo Revell, keda mitmete siinsete arhitektidega natuke „kummardasime”. See mõju ei kestnud kaua ... Eesti Projektist Maaehitusprojekti minnes (1968 – toim) see muutus, sest siis olin silmitsi juba maaelu ja -arhitektuuriga. Ütleksin, et sellest peale pole otseseid mõjutajaid olnudki. Minu kõige suurem mõjutaja on olnud koht, kuhu maja tuleb teha, ja mis seal ümber on, see, kuidas maja haakub sellega, mis juba ees on. See on olnud määrav.

Postmodernismi lainega te aktiivselt kaasa ei läinud?

(Naerab.) Jah, ei läinud. Mõnikord sai selle stiili nippe küll vaadatud, kuid ... Mulle meenub, et Henno Sepmanniga tegime Pärnu jahtklubile ühe eskiisi (projekti II etapp, 1983 – toim) täpselt nende reeglite järgi, mis Venturi raamatutes oli – kuidas on sissepääs ja kui palju pidi jääma ruume vasakule, kui palju paremale. Olime iroonilised ... Seejärel tuli juba Süda tänava ooperimaja, millele kõige muu kõrval meie tärkav arhitektuurikriitika tegi kibedaid etteheiteid tollase moehoovusega mittekasvatamises pärast.

Jeffrey Kipnis on arhitektuurse teadmise jaotanud kolme mudelisse: 1) arhitektuur kui rakendusteadus, mille aluseks on reaalteadused, 2) arhitektuur kui teenus, mille aluseks on turumajanduse mehhanismid, ning 3) arhitektuur kui kultuuriline praktika, mille aluseks on loominguilise väärtustamine ning veendumus arhitektuuri valdkondlikus autonoomias. Millises vahekorras on olnud need printsiibid teie arhitektitöös?

Minu tegutsemisajal (suur osa sellest langeb nõukogude perioodi – toim) on arhitektuuri kui teenuse aspekt olnud nõrgalt esindatud. Kuid üldiselt – vahekord nende printsiipide vahel sõltub enamasti konkreetsest objektist. Mõnikord on üks domineerivam, teinekord teine.

Kas tunnete, et teil on olnud piisavalt loominguulist vabadust oma töös?

Seda vist ei saa ükski arhitekt öelda, et loominguilise rakendamise võimalused oleks ideaalsed olnud. Üldiselt olen rahul sellega, mis on õnnestunud teha. Kuid, muidugi, üksjagu asju on jäänud paberile, aga ega ma ei kahetse, sest neid teha oli huvitav.

Paljud asjad, mida arhitekt paberile paneb, polegi mõeldud valmis ehitamiseks. Kui oluliseks peate te arhitektuurse kavandamise juures eksperimenteerimist?

Minu arvates on see arhitekti töös ülitähtis. Vähemalt mul endal on nii. Minu jaoks on alustamine alati mäng. Kui seda mängu ei ole, siis ei tulegi midagi. Alguses pole sa ju millegagi seotud, ainult ruumiprogrammiga. Ma pole kunagi

pidanud õigeks midagi kramplikult esimesest hetkest taga ajada, ikka mängid alguses ja alles hiljem läheb töö tõsisemaks.

Millised need mängu komponendid on? Milliseid vahendeid te selles algmängus kasutate?

(Muigab.) Tavaliselt kõige parem on midagi välja hakata mõtlema kuskil pikali olles, sodida midagi hästi väikesele paberile. Siis, kui asi juba edeneb, tuleb tavaliselt umbes kella viie paiku hommikul mingi selginemise hetk, võib-olla veerand tunniks. Siis tuleb uni uuesti peale. Hommikul on asjad palju selgemad. Aga see on muidugi väga individuaalne ... Aga jah, mängulisus on mulle ülitähtis, sest siis oled ülesandest justkui kõrgemal. Kui sa ülesandest üle ei ole, ei tule midagi.

Paljud teie töödest on tehtud grupitööna, kollektiivselt. Millises faasis teised mängu sekkuvad?

Tavaliselt on olnud nii, et alustame ikka korraga. Mul oli Maaehitusprojekti hea kolleeg Tõnu Mellik, kes oli väga kiire alustaja. Mina olen üldjuhul aeglane alustaja, mul peavad kõik asjad selle mänguga selgeks saama: nii see, mida tahetakse, kui see, mida mina tahan. See võib teinekord hirmus palju aega võtta, kuid on ka üksikuid erandeid. Tõnul tuli kohe alguses mõni idee, aga tavaliselt neid päris sellistena ei viidud ellu. Tema tehtud eeltöö oli aga väga tähtis, sest seal sai mõned seosed, näiteks mahtude vahekorrad. Kahekesi tehes ei lähe töö mitte kaks, vaid neli korda kiiremini kui üks tehes. Otsustusvõime kasvab märgatavalt. Võib öelda, et olen enamasti meeskonnamängija olnud.

Uue ja vana dialektika

Arhitektuurimuuseumi suure saali näitusel on väljas nii teie uusehitiste kavandid kui rekonstrueerimis- ja restaureerimisprojektid. Milline on teie suhe arhitektuuriajaloo? Millised on uute ja ajalooliste hoonete kavandamise põhilised erinevused?

Iga uue asja kavandamine on tegelikult juurdeehituse tegemine. Me teeme pidevalt juurdeehitusi – olgu siis majale, tänavale, väljakule, külale või linnale. Päris tühja kohta ei ole kunagi. Väga lihtne on vanu väärtusi hävitada või neid vaesemaks teha. Kuid kas sellel on mõtet? Tore, kui ümberehituste käigus tuleks väärtusi juurde ja ka vanad säiliks. Aga see sõltub muidugi ülesandepüstitusest. Võtame näiteks Süda tänava ooperikvartali (kavandati 1986. a, realiseerimata – toim) – loomulik, et agulimiljöösse agulile sobivas võtmes rahvusooperit pole võimalik teha. Seda võime pigem käsitleda kui juurdeehitust suurlinnale. See oli algusest peale selge, et niisuguse objekti puhul teisiti ei saagi.

Restaureerimisvaldkonnas on pikka aega valitsenud kaks vastandlikku lähenemist: rekonstrueeriv laad, mis toetab ajalooliste hoonete ülesehitamist nende algsel kujul, ning conserveeriv-restaureeriv laad, mille kohaselt tuleb ajalooline substants säilitada olemasoleval kujul ning kõik uus, mis lisatakse, peab selgesti eristuma. Vaadates näiteks teie 1980. aastate lõpus tehtud Harju tänava taashoonestamise ettepanekut, aga ka Estonia teatri ümberehitusi 1990. ja 2000. aastast, siis näib, et seal jookseb läbi pigem rekonstrueerivat lähenemist toetav arhitektuurikäsitletluse liin. Kuidas suhtute ajaloolise arhitektuuri ülesehitamisesse? Tagasitegemist ma üldjuhul õigeks ei pea. See on selge pettus. Juhul kui tagasitegemine on mõõdapääsmatu, tuleb seda käsitleda makeerimisena ning sellisena seda ka väärtustada, mitte käsitleda uusi osi vana hoone samaväärsete osadena. Teeselda pole vaja.

Kuidas te sellisel juhul siis Estonia teatri katusekuju tagasimuutmist põhjendate? Taastati ju 1990.-2000. aastate ümberehituste käigus Estonia teatri ja kontserdisaali katuse originaalilähedane väljund, mis oli muutunud II maailmasõja järgse rekonstrueerimise käigus.

Peep Jänes on sündinud 26. detsembril 1936. aastal, lõpetanud 1963. aastal Eesti Riikliku Kunstiinstituudi, on alates 1964. aastast Eesti Arhitektide Liidu liige. Olulised tunnustused:

1976. aastal ENSV teenelise arhitekti tiitel, 1981. aastal pälvis NSV Liidu riikliku preemia, 1983. aastal UIA Sofia biennaali eriauhinna, 2008. aastal sai Eesti Kultuurkapitali aastapreemia. Peep Jänese olulisemad tööd (loetelu ei sisalda projektide kaasautorite nimesid): ABC-5, kohvik-restoran Kännu Kukk (valmis 1970), Projekteerijate Maja (Rävala pst 8, valmis 1981), Kadrioru tennisehall (valmis 1978), Tamsalu kultuurimaja (valmis 1980), Tehvandi suusakeskus (valmis 1978), Tallinna olümpia purjespordikeskus Piritall (valmis 1980), valuutakauplus Turist (Tartu mnt 17, valmis 1982), ooperiteater Süda tn kvartalis (projekteeritud 1986, ehitamata), Galerikohvik, Viru tänav 27a (valmis 1995), Stockmanni kaubamaja (I etapp valmis 1996, II etapp 2000), rahvusooperi Estonia rekonstrueerimine (valmib etapikaupa 1997. aastast), Eesti Draamateatri rekonstrueerimine (valmis 2003), Heimtali põhikooli spordihoone (valmis 2008).

Ma ei oskagi kohe nii raskele küsimusele vastata. Seal tuli mängu see, mis mõjus esteetiliselt ja mis mitte: ühelt poolt vanad, algsed katused, teiselt poolt see, mida Alar Kotli pärast II maailmasõda suure materjalipuuduse ja ajahäda tingimustes kavandas. Mind isiklikult väga häiris rekonstrueeritud Estonia teatri lavatorni katusekuju. See mõjus muude katuste kõrval võõrana. Probleemne oli ka reaalkoolipoolne maht, mis tundus justkui koolihoone võimlana, sest seal olid kõrged ja kitsad aknad. Tegelikult oli nende akende taga ladu ning need aknad lihtsalt segasid. Seepärast sai need kinni müritud ja hoonemaht hoopis teistmoodi lahendatud. Estonia puhul tundus nende muudatuste tegemine pigem õige, olen selles siiani veendunud.

Draamateatri restaureerimise puhul nuldandatel tehti siseruumides samuti olulisi muudatusi.

Draamateatri puhul tegin ainult kõige esimese renoveerimisjärgu. Eesmärk oli fassaade muuta nii vähe kui võimalik, samas olid hoone sisu muutused suured: uus lavatehnoloogia ning suur üles-alla liikuv orkestrirauk, maalisaali kasutuselevõtt ning ligipääsu tekitamine sellele, töökodade väljaviimine hoonest. See oli suur tegemine, kuid sujus tõrgeteta, sest tellija teadis täpselt, mida soovis. Muinsuskaitse osas laabus kõik samuti hästi. Mari Kurismaa tegi teatrile sisekujundusprojekti. Kokkuvõttes võib rahule jääda sellega, mis seal sai tehtud.

Lõpetuseks: kas te usute, et arhitektuuriga saab maailma paremaks muuta, et arhitektuuriga on võimalik mõjutada ühiskondlikke protsesse indiviidi tasandil?

Mingi mõju keskkonnal, kus inimesed tegutsevad, kindlasti on, ning seda keskkonda arhitekt ka mõneti määrab. Käisin lapsena Tapa keskkoolis, mis tegutses Alar Kotli kavandatud kaunis gümnaasiumihoones. Kirjanik Ellen Niit, kes on seal samuti õppinud, on öelnud, et ta pole ei varem ega hiljem näinud niivõrd emotsionaalselt õilistavat maja kui see. Isegi kõige tõmbim laps pidi sealt saama mingisugusegi positiivse elamuse. See tõdemus kinnitab veendumust arhitektuuri mõjust inimesele. Kas see ka minu töödes nii välja on kukkunud, jäägu teiste otsustada.

Muinsuskiirabist

Jaan Tamm

Järva-Jaani kirik, Tudulinna kirik, Harju-Madise kirik, Paldiski Georgi kirik, Paadremaa kirik, Simuna kirik, Haljala kirik, Hageri vennastekoguduse palvemaja – see on vaid väike loend 2011. aasta tormi ja lumekahjustuste tõttu avariiohtu sattunud pühakodadest. Lisame siia ka 2010. aasta tormis enam kahjustada saanud mälestised: Palamuse kirik, Väike-Maarja kirik, Haljala kirik. Viimast on ilmataat lausa kahel aastal järjest nuhelnud. Loetletud mälestisi tabanud õnnetustest teame me rohkem seetõttu, et loodusjõudude tekitatud kahjustused olid tormituulte mõõdukes kõigile silmaga näha. Neid võis olla palju rohkem aga ka teist tüüpi hoonetel. Paljudele sai saatuslikuks viimaste talvede lumekoormus, mis lõhkus eriti rehielamute katusekandmikke. Muidugi kerkib siinkohal kohe õigustatud küsimus mälestiste regulaarsete hooldustööde, sealhulgas ka lume katustelt eemaldamise kohta.

Sageli on kahjustused niivõrd väikesed (näiteks paar allalibisenud eterniitplaati või katusekivi), et esialgu ei pöörata sellele tähelepanu. Mälestis seisab tihti küllaltki kõrvalises ja inimtühjas kohas (näiteks metsas või saarel). Väikesena näiv ja seetõttu ka vajaliku tähelepanuta jääv kahjustus võib pikemas perspektiivis aga kaasa tuua tõsisemad tagajärjed, mille likvideerimiseks ei piisa enam mõne katusekivi või eterniitplaadi tagasipanekust, vaid välja tuleb vahetada kas torni- või katusekonstruktsioon. Toon oma praktikast vaid ühe näite.

Praegust Viljandi vanalinna uhkust – Jaani kirikuhoonet – kasutas nõukogude ajal ETKVLi kohalik harukontor laona. 1980ndate alguses koos ühe kolleegiga tööülesannete tõttu Viljandis viibides avastasime, et kirikukatuse lõunapoolselt küljelt, kohe torni kõrvalt, olid suvetormid paar plekitahvli lahti kistud. Kuna tsaari- või eestiaegne tsinkplekk oli ka tolal defitsiit, siis oli keegi need juba jõudnud ka ära viia. Teatasin sellest hoone omanikele ning juhtisin tähelepanu vajadusele sulgeda ootamatult tekkinud auk. Sellega lubati kohe tegeleda. Mõned kuud hiljem jälle Viljandisse sattudes selgus, et auk katuses haigutab endiselt. Võtsin vaevaks uuesti hoone omanikega ühendust võtta ja küsida, milles asi. Vastus oli tüüpiliselt bürokraatlik: meil (s.t ETKVLi) ei ole Viljandis plekkseppa ja selle toomine Tallinnast (seal olid asutuse vastavad üksused ja meistri-mehed olemas) on liialt kallis. Niisiis jäigi auk katusesse haigutama, lastes kiriku sisemusse tonnide kaupa vihma ja lumesulamistvett. Mida see aga hoonele tähendas, selgus mõned aastad hiljem, kui vahepeal tühjana seisnud hoonet hakati restaureerima kontserdisaaliks. Arhitektuuriajalooliste ja inseneritehnistiliste uuringute käigus selgus, et veest põhjustatud kahjustused, puidumädanikud ning mitmesugused seenkahjustused on ajaloolist katusekonstruktsiooni niivõrd kahjustanud, et sellest säilitada sai vähe. Selle näite puhul ei olnud tegemist mitte rahapuudusest tulenenud tegevusega – mis see paar tahvli plekki või neli katusekivi siis ikka maksavad. Ka paariks tunniks katusele saadetud meistri-mehe ei tohiks üleliia kallis olla. Tõenäoliselt on asi kinni ikka mõtlemises ja peremehetunde puuduses.

Kui eelmise näite võib liigitada nõukogude ajal kõikjal lokanud hoolimatuseks mälestiste vastu, siis peab tõdema, et ka praegu on selletaolisi näiteid Eestist enamikul vähegi muinsushuvilisel lugejal tuua hulgaliselt. See pole aga selle artikli ülesanne.

Tegutseda tuleb operatiivselt

Eriti keeruline on lugu nende mälestistega, mille kahjustuste likvideerimiseks on vaja erioskusi või erivahendeid, kuid veelgi suuremate kahjude ärahoidmiseks tuleb sekkuda kiirelt. Palju katastroofilisem on olukord veel siis, kui tormi asemel on kahjustusi tekitanud tuli, nii nagu juhtus 2009. aastal Tallinna Kaasani kirikuga Liivalaia tänavas. Lisaks kustutustöödel tekitatud kahjudele tuli likvideerida ka võimalikud edasised varisemisohud ning, mis veelgi tähtsam, kaitsta mälestis kohe jätkuvate kahjustuste eest, millest kõige ohtlikumad on

jätkuvad läbisajud. Tookord alustatigi kohe mälestise päästmist ning edasine vee sissevool peatati vastava kilega, kuid see oli vaid algus. Kiirelt tuli tööd alustada ka kogemusega ehituskonstruktoril, kes hindas tekkinud kahjud, kirjutas nende likvideerimiseks programmi ning koostas ka eelarve. Selline ülioperatiivne tegutsemine päästis mälestise kõige hüllemast, andis aga ka aega taastamise rahulikuks ja mõistusepäraseks kavandamiseks. Sama operatiivselt tegutseti möödunud aastal Järva-Jaani kiriku tornikiivri tornikahjustuste likvideerimisel. Konstruktor koostas kohe hoone kindlustuse seisukohalt üliolulise ülevaatusakti ning andis ka sõmlahendused, samuti fikseeris aktis tornikiivri avariisusega seonduvad muud probleemid (näiteks kiivriosa ankurduse puudumise) ning sõnastas ettepanekud avarii likvideerimiseks. Plekksepp pani tagasi lahtikistud plekitahvlid ja katusekatjad asendasid tuulega ära lennanud eterniitplaadid. Ning kõige selleks ei olnudki vaja paksu ajaloolist õiendit või arhitekti keerukat ja kümnes instantsis kooskõlastatud projekti.

Sama lihtsalt oli võimalik toimida ka Eestis tornikahjustuste suurnäitena toodava Väike-Maarja kirikutorni puhul. Ka siin koostas konstruktor akti ja esmaste tööde plaani, andis tornitüvese varikatuse lahenduse ja kontrollis selle realiseerimist. Töömehed aga demonteerisid, inventeerisid ja ladustasid alla kukkunud tornikiivri puitdetailid ning parandasid ka augu kivikatuses.

Kui aga kohalikul kirikuõpetajal või kirikuvalitsustel Tallinnas ei ole vastavaid kõrgtööde litsentsiga meistrimehi ega ka vastavaid mehhanisme, mida sellisel juhul teha?

Eesti Vabariigis toimib juba aastaid kultuuriministeeriumi finantseerimisel pühakodade riiklik programm, milles on ette nähtud teatud võimalused ka selliste avariide puhuks. Samasugune avariitööde alalõik on ka muinsuskaitse ameti eelarves. Jätan parem nimetatud summade suuruse lugejale nimetamata (sellega saab tutvuda ministeeriumi või ameti kodulehel), sest mis võimekusest saab juttu olla, kui mälestiste päästmiseks eraldatud summa igale maakonnale on väiksem kui Eesti keskmise pere eelarve.

Nii nagu inimeste elu päästmisel tuleõnnetuse, liiklus- või mõne muu avarii korral, sõltub ka muinsusobjektide puhul palju sellest, kui kiiresti päästjad kohale jõuavad. Senini riigi poolt muinsuskaitse valdkonnas kasutusele võetud programmid, mehhanismid ja hanked on päästmiseks liialt kohmakad ja võtavad tohutul aega. Ei aita suurt ka omanike administratiivkorras karistamine, sunniraha nõudmine või mälestise sundvõõrandamine. Ka nimetatuga kaasnevad protseduurid on liialt pikad (sageli kestavad aastaid) selleks, et neid avarii puhul rakendada. Siinkohal on kujukas näide Tallinna-Tartu maantee äärde jääv Kuivajõe kõrts, mille omanikku on püütud mitmete meetmetega korrale kutsuda juba aastaid. Kõrtsi katusekonstruktsiooni avariiline seisund, mis järjepanu süveneb, sai alguse vaid kahest tormiga irdunud eterniitplaadist.

Muinsuskiirabi idee

Kuivajõe katuse lugu ajendas kultuuriministrile muinsuskaitsealistes küsimustes nõu andvat muinsuskaitse nõukogu (esimees EKA professor Lilian Hansar, aseesimees Trivimi Velliste) probleemi tõstatama kohtumisel minister Rein Langiga 2011. aasta juunis Padise mõisas. Mitmete ministeeriumi ametnike, ekspertide ning nõukogu liikmete arutelude tulemusena valmis muinsuskaitse nõukogu ja seltsi ettepanek luua muinsuskiirabi mälestiste päästmiseks loodusõnnetuste (kiireloomuliste tööde) korral.

Idee iseenesest ei olegi uus. See käidi esmakordselt välja Eesti Muinsuskaitse Seltsi (EMS) asutamise ettevalmistamise käigus 1980. aastate teisel poolel ning ka EMSi asutaval kogul 12. detsembril 1987. aastal. Kahjuks jäi siis mitmel, eelkõige bürokraatlikul põhjusel mõte realiseerimata ning ideest kaugemale ei jõudnud. Et aga selline lahendus oli praktikas siiski ka juba nõukogude ajal võimalik, näitab kujuvalt EMS ettevõtte Agu loomine 1988. aasta

2011. aasta 5. detsembril võeti alla Paadrema kiriku kellatorni rist. Tornikiivri tipuosa oli sedavõrd pehastunud, et tänaseks oleks umbes kaheksa-kilone rist tõenäoliselt ise alla kukkunud kiriku vastrestaureeritud katusesse. „Kiirabi“ kutsusid kohale kohalikud kiriku sõbrad, väljakutse eest tasusid Paadrema kogudus ja Varbla vallavalitsus. Vaid mõni päev hiljem tehti sama operatsioon Harju-Madise kiriku nurgatorniga.

JUHAN KILUMETS

mais. Tõsi, nimetatud ettevõtte tegevusvaldkond piirdus põhiliselt arheoloogiliste päästekaevamistega, ehitusmälestiste avariide likvideerimiseni ei jõudnud. Kuid parimatel aastatel üle Eesti viieteistkümmes paigas pea-aegu kuuesaja kaevajaga läbi viidud ekspeditsioonid tõestasid idee realiseeritavust – seda kõike juba nõukogude korra ajal valitsenud reeglite tingimustes. Praegu Eestis valitseva liberaalse majandusmudeli oludes peaks kinnismälestistega tegeleva(te) üksus(t)e moodustamine olema palju lihtsam. Muidugi saab see toimida vaid kindlat reeglistikku järgides. Eelkõige peab riik, kelle valduses olevast 500 kinnismälestisest üsna paljud on sama avariilised kui näiteks eravalduses Kuivajõe kõrts, olema valmis seesugust ettevõtmist käivitama.

Teiseks peab olema selleks rahaline katteallikas. Kuna tegemist on ajaloo- ja ehitusmälestistega, peaks olema riigil partnerorganisatsioon, kes vastavalt vajadustele suudaks kohe reageerida ja tegutseda. Neljandaks peab valitud partneril olema muinsuskaitse objektidel töötamiseks vastav litsents ning vastav kogemus ning varustus. Sageli on ju tegemist kõrgel toimunud avarii (näiteks kirikutorni kattepleki taastamine või kukkumisohtu torniristi kinnitamine) likvideerimisega. Viieandaks peab sellisel organisatsioonil olema ka pädev tagala ehituskonstruktori (ehk arsti) näol, kes oskab hinnata kahjustuste sisu ja ulatust, pakkuda vajalikke sõmlahendusi, dokumenteerida olukorda, sõnastada järgnev tööprogramm ning selle ka vastavasse eelarvesse kokku võtta.

Kuuendaks peab kiirabibrigaad nägema mitte ainult konkreetset auku katuses, vaid ka

võimalikke tüsistusi ehk avarii likvideerimata jätmisest tuleneda võivaid siirdeid.

Kuigi kiirabi puhul reeglina ei räägita esteetikast, peasi et inimene (mälestis) saaks päästetud, ei ole siiski vähetähtis, kuidas hakkab mälestis välja nägema pärast avarii likvideerimist. Loomulik oleks, et tööd, mida selleks tehakse, ei mõjuks ka aastaid hiljem sadulana sea seljas, vaid harmoneeruksid mälestise üldilme ja kasutatud ehitusmaterjalidega. Viimane eeldabki teatud vanade materjalide varu omamist või ülihead koostööd EMSist välja kasvanud Säastva Renoveerimise Infokeskustega.

Seejuures ei tohi sellisest üksusest kujuneda päästenõör laiskadele või saamatutele omanikele, kes eelistavad pigem avariist teatamise või selle likvideerimisega venitada niikaua kui vähegi võimalik, tekitades sellega olukorra, kus kahjustused võivad juba pöördumatuks osutuda. Siis enam kiirabist ei piisa. Selle ohu peaks aitama vältida aktiivne koostöö pääste- ja muinsuskaitseametiga, kellest esimestel lasub kiire tegutsemise kohustus nii tormi- kui tuleõnnetuste korral, teine aga peab suhtlema mälestiste omanikega ning nõudma vastavate ettekirjutuste täitmist – kuni sunniraha väljanõudmiseni mälestiste päästmiseks teostatud tööde eest. Eriti laiskade või ükskõiksete omanike puhul tuleb aga teha ettepanek mälestise sundvõõrandamiseks valla- või linnavalitsustele.

Vastavalt 12. detsembril 2011. aastal minister Rein Langi poolt muinsuskaitse nõukogule ja seltsile saadetud kirjale alustatakse käeoleval aastal muinsuskaitse kiirabi juurutamisega. Oleme optimistlikud! Siiski tahaks loota varasemast hoopiski vähem tormi- ja tulekahjustusi.

Eesti muinsuskaitse võimalused Jaapani peeglis

Lilian Hansar

Meie muinsuskaitse kitsaskohad on teada kõigile valdkonnaga lähedalt kokku puutuvatele inimestele. Liigagi sageli jäädakse aga kinni tänase päeva kasinatesse võimalustesse ja perspektiivitunde puudumisse. Kultuuripärandi hoidmises meist märksa kogenumate riikide praktika võiks olla üks neid mehhanisme, mille abil kujundada uusi suundi ja suhtumisi. Meist nii kaugel ja teistsuguste traditsioonidega Jaapanis on nii mõndagi, millele mõelda ja mida ehk eeskujukski võtta.¹

Eksitav oleks võrrelda Jaapani kultuuripärandi kaitse korraldust, mälestiste arvu ja rahastamist Eesti omaga, seda enam, et otse- sed kokkupuuted selle riigi kultuurivarade kaitsesüsteemiga puuduvad. Jaapani Kultuuriameti kodulehel on antud võrdlemisi põhjalik ülevaade kultuuripärandi kaitsmise organisatsioonist ja sisust ning siin on eeskuju ja järele- mõtlemisainet küllaga. Pööran eelkõige tähelepanu sellele, mis Eestis muinsuskaitse riiklikku süsteemi ei kuulu, nagu vaimne pärand ja rahvakultuur ning restaureerimisalased teaduslikud uurimisinstituudid.

Vaimne kultuuripärand

Jaapani kultuuripärandi kaitses on Eestiga nii sarnasusi kui ka erinevusi. Materiaalse pärandina kaitstakse arhitektuuri, kunsti, arheoloogiat, ajaloolisi linnu ja külasid ning kultuurimaastikke nagu meilgi, neile lisaks kaitstakse aga riiklikul tasandil ka mittemateriaalset pärandit. Vaimse kultuuripärandi hulka kuuluvad eelkõige suure ajaloo- või kunstiväärtusega lavakunst, tants ja muusika, aga ka rahvakultuuri ilmingud, sh käsitööoskus. Tuntumad on vanimaid teatritraditsioone kandvad bunnaku nukuteater ja kabukiteater, mida etendatakse spetsiifilistes riiklikes teatrites. Laialt on levinud festivalid – matsurid, kus taaslustatakse ajaloolisi traditsioone. Üks tuntumaid riikliku kaitse aluseid traditsioone on Kyōtos toimuv Yamahoko Gion Matsuri festival. See Yasaka pühamu korraldatud sintoistlike rituaalide ja tseremooniatega üelinnaline pidu lõpeb rongkäiguga, mis näeb hiigelsuure rikkalikult kujundatud vankrite tõttu välja nagu liikuv muuseum. Erineva sisuga festivalid, mille ettevalmistamisse on kaasatud paljud inimesed ja mida peetakse üle kogu maa, on üks kohaliku kultuuripärandi elushoidmise viise.

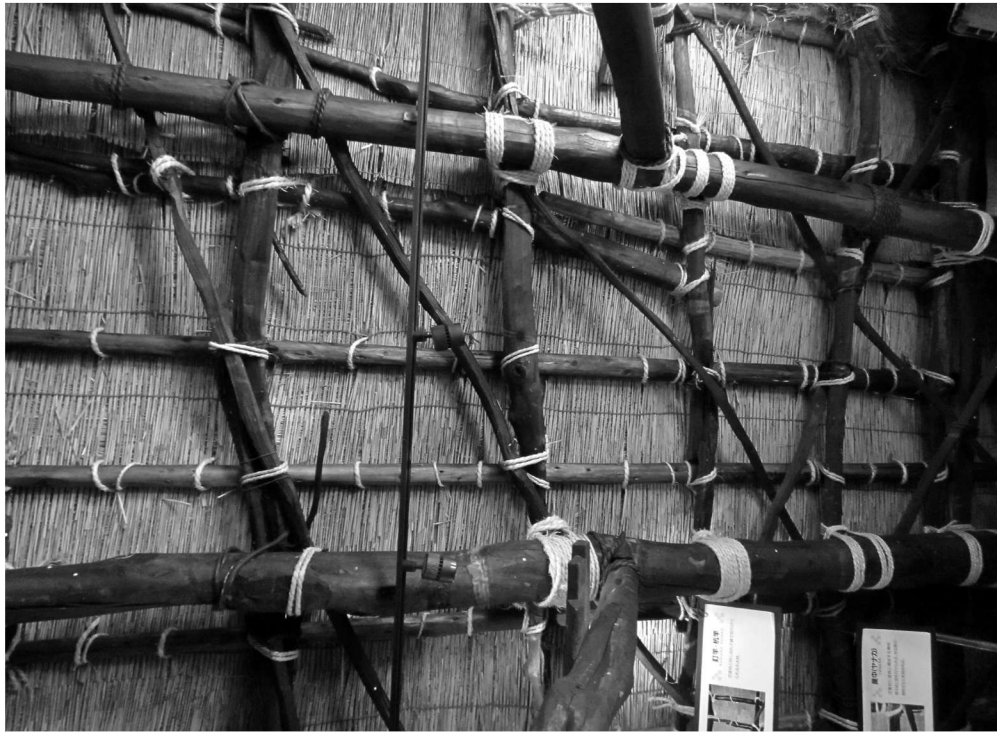
Üks kultuuripärandi alaliik on Jaapanis rahvakultuur, mille kaitsmisega alustati 1950. aastatel. See hõlmab nii materiaalselt kui vaimset pärandit, kuhu kuuluvad nii igapäevaelu kombed ja tavad ning rahvakunsti esemed kui ka nende valmistamise käsitöötöehnikad, mida on kasutatud ehituses, puutöös, riietuses, aga ka religioossetes rituaalides jm. Jaapanile iseloomulike kanga, paberi, laki, keraamika, tatami jms valmistamistehnika kõrval on meile mõistetavam näiteks rookatus ehitamine. Ajaloolisi töövõtteid järgitakse materjali ettevalmistamisest kuni katuse vormimiseni. Eraldi esiletoomist vääri- vad viimased aastakümnel riikliku kaitse alla võetud traditsioonilised töövõtted, käsitööoskused ja vahendid, mida kasutatakse aktiivselt ka restaureerimisel ja konserveerimisel. Vaimse kultuuripärandi hoidjateks on registreeritud nii kollektiive kui üksikisikuid. Materiaalsete objektide kaitsmine ja säilitamine on juba pikka aega olnud tihedalt seotud nende valmistamise tehnikate elushoidmise ja kasutusega. Seetõttu on mõistetav, et just Naras toimus 1994. aastal rahvusvaheline muinsuskaitsekonverents, kus võeti vastu dokument autentsuse kohta. Selles kokkuleppes rõhutat- takse kultuurilise mitmekesisuse säilitamise vajadust ning seda, et peale materjali ja aine, vormi ja kujunduse kannavad mälestised endas ka kasutust ja funktsiooni, traditsioone ja tehnikaid, vaimsust ja tundmust. Kõike seda – materiaalsust ja vaimsust – hoitakse ja kaitstakse Jaapanis kui ühtekuuluvat kultuurivara. Ka UNESCO nimistus on Jaapanist vaimset kultuuripärandit (16) rohkem kui materiaalseid objekte (12).

Eesti on Põhjamaade hulgas üks vähe- seid riike, kes on ühinenud UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooniga. See

Traditsiooniline rookatus valmistamise viis, pildistatud Gokoyama muuseumis.

LILIAN HANSAR

Gokayma küla *gacho* stiilis restaureeritud elamutega.

LILIAN HANSAR

dokument käsitleb vaimse kultuuripärandina kombeid, tavasid, teadmisi ja oskusi, mis on inimrühmadele nende igapäevaelu ja identiteedi osana omased ja olulised. Kuigi UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirjas on Eestist vaid Kihnu kultuuriruum, Seto leelo ning Eesti (ka Läti ja Leedu) laulu- ja tantsupidude traditsioon, toetab riik rahaliselt lisaks mõningaid kohalikke algatusi, näiteks Vana Võrumaa, Mulgimaa ja Peipsiveere kultuuriprogramme ja pärimusmuusika üritusi. Vaimse pärandiga tegeleb Rahvakultuuri Keskus, kus on alustatud vaimse pärandi nimekirjade koostamist. Paraku pole siiani teadvustatud käsitöö-, ehitus- ja restaureerimistraditsiooni töövõtete ja oskusteabe säilitamise vajadust. Liikumine vaimse pärandi väärtustamise suunas on Eestis küll alanud, kuid riikliku kaitseni, nii nagu Jaapanis, ei ole veel jõutud. Probleem näib olevat selle teema killustatus, keskse juhtimise puudumine, aga ka laiem kokkulepe, mida üldse vaimse pärandina käsitleda. Kuigi liigne tsentraliseerimine võib pärssida kohalikku algatust, tundub, et tuleks vaimse pärandiga seotud ettevõtmised ühendada või vähemalt

seostada. Ka muinsuskaitse ei peaks tegelema ainult materiaalsete objektidega, nende hoidmisega tuleks ühendada ka vähemalt see osa vaimsest pärandist, mis aitab otseselt kaasa materiaalse osa säilimisele.

Restaureerimine ja uurimisinstituudid

Kuna Jaapanis allub kultuuriamet ministeeriumile, mille haldusalasse jääb peale kultuuri ka haridus ja teadus, on ameti kultuuripärandi kaitsega tegeleva osakonna töö tihedalt seotud riiklike uurimisinstituutidega Tōkyōs ja Naras, kus tegeldakse ajalooliste konserveerimis- ja restaureerimismeetodite uurimise ja väljatöötamise ning vastava kirjanduse publitseerimisega. Tōkyō instituudi materiaalse pärandi osakonnas uuritakse muu hulgas traditsioonilisi ja uusi materjale, mis on restaureerimises kasutusel. Uuringud on väga spetsiifilised, tehakse näiteks keemilisi ja bioloogilisi katseid. Instituudi vaimse pärandi osakonna ülesanne on lisaks vaimse pärandi avaldumise registreerimisele ja audiovisuaalsele dokumenteerimisele ka

selle edasiandjate (esitajate) konsulteerimine, näituste ja konverentside korraldamine, vastavasisulise kirjanduse väljaandmine jms. Instituudid teevad ka põhjaliku eeltöö väärtuslike objektide või kultuurinähtuste uurimisel ja kaitse alla võtmise ettevalmistamisel. Kultuuripärandi hoidmisega on tihedalt seotud nii riiklikud kui ka kohalikud muuseumid, kus lisaks esemete kollektioneerimisele korraldatakse näitusi ja õpetatakse käsitöötöehnikaid.

Teaduslik lähenemine restaureerimisele annab selgelt mõista, et meil levinud arusaam, nagu tähendaks restaureerimine Jaapanis hoonete uuesti ülesehitamist, näiteks templite uuendamist täies mahus, ei vasta tõele. Nii on taastatud vaid üks vanimaid (u 2000 aastat) – Ise tempel –, mis ei ole oma sinto usundi pea- templi staatusele vaatamata kantud kultuuripärandi nimistusse. Mälestiste, ka templite, puhul kasutatakse seal restaureerimis- ja konserveerimisvõtteid meil levinud tähenduses.²

Eestis on viimasel ajal küll korduvalt juhitud tähelepanu kultuuripärandi alusuuringute vajadusele, kuigi see hõlmaks vaid murdosa Jaapani instituutide teadustöö ulatusest. Teaduslik lähenemine restaureerimisele meil õigupoolest puudub. Kasutame suures osas nõukogudeaegset kogemust ajast, mil eksisteeris restaureerimist sisuliselt suunanud riiklik instituut³ eesotsas tunnustatud teaduslike töötajatega nagu Helmi Üprus, Villem Raam, Teddy Böckler, Rein Zobel jt. Kui kunstimälestiste konserveerimine tugineb näiteks Kumus rahvusvahelisele kogemusele ja koostööle, siis ehitismälestiste puhul on rahastajate ja omanike surve ehitada nii odavalt kui võimalik sedavõrd tugev, et restaureerimine selle sisulises tähenduses õnnestub vaid üksikutel ehitusettevõtetel, kes tihti teevad seda ka pigem missioonitundest. Nii on kadumas traditsioonilised ehitusoskused, mis on asendunud tih- tipeale restaureerimise imiteerimisega. Järjest vähemaks jääb projekteerijaid, kes oskavad kavandada mälestiste projekte, seda eriti inseneritehniliste lahenduste osas. Veelgi raskem on leida lektoreid, kes on võimelised neid oskusi professionaalsel tasemel õpetama.

Siit ka väga konkreetne ettepanek: tuleb taastada restaureerimise teadusliku uurimise ja suunamisega sisuliselt tegelev teadusasutus, mis oli meil olemas veel kaksikümne aastat tagasi. Näiteks muinsuskaitseameti juurde loodavat instituuti saaks toetada kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond oma teadustööga. Restaureerimisspetsiifiliste uurimuste ja lahenduste väljatöötamise kõrval näen ma uurijate ühe esmase ülesandena vaimse kultuuri avaldumisvormide, eriti ehitiste restaureerimisega seotud töövõtete ja vahendite kaardistamist ning ettepanekute tegemist nende kaitsmise kohta riiklikul tasandil.

Kuna ettepanekud nii vaimse pärandi kui uurimisinstituudi teemal eeldavad muinsuskaitse rahaliste vahendite märgatavat suurendamist, siis võib arvata, et need ei pruugi leida positiivset vastukaja. Üks viimastel aastatel arutatud võimalus lahendada riigile üle jõu käivaid kultuuripärandi kaitsega seonduvaid probleeme on selle valdkonna haldamise osaline üleandmine kohalikele omavalitsustele. Ka Jaapanis on omavalitsustel märksa suurem roll, eriti kultuurimaastike, traditsiooniliste ehitusalade või rahvakultuuripärandi hoidmisel. Samuti toimib kultuuriväärtuslike alade kaitse paljudes Euroopa riikides valdade ja linnade planeeringu kaudu.

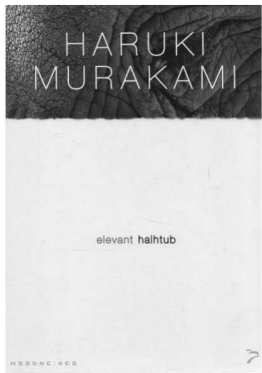
Kultuuriministeerium on algatanud kultuuripoliitika koostamise järgmiseks aastaküm- nendiks. Näited Jaapani kultuuripärandi kaitsmise kohta on toodud teadlikult eesmärgiga õhutada kaugemale vaatavat arutelu. Isegi kui senise süsteemi muutmise ja täiustamise ettepanekud tunduvad esmapilgul teostamatud, tasub siiski seada eesmärgiks nende poole liikuda, seda ka kultuuripoliitikas.

Lilian Hansar on EKA muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna juhataja ja Muinsuskaitse Nõukogu esimees.

¹ Tähelepanekud põhinevad 2011. aasta sügise Jaapani reisil.
² Sellest täpsemalt kevadel ilmuvas „Muinsuskaitse aastaraamatus 2011“.
³ KRPI – Kultuurimälestiste Restaureerimise ja Projektee- rimise Instituut.

Kas tühi kõht on kuidagi abiellumisega seotud?

Merlin Piirve

Haruki Murakami, *Elevant haihtub*. Tõlkinud Margis Talijärv, toimetanud Sander Kingsepp. Kujundanud Dan Mikkin. Varrak, 2011. 308 lk.

Kaks vastabiellunud ärkavad ühel ööl karmauhti üles ja tunnevad gigantnälga, mille seljatamiseks astutakse üks vahest isegi ebatervelt ekstreemne samm. Enne sammu sammumist kostab konservatiivne naine: „Me oleme kõigest paar nädalat koos elanud, aga kogu selle aja on mind vaevanud mingi kummaline tunne” (lk 43). Tõtt-öelda võib veider tunne tekkida ka muud tehes, selleks ei pea ilmtingimata kelleagi ühe katuse alla kolima, nagu on juhtunud novellis „Teine rünnak pagariäri”. Näiteks võib kummaline aimdus tulla justkui hüppav kanguru, vallata ja vaevata lugejat, kes on vaid paarkümmend lehekülge Murakami proosat lugenud. Kohale potsatanud kentsakas tunne ei leevendu, vaid kogub jõudu ja lõpliku lahendusega ei kulmineerugi. Öhku paiskub turske kurbus lahtiste otste pärast.

Talvekuust alates saame imetabaselt Haruki Murakamilt eesti keeles lugeda novellikogu „Elevant haihtub”. Et teame jaapani kirjameest senini ju ennekõike iselaadse romaani kirjanikuna (eesti keeles „Norra mets” ja „Kafka mererannas”), siis on ootused eriti pingul, sest seekord pakutakse näjlastele lugejatele proosa lühivorme. On paslik mainida, et lühiproosast on keerulisem kirjutada, seda on arutum analüüsida. Ja lühiproosat on tõtt-öelda keerulisem kirjutada, vähemasti minu arvates. Miks see nõnda on, sellest põgusalt allpool. Eks igal/mõnel Murakami loome austajal sirgub novellide hulgast oma lemmik ja kõiki tükke ei jõua siinsamas parima tahtmisegi juures läbi hekseldada, pigem oleks mõistlik vaadelda novellide seest idanevaid laiu ideid. Nii sõandangi võtta enda turjale taaga üldistada.

Väide: Haruki Murakami aastatel 1983–1990

Haruki Murakami

kirjutatud novellid on üllatuslikud süsteemi ja süsteemituse kokkusulatised, milles on esil iseäralikesse situatsioonidesse sattuvate „lihtsate” tegelaste mõtted ning teod. Kirglikus vastuvõtjas võivad needsinased ülemääragi kummalisi tundeid esile kutsuda. Igaüks saab üle kontrollida ja (mitte) nõustuda, sest novellide valdavalt murtudsüdameliste-murelike tegelaste juhtumised on kirja pandud joonelt haaratavas ja voolavas stiilis.

Põhiküsimus kumab taamal, enne aga novellist kui sellisest. Nõnda sähvatuslik on novell kui žanr, see on kiire vilksatus, proovikivi proosakirjanikule, sundus öelda ilmekas idee kähku. Nõtket novelli luua tähendab valada kogu oma hing paarikümne lehekülje peale ning sisse. Romaani ning novelli eristab võimalusterohkuse aste: romaani kirjanik võib arendada süžeeliine ja sügavdama karaktereid nii pikalt, kui kunstiväärtusliku eesmärgi saavutamiseks parajasti vaja on. Vaimuterav novellist aga peab puurima südamikuni ja puudutama seda välkkiirelt. Samas on novellis lihtne pinget terve teksti vältel ülal hoida, romaanis on see küllaltki kurnav ja vahest ebavajalikki. Murakamil õnnestub novelliniiti pingutada, kuid vahel saabub lõpp liialt järsult, mis toidab ilmajäämisnukrust. Aga suundugem peamise juurde!

Murakami novellides tekivad sõlmed asjade vahel, mis tegelikult ei ole tavaarusaamas seotud: nii näiteks seostatakse tühi kõht abieluga, erilaadse telefonikõne pikkus *pasta al dente*

ideaalse keetmisajaga, abielulahutus oma-korda aga põlvpükstega. Viimane seik on eriti kurioosne, sest novelli „Lederhosen” tegelane mõistab, et vihkab oma abikaasat tollest tuhandete kilomeetrite kaugusel viibides, jälgides, kuidas võõras mees *Lederhosen*’eid jalga proovib. Range süsteemi ja kindla päevaplaani sisse ripuvad kuskilt töigad, mis olukorda justkui ei sobi, ei klapi. Ja see ei tekita ebakindlat tohuvabohu, sest lugeja tegelikult komejanti või poe’likku öudust ootabki – tsirkuslik ebaloogilisus intrigeerib ja see on küps kirss tordil. Murakami tekstidest kumab läbi kibe rutiiniviha, mis rahustatakse maha kriuksude sissekudumise kaudu lukku. Pelgalt äärmuslikult argise kirjeldamine ei saavutaks võbisevat kõlapinda. Tülgastust argise suhtes võib ju kujutada kahel viisil: a) rutiinijälestust näidatakse naturalistlikult, seega ainult kohutava halluse kirjeldamise-analüüsimise kaudu, kriitika tõuseb sellest; b) rutiinijälestust näidatakse fantastiliselt, seega, lohutu rutiini kirjeldamisse sekkub palju imetabast ja harjumuspäratut. Murakami on valinud teise tee. Meeletu süsteemi loomine, tegevuse lahtilõikamine alapunktideks, vaheldub süsteemituse ja plaanidest kõrvalekaldu misega, esimese ettejuhtuvaga rahuldumisega. Triikimisprotsess jaotatakse etappideks, erilaadne näljatunne jaguneb neljaosaliseks pil-diseeriaks, kustutuskumm on tömp vaid ühest otsast, ajaleht loetakse sõna-sõnalt otsast lõpuni läbi (kaks korda), ent samas heidab täisealine töötu mees pikali ja suigatab kohas, kus see tundub päratuma kohatu, nimelt veidra alaealise tagaaias. Ja kindel plaan agressiivselt rünnata pagariäri muundub äkk-kallaletungiks kiirtoidurestoranile. Muidugi on kogus ka fantastilisi ja täisrealistlikke novelle, kuid väljatoodud novellitüüp on paksem ja punasem.

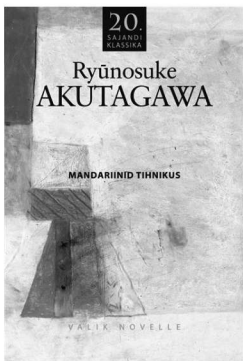
Vaadakem edasi! Rangelt distsiplineeritud klassikalise muusika lembelised tegelased satuvad totaalerilaadsetesse olukordadesse. Rutiin peab murduma ja murdubki, vahel pole see aga just kõige meeldivam või tervislikum: näiteks ülikindla päevakoega armsa naise lan-gemine täielikku unetusse, kassi äkiline kadumine, imelike väikeste inimeste ilmumine. Tegelased valmistavad süüa, käivad tööle ja ujumas ning on justkui igati ontlikud, kuid satuvad siiski täiesti absurdsetesse olukordadesse. Nende veidrate juhtumuste taga on peidus mingi õnnetu tõik, näiteks novellis „Uni” ei märka mainitud malbe naistegelase abikaasa ega poeg seitsmeteistkümne päeval jooksul, et too ei maga silmatäitki, vaid nosib öösel šoko-

laadi, trimpab konjakit ja loeb „Anna Kareninat” (seitsmeteistkümend ööd, jumal küll!). Poiss novellist „Pärastlõuna viimane muru” saab tüdruksõbra käest kirja, kus viimane ta maha jätab, ning mitmed nooruki tuttavad mainivad sel ajajärgul, et poiss tunduvat õnnelikum kui tavaliselt. Muidugi ei tea nad sealjuures, et tema suhe on nüüdsama purunenud. Ühtäkki tekib mõte, et võib-olla kõige rõõsama välja-nägemisega inimesed ongi kõige katkisemad ja hingest puruks. Kas äkki terves kehas ikkagi ei pesitse terve vaim? Murakami tegelastest ei saada aru. Nad on nii imelikud, ängis ja ängis-tavad. Tüdruk novellist „Küüni põletamine” tavatseb pidevalt avalikes kohtades magama jääda. Nende veidrate ja valulike tegelaste kulgemise võib kokku võtta lausega novellist „Jõepaadiil Hiinasse”: „Midagi oli valesti. Mul oli tunne, et olin kusagil mingi ränga vea teinud” (lk 213). Nii ei pöördu haiged õigeaegselt arsti poole, nii ei mõista hingest tühjaks jooksnud tegelased, kus ja miks saabus murdepunkt, mis päädis allakäigu ja valusa letargiaga. Nii ei söögi armas ilukirjanduslembene naine enam šokolaadi, sest pärast tanu alla saamist selgus, et mehele, kellele ta oli nii mõndagi töötanud, ei meeldinud magusat tarbivad naisterahvad. Novellide tegelased tunduvad enamasti sümptatsed, elavad oma elu, mille koesse äkki tekib imelik pööris ja rutiin murdub, valdavalt millegi hirmutava suunas. Novellis „Üleskeeratav lind ja teispäeva naised” lõhub minategelase toimetuste jada veidra võõra naise telefonikõne ja lonkava tirtsu sotsialiseerumissoov, novellis „Teine rünnak pagariäri” varastab abielupaar kiirtoidurestoranist kolmkümmend hamburgerit.

Paslik lugeja on tähelepanelik ja mitte liialt kergesti ärrituv, sest Murakami proosa võib närvi krussi ajada küll, eriti näiteks, kui hiig-lama põnev „Uni” katkeb äkitselt, mitte ühtegi päästvat mõttetilka ei anta lugejale siin. Kirjanäpuvigu on raamatu lõikes tegelikult üpris palju, mis meele mustaks teeb ja tundlikumale lugejale mõru maigu suhu jätab. Mis seda mõru maiku leevendab (ja olgem ausad, ega see kibedus pole kivi autori juurviljaaeda), on ikkagi tõik, et Murakami novellide lugemist alustades võib lugejale tunduda, et ta saab pisut vaimutoitu, ent ideed ja tundmused paisuvad lugemise jooksul, paisuvad ja punguvad, täpselt nii nagu juhtub novellis „Küüni põletamine”: „Me tõime süüa,” ütles tüdruk [---] Ei midagi erilist. Mõtlesime lihtsalt, et kui me niiviisi ootamatult sisse sajame, siis võiksime vähemalt natuke

Jõhker ja ilus

Katrina Helstein

Ryunosuke Akutagawa, *Mandariinid tihnikus*. Jaapani keelest tõlkinud Margit Juurikas, Kati Lindström ja Ülle Udam, toimetanud Taimi Paves. Kujundanud Mari Kaljuste. Varrak, 2011. 237 lk.

Üleüldiselt ei ole ma suuteline piisavalt kompetentselt sellest rääkima – jaapani kirjandusest, ma mõtlen. See järelsõna, mis Margit Juurikas Akutagawa raamatule on kirjutanud, annab meile küll pildi närtsinud-närtsivast kirjanikust, kes ei tegele uue loomisega, vaid euroopa ja aasia kirjanduse uussõnastamisega kaheküm-nenda sajandi alguskümnnenditel, sellele ma tahaks järjepidevalt vastu vaielda. Ryunosuke Akutagawa sündis aastal 1892 ja tappis ennast ära 1927. Tema lood ei leia aga aset mitte ainult kahekümnnenda sajandi alguskümnnenditel, vaid ka pikalt enne seda.

Ma ei tea, kas on see nüüd postmodernism, mille all mina kannatan, või on see minu ilm-

Ryunosuke Akutagawa

2X WIKIPEDIA

selge vaimustusvajadus, mille all ma ka aeg-ajalt kannatan, igal juhul hämmastas mind Akutagawa novellikogu „Mandariinid tihnikus” ennekõike oma psühholoogilisusega, kus korraga otse tugeva joonena on välja joonistunud inimese kõige jõhkramad ja samas peenimad eksistentsikriisid, mis tulevadki inimlikult haaramatust kohalolemise oskusest. Kohal olla – siin ja praegu, nagu see viimasel ajal erineva-

tel inimestel erineval moel kombeks on – ongi kõige keerulisem ja naljakam ja ehk isegi tot-ram, aga Akutagawa tegelased ei saa ju omalt kohalt niisama lihtsalt minema jalutada nagu meie, arvuti taha või raamatusse või kinno või veel kuhugi – ehk siis ainult unistustesse, kus pole nende suurt ja punast nina („Nina”), elektriarvet („Porrulauk”), ülemingitud plika-sid („Mandariinid”). Ja igasugune minemajalu-tamine võib varem või hiljem kaasa tuua palju keerulisi ja omanäolisi sekeldusi.

Akutagawa tekitab kummalise äratund-mise ja küsimise meeleolu. Just seetõttu pean lugude psühholoogilist ülesehitust erakordselt manipuleerimisvõimeliseks. Siin tuleb välja kõige paremini inimlik suutmatust toime tulla käesoleva hetkega, käesoleva probleemiga või isegi sellega, mis juhtub pärast seda, kui prob-leem on lahendatud. Esimese loo („Mandariinid”) algus tekitab vastikustunde nii minaju-tustaja kui ka tema kirjeldatud tüdruku vastu, aga mida enam tekst areneb, seda enam on näha, kuidas aeglaselt langevad silmilt minaju-tustaja klapid – seda enam tiheneb tema oskus tunnetada inimest enda kõrval. Kui tüdruk, kes on ilmselgelt eksinud kõrgema klassi kupeesse, hakkab mandariine aknast välja pilduma oma noorematele vendadele, jõuab midagi justkui minajutustajani ja korraga ehmatatakse temagi end oma rollist välja.

Unistuste täitumine või täideviimine teeb haiget ja lõhub piire, muudab inimest, kes

oma väiksuses kardab unistuste täidemine-mist, sest kuhu edasi minna, mida edasi teha, kui korraga ei olegi punast nina või jamsi-putru või hoopistükkis paradisi. Sageli ongi Akutagawa peakangelased nõrgad, lootuse-tud romantikud, kes loo kestel unistavadki selleks jääda, aga muutus toimub ikkagi. Nagu loos „Mandariinid”, kus minajutustaja taipab korraga, mitte küll oma eksimust, aga mingi-sugust kummalist kurbust, mis tekib siis, kui pole sõpra või sõpru. Või novellis „Sügis”, kus Nobuko saab korraga aru, et oma armastuse eest oleks pidanud võitlema. Või kui Bisei oma armsamat oodates upub.

Ja siis muidugi kõik need tugevad kangela-sed, kelle karakter lööb kui tuli otse raamatust välja. Olgu siis O-Kimi, keda kirjeldatakse erili-selt ilusa kohvikuettekandjana, kellel on väga väike teenistus, aga kõva lööki meesklientuuri seas. O-Kimi hämmastab kõiki oma erilise oskusega mõjuda – ja ta mõjubki. Eriti hästi mõjub ta pärast seda, kui on läinud välja oma uue kavaloriga jalutama ja ainus, millele ta suu-dab mõelda, on see, kui palju maksab riis ja kui vähe on tal raha, et järgmine kuu üle elada. See panebki keset kohtamist odavat porrulauku ostma. Omaette huvitava tegelasena mõjub ka preili Rokunomiya, kes igal juhul peaks nii mõnelegi printsessi loole silmad ette andma oma igavese valge printsi ootusega. See tüdruk hämmastab lihtsalt oma kindla sooviga teha neid asju, milleks ta kohane on, ja niimoodi

külakosti kaasa tuua. [---] Läksime tuppa ja ladusime toidu lauale. Kotist ilmus lagedale ilmatu hulk toidukraami: loomaliha, võileivad, salat, suitsulõhe ja mustikajäätis” (lk 126). Loodetu ja loodu pooldub ja pooldub ja pooldub. Me saame rohkem kui oodata julgetime: tundus, et meile pakutakse pisut ei midagi erilist, kuid siis äkki on meie – lugejate – ees ilmatuma hulk vaimukraami.

Aga Murakami läänelikkust ma täna üldse sikutama ei hakanudki, loodetavasti annab kuri kriitik selle andeks ja mõistab, et lugusid saab lugeda ka ilma kontekstile keskendumata. Jutud iseeneses, milline maius! Hoolimata sellest, et kontekst vahel kumab tegevustikust läbi, näiteks misosuppi, meriheinasalatit, sobanuudleid ja muud meie kultuurile veidi võõrast valmistades ja süües loetakse samu kirjanikke, keda meiega oleme harjunud nautima (Fitzgerald, Márquez, Tolstoi), juuakse õlut, sirvitakse ajakirju ning käiakse sõpradega väljas. Ega kontekst peagi alati kuskil võnkuma? Muide, mõni tark uurija võiks puurida Murakami „Elevant haihtub” pealkirju, sest need on imelised (näiteks „Lugu pilvitul aprillikuu hommikul sajabrotsendiliselt täiusliku tüdrukuga kohtumisest”). Tasub pealkirjadele ainult põgus pilk heita ja iha tükke lugeda paisub mehiselt.

Siinsamas lähedal paneb kentsakaid süzeid paberile Mehis Heinsaar, meie vabariigist kaugemal teeb seda Haruki Murakami (nende kahe kõrvutamise mõttes võib lugeda Murakami novelli „Roheline elukas”). Antud kahe autori novellistika koos vaatlemine annaks ainult ainulaadseid andmeid. Ja paralleele on teisi: kas mitte novelli „Tantsiv härjapõlvlane” minategelase lause „Ma töötan vabrikus, kus valmistatakse elevante” (lk 228) ei kõla kahtlaselt valtonlikult?

Ent mis võiks siis olla Murakami novellikogu „Elevant haihtub” üksainus ja just see ainus tunnusjoon, tuum, mis on „väike ja kõva nagu kuullaagri kuul” (lk 30)? Kogumiku erilaadsus on meisterlik seoste tekitamine tõikade vahel, mis ei peaks *a priori* kuidagi kokku sobituma. Võtku seda toredat arusaama kokku järgmine lõik novellist „Lederhosen”, kus tege-lased on eelnevalt rääkinud haikaladest ja ujumisest: „Äkki hakkab mu naise sõbranna oma vanemate lahkuminekust rääkima. Mul pole aimugi, miks ta järsku sellise teema üles võttis. Mis on ühist ujumisel ja tema vanemate lahutamisel? Mina ei suuda nende vahel küll mingit seost leida. Aga ju seal siis midagi ikka on” (lk 112–113). Nendes viimastes lausetes ehk midagi võtmelaadset peitub. Küll on hea tunne, et Murakamit tõlgitakse. Hää, et sellised ideed on pehmes sõnastuses emakeeles kõvade kaante vahel.

lõpuni välja. Karakter tegelikult ei muutu, võib-olla muutub see, kuidas paistab kõrvalt aeglane närtsimine. Sisuliselt on ta aga ikka veel samasugune, nagu enne või pärast seda lugu ehk siis ka pärast oma surma.

Kõige võimsam tekst aga, mille tõttu ma üldse pean Akutagawa novellikogu mõtestamisväärseks, on „Põrgusirm”. Keegi ei või ju kunagi täpselt teada, mismoodi Faust oleks käitunud tänapäeva Eestiski, olles maha müünud oma hinge kuradile või inglile, kellele tal oleks aga tulnud tahtmine müüa. Mismoodi aitab see jumal või kurat tal luua – just neid tekstilisi või ka pildilisi reaalsusi? Mine tea, kellele müüs oma hinge Tracy Emin (1963) või kellele oli ennast andnud Andy Warhol (1928–1987) või veel mõni kuulus ja kummaline kunstnik, kellelt sai oma luuletuste tule Arthur Rimbaud (1854–1891), mida pidid või peavad nad siiaamaani maksma oma kunsti eest eetika altaril. Lihtsalt see, kuidas Akutagawa jätab võimalikuks mõlemad variandid, nii kiituse kui lautuse konkreetsetl ühe looja suhtes, see on hämmastav. See, kuidas ilu loomine osutub olulisemaks kui omaenda lihase tütre elu, on hirmuäratav ja tegelikult, mis seal salata, kummastav ja intrigeeriv oma julmuses. Selles tekstis on korraga sees see midagi, mida ei tahaks mitte kuidagi inimesest teada, ja see midagi, mida tahaks kindlasti teada. Ja kõik see vahepealne ka.

Osada Hiroshi

Suur puu

Kui suurt puud vaatad, tuleb tahtmine peatuda. Sulle meeldib hiirekõrvul suure puu all. Kui silmad tõstad, pudeneb heledatele lehtedele laiali päikesevalgust, mis tundub otsekohe piiskadena alla nirisevat. Suvel heidab suur puu suure varju. Kui vaatad puu varjus olles üles, haarab sind tunne, et kogu ümbrus jääb järsku hiirvaikseks.

Meeldiv on suur puu talvelgi. Pösed külmetavad, aga õhk on selge. Vaatad vaikides üles. Peened mustad oksad püüavad kõigest väest taevast haarata. Kuid hall taevas keerleb aeglaselt ringi. Külma tuul tiirutab südame ümber ja tuhiseb minema. Mis seal suure puu all siis on? Midagi ei ole. Midagi ei ole, kuid puu suurune vaikus on.

Park

Laugel künkanõlval laiuvad madalad laiade okstega aprikoosipuud. Kui õite aeg otsa saab, muutub päikesevalgus tugevamaks. Puude rohelus tumeneb. Hele vaikus süveneb. Tundub, et tuulevinu võib lausa käega katsuda. Sa istud pingile ja lappad tee pealt ostetud vana-raamatut. Aprikoosipuude vahel lennutavad lapsed ennastunustavalt taldriku. Pargiteed mööda lähenevad vanamees ja koer.

Tegu on asumisisesele künal asuva pargikese-ga. Lapsekäru lükates lähevad mööda poisi moega isa ja tüdruku moega ema, ise teineteisele naeratades. Kaarega laskuvad maha tuvid ja panevad oma läikivad tiivad kokku. Kluksuvad ja toksivad plaksumaisi laiali. Kaugel, mis kostab otsekui lähedal, mängib keegi trombooni. Pühapäevases pargi pärastlõunas on hetki, mis tunduvad igavikustki eatumana.

Sõber

Sõidad õisel teel rahulikult rattaga. Kui valgustatud majadega tänavanurgalt kõrvale keerad, tuleb järsk nõlvak. Vantad sealt hingeldades üles. Iga pedaalivejutus võtab esilaterna valguse tugevasti värelema ja mahe tuul pühib higilõhna vuhinal minema. Nõlvast üles jõudes keerad raudtee äärde viivale hämarale kõrvalteele. Tee keskele ulatuvad suurte vanade puude varjud ja puude all pimedas laiub jõud-sasti umbrohi.

Sa jääd seisma, tõmbad hinge ja kuulatad. Kui su käest küsitaks, mida sa sellises hämaras kohas üksi teed, mida sa ütleksid? Kas ütleksid, et sõpra ootan? Sihkat-sahkat. Kostab tasast tuttavlikku heli. Sa naeratad. Puuvarju sisse paterdab suur eakas kärnkonn. Sa ütled: „Ohoo!” Su vana sõber kärnkonn pidas sõna. Me planeet on päikese ümber tiiru teinud ja ongi õige aastaag jälle kätte jõudnud.

Mereäär

Laine murdub ja veereb peent soolast vahtu pritsides rannale. Järsku raugub ja tõmbub jälle tagasi. Kõikjal laiub märg liiv, pärastlõunases päikesevalguses kahvatult helkides. Tumehalle laineid kuhjub, murdub ja veereb rannale. Kui sa lakkamatu lainetuse puhtasse mühasse astud, vakatavad äkki kõik helid. Vaikid. Könnid paar-kolm sammu. Jääd seisma.

Rannale uhtunud tühjad merekarbid. Jalgade külge takerdub mererohi. Kaunid väljalihvitud süüga puutükid. Vääriskividena näivad pude-likillud. Siledad lutsukivid. Pärani silmadega nukupea. Lumivalged luutükid. Puuoksad. Kui silmad tõstad, sikutab taevas kaugel vinetaval mereseljal üles mere indigosinist riidesiilu. Nii seisad sa liikumatult, kuni tuul külmaks muutub. Põhjust ei ole. Sa oled lihtsalt merd vaatama tulnud.

Muinaslugu

Kui puuderoheluses millalgi kargust aimduma hakkab, muutuvad päevad lühikeseks. Kui silmad tõstad, kaunistab läänetaevast veel eha-kuma. Tuul on veel mahe, aga maastiku kontuurid on juba teravaks muutunud. Luuletaja on kirjutanud: „kuulen kirstu kinni kopsitavat” – millisel sügisel see oligi? Kui kätte jõuab päeva-vaigusega koonerdav aastaag, meenub sulle üks kunagi loetud ja väga meeldinud muinaslugu.

„Mida te seal teete?” küsis keegi. „Tahaksin koju kärutäit päikesevalgust viia, aga ei saa. Tee, mis sa teed, varju jõudes ta kohe haihtub.” – „Mida te kärutäie päikesevalgusega peale hakkaksite?” – „Kodus on laps külma kätte suremas, tahan teda soojendada.”

Väli

Väljal ei olnud midagi. Ei olnud mingisugust kiike. Ega pinkigi mitte. Ei olnud ühtki puud ja seepärast puuvarjugi mitte. Kui paduvihma sadas, tekkis väljal sinna-tänna lahmakaid lompe. Välja servad olid alati risti-rästi rohu-puhmastesse kasvanud.

Esimest korda nägid sisalikku välja rohu-puhmastes. Ja püüdsid esimest korda puidusiku kinni. Õppisid väljal rattaga sõitma. Õppisid pesapalli. Valasid esimest korda kahetsus-pisaraid. Kevadel nägid võilillede ebemeid ühekorraga taeva all lendavat, ja suvel õppisid esimest korda Antarese-nimelist tähte tundma sel väljal. Ja talvises tuules lennutasid esimest korda lohet. Seda välja pole praeguseks enam olemas.

Väljal ei olnud midagi. Kuid seal omanikuta lagedal väljal oli miski, mida mujal mitte. Su vabadus.

Oma vari

Oli üks varju peale astumise mäng. Videvikust pimedani kestev lastemäng. Kahe- või kolmekesi võisteldes astutakse üksteise varju peale. Kui astutakse su pea varjule, oled kaotaja. Päevaveerul on varjud pikad. Pika varjuga on kehvasti, kui seda tarale langeda ei lase. Kui tänavalambid süttivad, ei kaota keegi. Viimases hädas põgened otse tänavalambi alla. Vari lipsab jalgade alla ja kaob vihti.

Lõbus mäng kitsastel tänavatel, mis käis üksteist taga ajades, üksteise eest põgenedes, oma varju järele valvates, seda pikemaks-lühemaks tehes ja ise lärmates, kuni joosti koju, hüüdes: „Homseni!” Lastemäng, mida praegu enam ei näe. Seda meenutama sattudes võpatad. Et äkki on tänased lapsed juhtumisi oma varju kuhugi kaotanud.

Tammetõrud

Sügisene vihasahmakas jõuab kohale, otsekui puude vahelt välja ilmudes. Ei kostnud mitte vihma krabinatki, ometi on ümbrus, vaevalt kui päikesevalgus taanduda sai, uduhalliks tõmmanud. Vaikne linnapark puutumata jäetud aiapuude ja vana häärberiga. Kui sa puuderägaastiku vahel looklevat kruusateed pidi kõnnid, sirutab üks tamm laiali oma suurte roheroheliste okste vihmavarju.

Vihmasaju ajal tamme all märkad niiskele maapinnale siia-sinna kukkunud tammetõrusid. Kummalised asjad need tõrud. Kui neid märkad, tuleb tahtmine neid korjata. Millalgi korjamise käigus unustad enese.

Ei teagi miks, aga tõrudest õhkub lapsepõlvemälestusi, mida sa praegu enam meenutada ei suuda. Sa vaikid ja loendad oma kaotsi läinud mälestusi. Neid on kindlasti sama palju kui kahte peopesasse kogutud tammetõrusid.

Peitus

Tegid sajutaeva imetabaseks siniaevaks. Muutsid tükksuhkru taevast langenud tähekildudeks. Tegid sõrmed viieks värvipliatsiks ning värvisid tuule ja päikese teist värvi üle. Istutasid õuele šokolaadipuu. Lapsena suutsid sa mängides kõike võimatut. Võisid hakata kõigiks lihtsalt seda mõeldes. Isegi krohvijaks. Isegi pistrikukütiks. Isegi ärtu soldatiks.

Suutsid suutmatut. Isegi keerulised asjad olid lihtsad. Mängu juures on keeruline ainult üks asi. Mängu lõpetamine. Olgu kui lõbusad tahes, tegelikult on mängud väga ohtlikud.

Üks su lapsepõlvesõber ei osanud mängu lõpetada. Mängisime õhtul peitust. Ta peitis enese suure hõlmikpuu tüve taha. Sestpeale ei ole ta ennast enam näidanud. Hõlmikpuu taga on praegugi üks su lapsepõlvesõber peidus.

Proosaluule kogust „Vajadus sügavalt sisse hingata” (1984). Jaapani keelest tõlkinud **Kalju Kruusa**

Osada Hiroshi (sündinud 10. XI 1939 Fukushima linnas) on jaapani luuletaja, esseist ja tõlkija. 1963. aastal lõpetas ta Waseda ülikooli kirjanduse erialal. Avaldas 1965. aastal esimese luulekogu „Me, värsked rännume-hed”. Järgnesid „Melanhoolne koletis” (1973) ja „Sõnamõrva juhtum” (1977). Osada varasem looming oli ühiskondliku maiguga, asetudes Jaapani-USA julgeolekulepingu vastase võitluse ja 1968.-69. aasta üliõpilasrahutuste taustale, väljendades ühtekuuluvustunnet, lootust ja pettumust.

1984. aastal ilmunud kogu „Vajadus sügavalt sisse hingata” tähistas Osada luuletamisviisi muutust. Luuletaja eemaldus elukaugest poliitilisest mõtlemisest, et läheneda eetsamale olemisele. Ta lihvis luulekeele väga lihtsaks ja lugejasõbralikuks, kantuna (Miki Taku sõnutsi) „hinge igatsusest midagi teistega jagada”. „Vajadusest sügavalt sisse hingata”

on Jaapanis saanud „kauamüüv” (*rongu-serā*) luulekogu, praeguseks on ilmunud mituküm-mend trükki.

Samas laadis jätkab Osada oma järgmisteski kogudes: „Söögilaud, ainukordne kohtumispai” (1987), „Südamel olevad küsimused” (1990, Teeäärse Kivi kirjandusauhind), „Kuidas mälestusi luua” (1998, Kuwabara Takeo auhind), „Kõik sulle saadetud kirjad” (2001), „Õnnelikud on need, kes raamatuid loevad” (2008, Luulemuuseumi auhind), „Et maailm on kaunis” (2009, Miyoshi Tatsuji luuleauhind).

Viimatises, eelmise aasta lõpul ilmunud kogus „Luule puu all” mõtleb Osada Hiroshi oma sünnikohas Fukushima eelmisel kevadel toimunud maavärina, hiidlaine- ja tuumajaa-maõnnetuses hukkunud inimeste ja oma endise ilme kaotanud paikade peale – nende mälestust luulesse talletades. **K. K.**

Timur ja tema meeskond

Venemaa sotsiaalselt üsna kõnevõimetu teatri taustal tõuseb esile Peterburi Dokumentaalteater.

Sven Karja

Peterburi Dokumentaalteatri „Antikeha”, stsenaarist Andrei Sovlatškov ja lavastaja Mihhail Patlassov. Esietendus 12. XII Peterburis

Praegusaja vene teatril on mitmel pool süüks pandud nõrka ühiskondlikku närvi. On leitud, et sotsiaalselt kõnevõimetu, reaalsusest irdu- nud teater soovib vaatajale pakkuda vaid mee- liuinitavaid muinaslugusid, ning selle loogilise tulemina ei oskagi suur osa publikust enam teatril midagi muud oodata. Teatriteadlane Anna Vislova on kirjutanud 2009. aastal ilmu- nud raamatus „Vene teater epohhide murrangus”: „Tänapäeva dramaturgid ja lavastajad kas ei taha või ei suuda süveneda tõelisse reaalsusse. Neile pole jõukohane mitte ainult sotsiaalne, vaid ka mis tahes muu analüüs. Nende nagu ka nende tegelaste huvid on koondunud vaid omaenese isikule ja eraldunud ühiskondlikust sfäärist. See on märk äärmisest infantiilsusest, kui mitte kodanikuteadvuse ja maailma- vaate kadumisest.”

Küllap on see diagnoos veidi utreeritud, tänapäeva vene teatrist leiab hulgaliselt näiteid sellegi kohta, et „tõelise reaalsusega” on võimalik suhestuda ka Tšehhovi, Gorki või Ostrovski tekstide kaudu, aga tõsi see on, et dokumentaalset ainet dramaturgilise materjalina kasutatakse vene nüüdisteatris haruharva (kui muidugi jätta kõrvale rohked biograafilised lavalood (Konstantin Stanislavskist Pavlik Morozovini), kus dokumentaalne materjal on alati ümbritsetud fiktsiooni ornamentikaga). Õigupoolest saabki vene dokumentaalteatrist rääkida vaid ühe trupi, Moskva Teatr.doci kontekstis. Seda suurem üllatus oli äsjasel Neevalinna reisil komistada lavastusele „Antikeha”, tegijateks Peterburi teatri Balti Kodu (mis korraldab ka samanimelist ja veel mitmeid, korduvalt ka Eesti teatrite osalusel toimunud festivale) juurde 2010. aastal tekkinud ja nende katusealuse korruse *white box*’is mängupaiga leidnud koostlus Peterburi Dokumentaalteater.

Reaalsetel isikutel, sündmustel ja tekstidel (autentsed intervjuud) põhineva lavastuse käsitlemine eeldab ilmselt ka kiirülevaadet taustast. 2005. aasta 13. novembril tapeti päise päeva ajal Peterburi ühe keskväljaku ääres raamatupoe ees 20aastane tudeng Timur Katšarov. Viie noahaavaga lõppenud fataalne eks- tsess oli tugevalt poliitilise märgiga akt: Timur oli antifašistliku noorteühenduse aktiivne liige, ründajad esindasid paremäärmuslikku grupeeringut. Muidugi tekitas juhtum piisavalt ažiotaži, Timurit sai üleöö kangeline, valmis rohkem kui kolme tuhande allkirjaga petitsioon „otse” Putinile, kus nõuti mõrtsukale kõige karmimat karistust. 2007. aasta kohtuprotsessil määrati süüdimõistetutele 2–12 aastat vabadusekaotust.

Dramaturgiliseks materjaliks on salvestatud intervjuud reaalse isikutega: räägivad

„Antikeha” vormistus ei olnud teab mis originaalne: *live*-kaamerasse räägitud monoloogid projitseeriti edasi-tagasi liigutatava lavamööbli lagedatele pindadele. Tagapool ja ekraanil Timuri tapja ema mänginud Olga Belinskaja, eespool Alla Jemintseva Timuri ema rollis. PRESSIFOTO

Timuri ema, kaaslased, tüdruksõber, juhtumi uurija, mõrva tunnistajad, kummagi grupeeringu liikmed, aga ka mõrtsuka ema. Viimane (Olga Belinskaja mängituna) oli ka kõige esileküündivam näitlejatöö, seda enam, et tema ülesanne oli vististi kõige raskem: kehastada inimest, kelle sisemaailm on kuni alustaladeni rusudeks varisenud, jõudnud punkti, kus tõesti ei oska enam nutta ega naerda – niisiis naerab ja nutab see tegelane vaheldumisi, ilma igasuguse loogikata.

Lavastuse vormistus ei olnud iseenesest teab mis originaalne: *live*-kaamerasse räägitud monoloogid projitseeriti edasi-tagasi liigutatava lavamööbli lagedatele pindadele. Iga tegelane tõusis seeläbi viivuks suurde plaani, tema ümber tekkis oma „isiklik ruum”. See lahendus põhjustas ka mõningase tõrke, sest sedavõrd ahas mänguruum oleks niikiuini loonud suure plaani võimalusi ning näitlejate ette pandud reeglid olid suhteliselt küsitavad: ühelt poolt tuli mõjuda „võimalikult päris”, siiralt ja lahtiselt, samal ajal pidevalt sättida end täpselt kaadrisse. Huvitav, et kohati üsna dünaamiline ja agressiivnegi (taustaks *hard rock* – Timur osales seda muusikastiili viljelevas bändis) lavategevus, üksikute uste, laudade, toolide, plekk-tünnide ja muu kila-kola lakkamatu ümberpaigutamine (pluss „kohustuslik” lavasuits) mõjus enamjaolt vaid üheplaani mõõbeldamisena – ehkki, kui järele mõelda, võinuks vist kasvada ka omaette kujundiks ümberehitusvaevades riigimonstrumist ja selle rusude all köökus alamatest.

Ent kohaleminekut ei tarvitsenud mingil juhul kahetseda, sest vähemalt mõtteainet andis nähtu kõvasti. Etenduse-järgne lavastaja ja publiku slaaviilikult elav arutelu (see viiakse läbi pärast iga etendust) osalt kinnitas, osalt

lökkas ümber nähtu põhjal tekkinud hoiakuid. Igal juhul on tegijad tunnustanud vaataja mõtlemisvõimet: lugu ei ole esitatud ohvri/mõrtsuka positsioonilt, lahti laotub palju laiem foon ja kontekst.

Ehmatavaim on ilmselt tõdemus, et juhtunut ei saa kuidagi võtta maailmavaatelse kokkupõrkena, selleks puudus kummagi leeri liidritel (rääkimata siis reameestest-lihtliikmetest!) vajalik intellektuaalne tase, üldse võime oma tegevust või ideoloogilisi veendumusi täpsemalt mõtestada. Tegu oli/on pigem teismeeas nii tavalise, seejuures üliolulise grupiidentiteedi otsinguga, kus ideedest tähtsamad on ühe või teise elustiili väline, „nii-nagu-teised”-atribuutika. Nii võis aru saada, et kogu Timuri ja tema grupikaaslaste „antifašistlik” tegevus piirdus enamjaolt vaid kodutute söötmise (ka asotsiaalide seas propageeriti taimetoitlust!) ja bänditegemisega. Kibe naerupahvak tuli saalist, kui juhtumi uurija meenutas, et ka nende väikelinnas mängiti tema nooruses fašiste ja antifašiste, mis aga lõppes sellega, et fašistina (ehk siis pahana) soovis end lõpuks kogu linnakeses identiftseerida vaid üks poiss.

Miks aga ahvatleb vene noori paljude elustiilide-subkultuuride seas just nimelt sõjalise atribuutikaga seotu? Kas pole siin põhjus nende totaalselt ülemilitariseeritud lapsepõlves: pühapäevahommikused partisanifilmid, sõjakangelaste heroiseerimine, sõjalis-sportlikud laagrid (ettevalmistus kohustuslikuks armeeteenistuseks) ja riviõppused. Eks tegelikult oli samal viisil ülemilitariseeritud kogu endise Nõukogude Liidu elu, praeguse Venemaa kohta ei tihka suud täis võtta. Küll aga tuleb praegu väga selgelt esile, kui käpardlik on see suurriik õnnetuste-katastroofide taga-

järgede ees. Otsekohe läheb lahti hämamine, infosulg, vastutavate isikute peitupugemine. Timuri ema meenutab sarkastiliselt ülikoolis korraldatud Timuri „mälestusõhtut”, kus küünalde ja portreede taustal meenutasid kaastudengid „langenud kangelast”. Lähemal uurimisel aga ilmses, et sõnavõtjad polnud Timuriga kunagi kohtunudki. Veelgi jahmatavama tunnistuse annab sündmuse vahetu pealtnägija, raamatupoe turvamees, kes ei pidanud kohaseks isegi poest väljuda, kuna tegu polnud enam tema tööpiirkonnaga, pealegi tuli tal samal ajal silmas pidada „kahtlaselt” mõjunud raamatuostjat. „Kui mu poeg ei oleks siia maetud, lahkuksin ma sellest riigist esimesel võimalusel,” ütleb Timuri ema.

Muidugi sünnitab kodanikuühiskonna vaevaline areng totalitaarriigi rüpes ka kurbkoomilisi kaasusi, mida lavastuses kujukalt illustreerib video (ei julge oletada, kas reaalne või lavastatud – kahtlustan viimast, kuigi situatsioon iseenesest polegi ilmselt nii ebareaalne), kus poisikeste kamp vajutab miilitsamehele keset Nevski prospekti pähe pappkarbi, mille peale tema kaks relvastatud ametivenda lihtlabaselt punuma panevad. Samas pole riigi jõustruktuure ka ühemõtteliselt kritiseeritud, just juhtumi uurija on võimeline – erinevalt infantiilsetest noorukitest ja üliemotsionaalsetest naistest – toimunud kõige kainemalt analüüsima.

Netiavarustes Timuri juhtumi materjale uurides pörkusin infole, et üks süüdimõistetuist, paremäärmusliku rühmituse Schulz-88 liidritest on hiljaaegu vanglast vabanenud. Tema edasine kava on otsida oma tegevusele legaalsemaid teid, muu hulgas on ta hiljuti registreerinud ühenduse Rahvuslik Sotsialistlik Initsiatiiv.

PEALELEND

OTT KARULIN, Eesti Teatri Agentuuri juhataja

Eesti Teatri Agentuur sai Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusest etenduskunstide ekspordi edendamiseks kaheaastase projekti tarvis 141 000 eurot, millele lisaks panustab agentuur üheskoos partneritega 39 000 eurot.

Eksportida saab näidendeid, lavastusi ning lavastajate ja näitlejate tööd. Milline on nende kolme haru spetsiifika ja mis neist on Eestile kõige olulisem?

Pingerida me teinud pole, eesmärk ongi välja selgitada, mille ekspordipotentsiaal on kõige suurem. Näidendite eksportimine on mõneski mõttes ikkagi kõige lihtsam: kulutused pole autoritasudena Eestisse tuleva rahaga võrreldes kuigi suured. Lavastuste eksport on seni piirdunud enamjaolt festivalikülastustega, mille puhul sageli kaetakse vaid teatrite väljasõiduga otseselt seotud kulutused. Loovtöö ekspordi mõjutamine on ilmselt kõige keerulisem ja pikaajalisem protsess.

Viidatud projekt ongi tegelikult pikema tegevusplaani algus (ekspordiplaan on koostatud aastani 2020), avaprojekti käigus püüa-

megi välja selgitada ekspordimehhanismid ja valdkonnale vajalikud tugiteenused.

Kuidas etenduskunstide ekspordi edendamine välja hakkab nägema? Millele raha kulutate?

Oluline on luua tugistruktuur, seega on suur osa tegevusest seotud eesti etenduskunstide turustamisega. Plaanis on katusbrändi väljatöötamine, seda toetavate materjalide, nii paberikandjal kui ka veebipõhiste valmistamine ning sellega paralleelselt on suur osa projekti eelarvest mõeldud välisprodutsentide kutsumiseks Eestisse. Viimase osas teeme koostööd vastavalt sõna- ja tantsuteatri ülevaatefestivalidega „Draama” ja „Uus tants”. Lisaks kõigele alustame ka ettevõtluskoolitustega: meie eesmärk on, et tulevikus suudaksid etendusasutused ise eksporditoetusi taotleda

ning agentuuri ülesandeks jääks pigem tugiteenuste pakkumine.

Kas on riike, kuhu eksportimisele tasub Eestil rohkem panuseid teha?

Projekti kirjutades sai statistika põhjal välja valitud kolm sihtturgu: Soome, saksakeelsed maad ja Venemaa. Nüüd viiakse läbi turu-uuringud, et näha, kas valitud turud on suurima ekspordipotentsiaaliga ning milline on nende spetsiifika. Valikul lähtusime agentuuri vahendatud autoriõiguste, teatrite festivalikülastuste ja „Teatrieludesse” koondatud küla- lislavastamise jms statistikast. Lisaks neile kolmele on tagavaraks sekundaarsed sihtturud, milleks taas statistika põhjal on Läti, Rootsi ja Tšehhi.

Küsinud **Tambet Kaugema**

„Klapp” on lihtne lugu naise (Kadri Lepp) ja mehe (Martin Mill) suhetest. Armumine, solvumine, kirg ja tülid, üksindus ja sõltuvus, lahkuminekid ning leppimised.

2X JAANUS LAAGRIKÜLL

Ikka paarikaupa

Ugala uuslavastustes „Klapp” ja „Duetid” jutustatakse kahepeale viis lugu ning esitajad on laval ikka paarikaupa.

Kairi Prints

Ugala „Klapp”, autorid ja esitajad Kadri Lepp ja Martin Mill. Esietendus 24. XI Ugala teatri väikeses saalis.

Ugala „Duetid”, autor Peter Quilter, lavastaja Oleg Titov, kunstnik Jaanus Laagriküll ja muusikaline kujundaja Peeter Kononov. Mängivad Carita Vaikjärv ja Tarvo Vridolin, tantsivad Evelyn Uisk ja Kalmer Liimets. Esietendus 8. X Ugala teatri väikeses saalis.

Kultuuripealinna aasta lõpuks oli tahtmine diibist natuke hoiduda, vaadata suurele kunstile vahelduseks midagi lihtsamat ja nunnumat, pigem midagi väljaspool Tallinnat. Jumala eest mitte midagi ühiskondlikel või kunstikriitilistel teemadel, pigem midagi elust ja armastusest, soovitatavalt seotuna tantsuga. Lund ei olnud, õues oli pime. Andke romantikat! Selle tiheda soovide sõela läbisid Viljandi teatri Ugala talvelavastused „Klapp” ja „Duetid”, paarikaupa plaani võetud. Kokku viis lugu, esitajad laval ikka paarikaupa. Ainult „Klapi” etenduste jaoks mõõda Eestit kokku korjatud sokid jäid siin teistimõtlejateks: nimelt kogus Ugala teater Martin Milli ja Kadri Lepa lavastuse tarvis viis kartulikotitait üksikuks jäänud meestesokke. Naistesokke ei kogutud, seega on arvata, et need sokid paari ei heitnudki.

Aga aitab küll sellest sokijutust, nagunii on „Klapi” blogis (klapp.blogspot.com) sokkide hingeelu nii palju avatud, et mul läks juhe kokku: kuidas nad sõbrunesid ja naist oma trikkidega lõbustasid ja uusi tulijaid tervitasid. Lavastuse pressiteadetes toodi ka esile, kui olulised on sokid suhetes. Ei tea, pole ise tähele pannud. Kas pole ma ikka piisavalt romantiline või siis lihtsalt mitte küllalt korralik, et sokid põrandal ähmi täis ajaksid. „Klapp” oli lihtne lugu naise ja mehe suhetest. Armumine, solvumine, kirg ja tülid, üksindus ja sõltuvus, lahkuminekid ning leppimised – enda teise inimesega kokkuklapitamine. Pandud üsna kenasti kokku, arusaadav lugu, vahepeal piinlik, vahepeal naljakas ka, aga üldkokkuvõttes läks minust veidi mööda.

Olgugi et etenduses ei räägitud sõnagi, vaid tehti selle asemel tantsunumbreid ja püüdlit „kujundujumist”, oli see liiga klišeelik. Aga ma saan aru, et ma pole sihtgrupp. Esiteks tunduvad mulle sellised suhtemustrid, mida „Klapis” läbi mängitakse, pärit kusagilt sellisest maailmast, kus ma pole käinud (tegelikult: naisteajakirju olen ma lugenud, Pere-kooli foorumis olen käinud, USA romantilisi komöödiaid vaadanud, aga reaalne – mmmm), ja teiseks olen ma vist liiga vana. Usun, et Ugala kavas on see lavastus siiski täitsa omal kohal: midagi teistsugust, kindlasti pakub paljudele elamuse. Ausõna, ma üldse ei ürita olla kuidagi

„Duettides” mängivad Carita Vaikjärv ja Tarvo Vridolin nelja erilmelist paari.

irooniline või ammugi üleolev. Lavastuse autorid rääkisid küll enne esietendust oma huvist füüsilise teatri vastu ja väljakutsest teha sõnada lavastus: oleksin juba siis võinud arvata, et olen sellise siira ja nummi suhteloo jaoks hoopis teistsuguse füüsilise teatri (ja tantsuteatri) vaatamisest juba ammu ära rikutud. Samuti olen rikutud elust ja võib-olla natuke ka kade selliste noorte inimeste peale, kes on värskest armunud, ostavad uue põrandalambi, vaatavad viis tundi teineteisele silma ja siis lähevad sokkide pärast tülli. Mis mulle selles lavastuses väga meeldis, oli muusika: tahaks *playlist*’i, sest meeles on ainult emotsioon muusikast, mitte lood ise.

Ugala teise talvise paarikomöödia, Oleg Titovi lavastatud „Duettide” lugu on küll hästi meeles, sest see oli Kurt Weilli „Youkali. Tango-Habanera”. See pealkiri ei pruugi küll kohe haakida, aga kui kuulata, tuleb ilmselt enamikule tuttav ette. Praegu kirjutamise taustaks selle tango eri versioone kuulates (nagu lavastuse muusikaline kujundaja Peeter Kononov ilmselt ikka õhtute kaupa tegi) on küll kuidagi romantiline olla. Selle loo kirjutas Weill 1934. aastal lavastuse „Maria Galante” jaoks. Hiljem kirjutas Roger Fernay sõnad. No kas pole ilus:

*Peaaegu maailma lõppu
Viis mind ühel päeval
Mu lainete meelevaldas
Hulkuv lootsik
Ja otsides kõikjal
Pidi maa pealt lahkuma
Et leida üles tilluke imedemaa
Kus elavad kõik unistused
See on maa mil nimeks
Youkali*

Aga tegelikult on see tango ilma sõnadeta, vaid hoopis tantsuga isegi ilusam. Seda teadis hästi „Duettide” lavastaja Oleg Titov, kes tuntud eelkõige siiski koreograafi ja tantsijana. Tegelikult oli see esimene Titovi draamalavastus, mida ma nägin, nii et natuke kahtlev olin küll seda etendust oma kalendrisse märkides. Samuti ei olnud näidendi autor Peter Quilter just eriline magnet, sest ei mäleta küll, et tema näidendi „Hiilgavi” lavastusest Eesti Draamateatris oleks just otseselt mett kõrvadesse tilkunud. Pigem ikka voolas tekst üsna ruttu teisest kõrvast välja. Quilteri näidendeid nimetatakse meedias üldiselt „pööraselt naljakateks komöödiatega” – ja see on juba päris hirmutav kirjeldus. Aga näitlejate paar Carita Vaikjärv ja Tarvo Vridolin on sümptomaatiline ja midagi seal oli, mis seda etendust vaatama kutsus.

Ja ma ei kahetse. Kogu *set-up* oli väga leidlik. Mitte küll midagi enneolematut ega jalustrabavat, aga andekas ja stiilne. Kunstnik Jaanus Laagriküll on teinud suurepärase töö: tema lavakujundused on alati viis pluss. „Duettides” tegid suure töö ära neli suurt poolläbipaistvast materjalist valmistatud sirmi, mida nihutati vastavalt ruumi vajadustele järgmises stseenis ja mille taga toimus suur osa tegevusest, näidates publikule varje. Väga kihvt oli see, kui kohati omandas vari kahemõõtmelise sümboli tähenduse, rääkides nii füüsilisest kui ka vaimsest varjamisest.

See, et lavamehed on etenduses osalised, pole ka mingi uus asi. Ka Ugala olen seda korduvalt näinud. Kuid seekord nägid nad oma ülikonna ja kaabuga väga šikid välja. Elmo Tsvetkov ja Ando Loosaar libisesid kergejalgselt tangorütmis, käevangus diivanid ja lauad, toolid ja sirmid. Kuid isegi veel graatsilisemalt liikusid TÜ Viljandi kultuuriakadeemia tant-

sukunsti osakonna üliõpilased Evelyn Uisk ja Kalmer Liimets. Nemad etenduse alustasid ja lõpetasid, samuti kõik neli lugu juhatasid sisse nemad. Või võiks pigem öelda, et nemad rääkisid loo tantsukeeles ära. Muidugi väga välja-peatud moel, nii et sai ainult tunnetuse, mitte spoilereid.

Carita Vaikjärv ja Tarvo Vridolin mängisid nelja paari. Esimeses vaatuses kehastasid nad kõigepealt pimekohtingulisi, kellel hakkas esimeste piinlikkuspilvede vahelt isegi lootuskiir paistma, ja teises loos veetsid pärastlõunat rikas jõudeelu elav geimees ja tema pikaagegne sekretär. Näitlejad olid oma osades veenvad ja mõnusaltp napakad, kahe loo vaheline ümberkehastumine sai läbi sirmi varjuteatri kujul nähtavaks ka publikule. Täiesti korralik komöödiateater, isegi tekstil polnud viga.

Teine vaatus jäi kahjuks veidi nõrgemaks. Esimese loo sissejuhatav tantsuetüüd oli küll ilmselt terve etenduse huvitavaima koreograafiaga, kuid Hispaaniasse „lahutuspidu pidama” sõitnud endine abielupaar – purupurjus blondiin ja pidžaamasse mähitud kiilanev vanatõli – enam nii naljakad polnud. Näitlejad tegid, mis suutsid, aga paratamatult tekkis tunne, et Quilteril läks selle näidendi lõpetamisega kiireks ja naljad läksid hambutuks nagu vaala haigutus. Ajas ennastki haigutama, sest peale selle, et naise tuigerdamine tüütaks muutus, ei olnud sellel lool ka eriti sisu ega eriti ka ruumi seda ise juurde mõelda. Viimane lugu hiiglaslikus pulmakleidis naisest, kes oma vennaga pruudikambris oma kolmandaks abielutöötuseks valmistus, oli natuke sisutihedam ning selles oli väga ilusti mängitud õe ja venna vaheline armastus ja hoolimine. See, milline pruut lõpuks enne altari ette astumist välja nägi, oli ka üsna naljakas. Kõigi nelja loo tegelased olid juba küpses vanuses, nii et kuna Quilter lubab oma lugudele lahkelt ise lõpu mõelda, siis ma arvan, et peigmees sai südari, kui ta pruudi loori üles tõstis. Sest et:

*Youkali
Me unistuste maa
Youkali
Kus õnn ja nauding käivad käsikäes
Kuid see on vaid unelm, meelepeet
Sest Youkalid
Ei ole olemas*

Ei ole olemas Youkalid nendes kahes lavastuses. Aga Oleg Titovis lavastajana olen küll meeldivalt üllatunud. Karge esteetika võiks olla tema lavastajakäekirja märksõna: kogu *set-up* pluss näitlejad moodustasid ühe ilusa tantsiva keha, mida Quilteri tekst kohati labastas. Noored näitlejad-lavastajad Martin Mill ja Kadri Lepp on ka kindlasti lootustandvad, neil veel terve elu aega. Aga mulle palun nüüd järgmiseks midagi diipi ja hämarat – lumi on maas ja romantikat ülearu.

Varemed inimeste sees ja ümber

Urmas Lennuk on ehitanud „Kontserdi diktaatorile” üles uurija Steve Arnoldile, keda kehastab Aivar Tommingas.

Rait Avestik

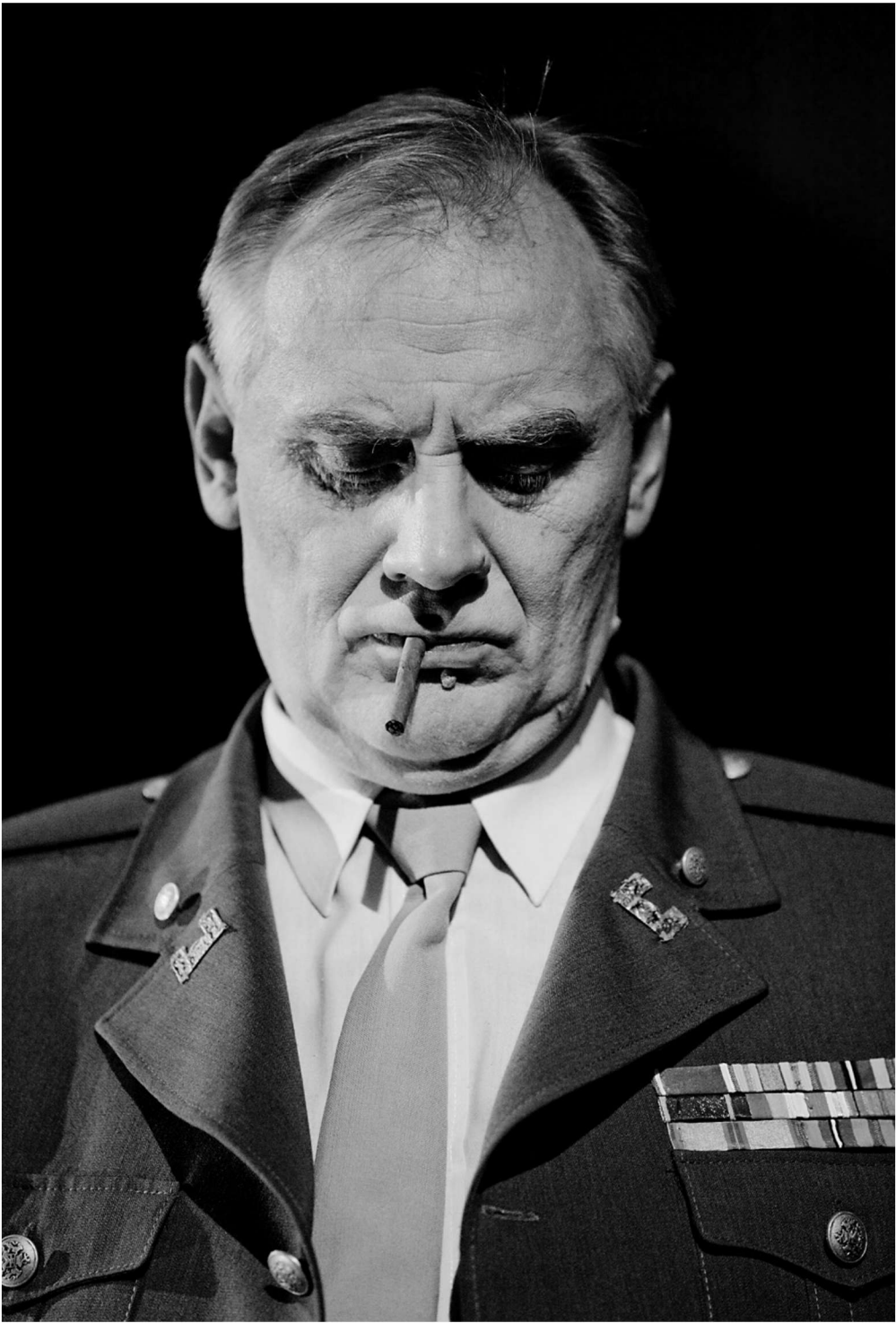
Vanemuise „Kontsert diktaatorile”, autor Ronald Harwood, tõlkija Kalle Hein, näidendi töötleja ja lavastaja Urmas Lennuk, kunstnik Ellen Cairns (Šotimaa), valguskujundaja Andres Sarv. Mängivad Aivar Tommingas, Jüri Lumiste, Marika Barabanštšikova, Eva Püssa, Rein Pakk ja Robert Annus. Esietendus 3. XII Vanemuise väikeses majas.

Lavastades näidendeid, mille aines pärineb üsnagi üheselt Teise maailmasõja aegsetest olukordadest, tuleks ettevõtmisele ilmselt kasuks, kui lavastaja läheneks sellistele tekstidele nii, nagu ta teeks seda üldtuntud tüviteks-tide puhul, ning üritaks järjekordse lavastusega taas leida ja avada selle näidendi uusi tahke, panna see kõnetama tänapäeva. Tundub, et selline käitumine tuleks nüüdisaegset teatrisituatsiooni arvestades kasuks nii tegijale kui ka vaatajale, ning seda eelkõige sõja võitjate poolt okupeeritud riikide teatri- ja filmivaatajaid silmas pidades, sest mainitud temaatika koos kõigi oma kunstiliste ja ajalooliste väänamiste ning rõhuasetustega on suurele osale praegusest teatripublikust „teada” juba lapsepõlvest. Veelgi enam, juba üle kahekümne aasta oleme vabalt saanud sõja(roima)romantikale vaadata ka teisest, kolmandast jne vaatevinklist. Ma ei taha väita, et selle temaatika igikestev ekspluateerimine kunstis, ka ilma kontseptsioonita, oleks kuidagi kurjast, sest ühed ei tohiks unustada ja teistele on vaja teada anda, aga see selleks.

Inglise näitekirjaniku Ronald Harwoodi näidendis „Kontsert diktaatorile” („Taking Sides”, 1995, tõlkinud Kalle Hein, 2011) vaadeldakse ajalooliste tegelaste ja olukordade kaudu inimolemuse eri tahke, inimese käitumist ja muutumist või mittemuutumist olukordades, kus kaubeldakse põhimõtteliselt elu ja surmaga. (Siiski on tegemist taas ühe läänemaailma autori teosega, kus – nagu suures osas selletaolistes – pakub otsesemalt või kaudsemalt ainek ühisnimetaja „holokaust”, mitte aga meile „kodune” Gulag.) Näidendi põhiliinil toimub tolle aja maailmakuulsat dirigendi Wilhelm Furtwängleri ülekuulamine seoses kahtlustatava seotuse natsiparteiga. Idee ei seisne siiski ajalooliste ja poliitiliste faktidega manipuleerimises, vaid ekstreemsetes oludes vaadeldakse psühholoogilise põnevusloo võtmes kunstniku loomevabaduse ja diktaatorliku võimu seost. Kas see on võimalik, ja kui on, siis millise hinnaga.

Sõda on läbi ning uurimist viib läbi ameeriklasest major, kelle töö kahtlustatavaga annab aga üsna pea aimu, et talle pole oluline leida süüdlast, vaid peamiseks kujuneb võimalus end välja elada. Näidendis ei jõuta kuskile, see pole isegi ka nagu eesmärk, kõik taandub väikesele inimesele sülle langenud võimupositsiooniga laamendamisele. Furtwängler esindab näidendis isikut, kes usub, et „võidelda tuleb seestpoolt, mitte väljast” ning sellel põhjusel ei keeldunud ta Hitlerit tema võimuletuleku ajal nimetamast ainsaks isikuks, kes vastutab kultuuripoliitika eest. Furtwängler: „Vastutasuks nõudsin, et mul lubatakse siia jääda ja tööd teha, ilma et oleksin kohustatud vastu võtma ühtki ametlikku töökohta. Samuti tahtsin, et ma ei peaks esinema riiklikel üritustel. Olen alati olnud seisukohal, et kunstil ei peaks poliitikaga mingit pistmist olema. Ma armastan oma maad ja rahvast. Ma jäin siia, et pakkuda lohutust, hoolitseda selle eest, et kuulsusrikas muusikatradditsioon, mille üheks hoidjaks ma ennast pean, ei katkeks, oleks elus ka siis, kui me sellest õudusunenäost ärkame. Ma jäin siia, sest usun, et minu koht on oma rahva seas.” Kui tõsiselt me praegu sellisesse patriotismi ja eetilisusesse suudame ja tahame suhtuda, on üks asi. Teine küsimus on see, kas mingi osa loomest on niisugune tänu võimule või just võimu kiuste.

Vanemuise lavastuse puhul kerkib (vähe-malt minu silmis) esmalt esile kaks, võib-olla esmapilgul suhteliselt lavastusvälist tõsiasja.

Aivar Tomminga (Steve Arnold) tundevarjundirikas mäng, mis on kui galerii näitlemisõpikust, viib majori küll kohati triviaalsuse piirile, mis on aga olukorda arvestades põhjendatud ja mõõdapääsmatugi.

GABRIELA LIIVAMÄGI

Arvestades algselt kõnealuse näidendi lavastama pidanud Georg Malviuse päritolu(maad) ning ilmselt ka eelkõige sel põhjusel tema mõnevõrra teistsuguseid vaateid nii represioonidele kui ka jõu ja loomingu vahekorrale, ei tekitakski materjalivalik erilisi küsimusi. Pigem oodanukski värske lähenemisega dokumentaalilaadset psühholoogilist põnevikku koos lavastaja seisukohavõttudega võimu ja vaimu teemadel. Seda enam, et tekstis endas on võimalused olemas valida üks või teine pool, kummale kaasa elada, kumma poolt olla.

Lavastaja Urmas Lennuki siamaani tehtud töid ja ära elatud elu arvestades oleks see näidend tema vabatahtlikus tegemata tööde nimekirjas mõnevõrra eristunud. Sestap (ilmselt pidi see näidend, saagu mis saab, Vanemuises lavale jõudma) on Lennuk teinud algmaterjali määrgatavalt lennukamaks, mis tähendab peale lühendamise ja ümaramaks (pehmemaks) nudimise ka tugevat turbulentsi näidendi idees ja tegelaskujudes. Ühest küljest on Lennuk siinseid vaatajaid silmas pidades teinud näidendis vajalikke kohendusi, sest lavastuses

PEALELEND

URMAS LENNUK, „Kontserdi diktaatorile” lavastaja

Näidend viib tagasi 1946. aasta Berliini. See polnud ajaloos just helge aeg. Kas tegemist on pigem süngemapoolse lavastusega?

Mulle oli selle näidendi teksti puhul kõige kohutavam selles peituv süngus ja masendavuse tajumine. Intelligentse eurooplasena

on Ronald Harwood suunanud oma näitemängu kätte maksma Ameerika ohvitserile, kes kuulab selles loos üle maailmakuulsat dirigenti Wilhelm Furtwänglerit. Mind eriti ei paelunud mõte, et pean koos trupiga kaks kuud tegelema mingi masenduslooga, seepärast keerasime seda lugu nii palju, kui keerata ja ümber kirjutada andis. Küsisime, kas inimlik lunastus on ka sõja ajal võimalik või mitte. Tegime sellest küllaltki lunastava lõpuga loo. Isegi pealtnäha tigelal inimesel, kes teeb väga halbu tegusid, võib olla võimalus õndsaks saada.

Proovide käigus jõudsimme ühtlasi tõdemuseni, et tegelikult ei lõpe ükski sõda enne järgmist sõda. Kui me iga paari kuu tagant näeme-kuuleme uudistest, kuidas mööda maailma aetakse taga veel viimaseid (väidetavaid) natsikurjategijaid, siis ei saa öelda, et Teine maailmasõda on lõppenud. See kestab siamaani.

ei keskenduta mitte eelkõige (mingi) dirigendi ja (ühe) füüreri olnud või olematutele suhetele ning mingile kummalisele süüle, mida dirigendile tahetakse kaela veeretada, vaid ühele suvalisele ameeriklasest kindlustusagendile, kes ühel hetkel oli vastamisi geniaalse loomeinimesega. Lennuk on oma variandist muu hulgas välja sõelunud ka näiteks Peter Weissi „Juurdlusele” tuttavliku lihakärsatamise haisu, ning on tänu sellele ja sentimentaalsele muusikalisele kujundusele tõmmanud loo hoo ja teravuse maha.

Lennuk on oma loo ehitanud üles uurijale major Steve Arnoldile (Aivar Tommingas) nii põhjalikult, et näidendi eestikeelne pealkiri tundubki tabav ja täpne. Kuigi esmapilgul annab Tommingas mõista, et lihtne, kuid teravmeelne major ajab n-ö rahvavaenlast taga, siis järk-järgult muutub major koos olukorraga keerulisemaks ehk selgemaks. Selgemaks selles mõttes, et kirgliku Wilhelm Furtwängleri (Jüri Lumiste) tagaajamise asemel ajab major justkui ise ennast taga. Me näeme kontserti, mida major laseb endale mängida, esinedes ka samas endale ise. Tomminga tundevarjundirikas mäng, mis on kui galerii näitlemisõpikust, viib majori küll kohati triviaalsuse piirile, mis on aga olukorda arvestades põhjendatud ja mõõdapääsmatugi. Oluline on, et Tommingas ei ületa laval seda piiri, mida major „uurides” kippus ületama. Tomminga Ameerika majoris on piisavalt ka eesti tõugu muhedust ja turvalisust ning kummalisel kombel kujuneb eten-duse lõpuks just Tomminga major tegelaseks, kellele kaasa tunda.

Tõsisemad dialoogid peab Arnold maha kiusatud ja mingit süüd endas kandva Furtwängleriga. Kuna ka lavastaja ise on öelnud, et teda ei huvita „suured loojad oma eluvõõruses”, siis paraku on ka Lumiste Furtwängler pisut lavavõõras, kuigi Tomminga ja Lumiste mängult oleks eeldanud suuremat tulevärki. Just Tomminga majori ja Lumiste dirigendi kahevõitluses (mis ei peakski olema väga ebavõrdne) sigines lavastusse mingit ebaloogilisust, aga eks uut maja olegi kergem ehitada, kui olemasolevat ümber. Marika Barabanštšikova majori abi Emmi Straubena teeb samuti eeskujuliku rolli. Ka Barabanštšikova Straube ja majori vahel valitseb pisut kummaline suhe – suhe, mis peletab vaatajad 1946. aasta Berliini ja viib nad kusagile turvalisemas ja pehmemasse aegruumi. Siiski viitab Barabanštšikova ja eriti Robert Annuse (leitnant David Wills) esinemine (levinud) tõsiasjale, et hädasti oleks vaja leida lavastaja, kes pisutki viitsiks ja oskaks teha näitejuhitööd ning murda näitlejate selgeksõpitud olemist. (See võibki Urmas Lennuk olla, kuid kõnealust lavastust veel arvestamata, sest see töö kukkus ootamatult kaela.) Annuse „steriilset teenindajat” oleme näinud ju lavastusest lavastusse.

Ilmselt nägin esimest korda teatrilaval Rein Pakku, kes Furtwängleri orkestri teise viiuli Helmut Rodena esitas kohustuslikku selgrootut tegelast. Teoreetiliselt võiks üks näitleja Rodet esitades olla rahul, sest võimalus oma näitlejaaparatuuri eksponeerida kas või veerandtoonides on olemas. Kuigi Pakku võiks vähe-malt teatri kontekstis ilma pikemalt mõtlemata süüdistada (või tervitada) avantürismis, siis Helmut Rode tõttu paneks selle avalduse veel n-ö ootele. Kuigi Paku mäng andis tunnistust, et näitlejakogemuste pagasis on tal veel palju ruumi, võib ennustada, et õigete dirigentide käe all võib ta kunagi mängida ka esimest viiulit. Igal juhul oleks tema tõttu värskendav näha näiteks „Romeot ja Juliet” või „Tõe ja õiguse” teist osa, kus ta siis vastavalt mängiks Romeot ja Indrekut. Kogu trupil mainimise ideest kantuna nimetagem ka Furtwängleri kirgliku austaja ja tänuvõlglast Tamara Sachs'i osatäitjana Eva Püssat, keda lavastuse teistkordsel vaatamisel asendas välküllatajana Liisa Pulk.

„Kontserti diktaatorile” ei õnnestu kuidagi kergelt (nagu enamikul juhtudel) asetada oma mälus lahtrisse „huvitav lavastus, oluline töö, vajalik kõigile jne” ega saata seda ka kiirelt prügikasti, mälust kustutada. Lavastus jääb nagu kuhugi sinna vahele rippuma ning on seega pidevalt „silma all”.

Uued inimesed, uued tuuled

Eesti Kultuurkapitali sihtkapitalides hakkasid sügistalvel tööle nõukogude uued koosseisud. Sirp palus iga sihtkapitali nõukogu esimehel tutvustada plaane eesisevaks kaheks aastaks. Mis muutub, mis jääb endistviisi?

ARHITEKTUURI SIHTKAPITAL

Toetame eelkõige kodumaist ruumitegevust

Tiit Sild

Järske pööreid ma arhitektuuri sihtkapitali tegevuses ette ei näe. Suunamuutust on tunda rahaeralduses, mis tuleneb taotluste struktuuri muutusest. Viimaste aastate jooksul on suurenenud taotluste hulk väiksema mastaabiga ürituste korraldamiseks. Neid võib iseloomustada märksõnadega „linnainstallatsioon” või „linnaehituslik nõelravi”. Selliste üritustega mõjutatakse linnakudet intensiivselt, kuid lühiajaliselt. Pärast Tallinna Euroopa kultuuripealinnaks olemist on sellel suunal pead tõstnud ka kodanikuühendused ja ka mittetulundusühingud, sooviga linnaruumi mõjutada pehmet laadi lähenemisega. Tulemus on seejuures samuti tavaliselt n-ö pehme – näiteks kogukonnatunde tekitamine ja süvendamine – ja seetõttu ka raskemini mõõdetav kui aastateks tehtud keskkonda mõjutava taiese puhul.

Kultuurkapitali arhitektuuri sihtkapitali nõukogus on arutatud ka kodumaise ruumitegevuse eelisarendamise üle ja selle nimel ajutiselt suurtele välisprojektidele piirangute seadmist. Tore oleks, kui suudaksime toetada rohkem ka väljaspool Tallinna ja perifeerias toimuvat.

Millised taotlused on eelistatavad, mida kulka kindlasti toetab? Ei saa öelda, et mõned taotlused on teisejärgulised, nõukogu püüab pigem hinnata projektide kvaliteeti ja teha sellelt pinnalt otsuseid. Oleme ehk mõnevõrra ettevaatlikud uute suurprojektide algatamise rahastamisel. Palju on suhteliselt väikeid, kuid väga intrigeerivaid ja kvaliteetseid mõtteid ja ideid ning meie eesmärk on toetada paljusid erinevaid projekte.

Arhitektuurivõistluste puhul toetatakse esimesi preemiaid, noortele tegijatele suunatud konkursside puhul anname aga kogu preemiafondi, seda küll piiratud summa ulatuses.

Liitude tegevustoetused võiksid tulevikus olla seotud liitude liikmete arvuga. Loodame, et liitude tegevustoetused liiguvad tulevikus sihtkapitali rahastuse alt kultuuriministeeriumi eelarvereele. Loomulikult põhineb arhitektuuri sihtkapitali raha eraldamine ka usaldusel, midagi juba korda saatnud subjektil on ka lihtsam toetust saada.

EESTI KULTUURKAPITAL

SIHTKAPITALIDE NÕUKOGUDE KOOSSEIS

ARHITEKTUURI SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Tiit Sild, esimees
Hugo Mitt, aseesimees
Eva Hirvesoo
Kalle Komissarov
Raivo Kotov
Mari Kurismaa
Sirle Salmistu

AUDIOVISUAALSE KUNSTI SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Riina Sildos
Mait Mäekivi
Rao Heidmets
Katrin Kissa
Marju Lepp
Peep Puks
Maria Ulfsak-Šheripov

HELIKUNSTI SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Marje Lohuaru, esimees
Neeme Punder, aseesimees
Juko-Mart Kõlar
Jaak Sooäär
Timo Steiner
Kulvo Tamra
Helena Tulve

AUDIOVISUAALSE KUNSTI SIHTKAPITAL

SIRBI ARHIIV

Ikka vastavalt arengusuundadele

Riina Sildos

Kultuurkapitali jõulueelse esimese istungi järel võib kindlalt öelda, et uus koosseis revolutsiooni tegema ei hakka – pole põhjust ja ilmselt

KIRJANDUSE SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Karl-Martin Sinijärv, esimees
Triin Soone, aseesimees
Vahur Afanasjev
Eve Annuk
Krista Kaer
Krista Kumberg
Kristiina Ross

KUJUTAVA JA RAKENDUSKUNSTI SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Anu Liivak, esimees
Kristjan Jagomägi, aseesimees
Elin Kard
Kai Lobjakas
Mare Mikof
Kalle Toompere
Andreas Trossek

NÄITEKUNSTI SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Margus Kasterpalu, esimees
Merle Karusoo, aseesimees
Taavi Eelmaa
Kristiina Garancis
Hille Ermel
Raido Mägi
Andrus Vaarik

RAHVAKULTUURI SIHTKAPITALI NÕUKOGU

Ants Johanson, esimees
Aarne Saluveer, aseesimees
Marju Kõivupuu
Kristiina Oomer
Liivi Soova
Maret Tamjärv
Kadri Tiis

ka vahendeid. Kuigi, peab ütlema, et lootust on väikese eelarve tõusu osas.

Seoses Eesti Kultuurkapitali arengusuundade püstitamisega aastateks 2012–2015 on ka meil põhjust alustada vaatega tulevikku, kus kultuuriministeeriumi osaks saaks riiklikult oluliste organisatsioonide toetamine riigieelarve kaudu: seega kaoks alaline surve, organisatsioonide tegevustoetuste ja pikaajaliste jätkuprojektide toetamise koormis kultuurkapitalilt. Meie saaksime vaba raha suunata loomeinimeste projektide toetamiseks ehk pöörduda juurte juurde tagasi.

Kui analüüsida viimase kahe aasta eraldusi, siis on märgata väikesi nihkeid. 2009. aastal eraldati kogusummast filmide arendamisele ja tootmisele kokku 69% (dokfilm 29%, mängufilm 26%, animafilm 8%, lühimängufilm 6%), tegevustoetuseks 8%, festivalidele ja filmipäevadele 12% ning muuks otstarbeks 11%. 2010. aastal eraldati aga filmidele kokku 67% (dokfilm 26%, mängufilm 25%, animafilm 10%, lühimängufilm 4%), tegevustoetused said eelarvest 9%, festivalid-filmipäevad 16% ja varia 10%.

Nagu kuivadest arvudest näha, on tõusnud toetused just tegevustoetuste ja festivalide-filmipäevade korraldamise osas ning samas langenud filmitootmisele eraldatud summad.

Üritame siis järgmise kahe aasta jooksul mitte etendada elevandi rolli portselanipoes ja sättida sihid ikka uute arengusuundade järgi.

Korralduslikust küljest palume aga taotluspaketid ette valmistada korrektselt ja esitada kõik vajalikud dokumendid, blanketil kajastada ka projekti rahastajatelt rahataotlemise seis. Kultuurkapitali AV-sihtkapitali liikmed teevad oma otsused ainult esitatud info põhjal, nii et palun saatke oma projekt teele lõpuni viimistletult. Juhul kui soovite lisada visuaalset materjali, tooge see kulkasse vähemalt 2-3 DVD-l, siis jõuab see materjal kindlasti kõikide liikmeteni.

Edukat Eesti filmi 100. aastat!!!

HELIKUNSTI SIHTKAPITAL

PRIIT SIMSON/PM/SCANPIX

Tahame korrastada ja laiendada stipendiumide võrku

Marje Lohuaru

Kindlasti peab kultuurkapital (KK) helikunsti sihtkapitali vahendusel täitma olulist funktsiooni Eesti helikunsti arendamisel ja tal on selleks ka suurepärased võimalused, mille hulgas toon eeskätt välja paindlikkuse. Kui ministeeriumide ja mõnest teisestki programmist jagatakse toetusi aastaks korra või kaks, siis meie iga kvartal. Seda eelist tuleb ära kasutada ka KK arengusuundade määratlemisel.

See, et rotatsiooni korras vaheldub sihtkapitalide nõukogu koosseis, toob uute ekspertide näol kaasa ka mingi uue lähenemise. Sellesse tuleb suhtuda pigem positiivselt. KK põhiline ülesanne on toetada loomeinimesi ja -tegevust nii, et kõrgel tasemel loovisikud üldse tekiks, et sinise muusika elu pinnas oleks neile soodus. Ja selles tahab praegune nõukogu välja tuua eelkõige hariduse osa. Toon esile märksõna, mis muusikat eriti iseloomustab: nii nagu muusika õppimine, nõuab ka muusikaga tegelemine aega. Ja aeg on meilgi seotud rahaliste vahenditega. Seetõttu tahamegi väärtustada hariduse omandamise aega, arvestades ühtlasi hariduspoliitika uusi suundi, kus soovitakse ka kunstiharidus anda väga kontsentreeritult. Helikunsti sihtkapitali eesmärk ongi luua eeldus, et noortele haridust omandavatele muusikutele oleks see ka rahalises mõttes võimalik: et nad ei peaks kõik töötama ja saaksid süveneda õpingutesse.

Selleks püüame paremini välja arendada stipendiumide süsteemi. Kui siiani on olnud üks interpreedi aastastipendium ja üks muusik saab tavaliselt ka stipendiumi „Ela ja sära”, siis meie kavandame 3-4 aastast loomestipendiumi (ä 8000 eurot, avalduste tähtaeg 20. II). Noortele ja aktiivsetele muusikutele, kes tegutsevad esialgu veel väiksemate projektide varal, kavandame pooleaastast stipendiumi (ä 3000 eurot avaldused 20. II ja 20. VIII), mida saame välja anda kaks korda aastas. On katsetamise asi, kuidas need protsessid välja kujunevad, aga toetus peaks olema piisav, et muusik saab võtta aja maha, seada endale ise loominguks eesmärgi ja need ka realiseerida.

Siiani on helikunsti sihtkapital andnud kuus stipendiumi õppimiseks välismaal ning toetanud mõõdukalt Erasmuse stipendiaate. Kui nüüd vaatasin omal käel välismaale õppima läinud noorte taotlusi, siis need on muljetavaldavad! Õpitakse hästi, taotluste juures on ülikoolide rektorite toetuskirjad, mida kindlasti ei anta ilmaasjata – nii et nad üksnes ei õpi seal,

vaid esindavad ka Eesti muusikat. Süsteemse toetusega on see raske, mistõttu tõstisime õppestipendiumi 3000 euroni (nendegi arv on täpselt määratlemata, avaldused 20. II). Üha selgem on, et ka Eestis õppijad vajavad toetust. Esialgu oleme mõelnud neljast stipendiumist à 500 eurot (avaldused 20. II), aga selle saamiseks peavad kogu õppetöö tulemused olema head.

Stipendiumidest väga oluliseks pean pedagoogi(de)le mõeldut. Pean silmas baasharidust ja neid muusikakoolide pedagooge, kelle töö on praegu jäänud ikkagi varju, kuigi tänu neile ongi üldse olemas meie muusikaelu. Kui õpetaja suudab muusika juurde tuua lapsi, kes jätkavad oma professionaalset elu muusikuna, siis on see olnud ikka väga suure väärtusega töö. Tahame anda aastas viis stipendiumi à 800 eurot (avalduste tähtaeg 20. V), tehes siin koostööd Muusikakoolide Liiduga. Algõpetuse süsteem on ju väga hästi välja arendatud, ent jäetud paraku huvihariduse orbiiti, kuid professionaalsete muusikute ettevalmistamist ei saa siiski nii käsitleda ja meie tahame siin ilmutada head tahet.

Kuigi helikunsti sihtkapitali nõukogu tahab oma kaheaastase tegevuse jooksul prioriteedina näha just haridust ja loometegevust, ei tähenda see, et muus osas enam kedagi ei toetata. Vastupidi, tasakaal on KK arengu üks olulisemaid tingimusi. Eesti on siiski niivõrd väike, et pisimadki muudatused võivad mingitel olulistel tegevussuundadel jalad alt lüüa. Need on esialgsed plaanid. Meil on veel üks ettepanek, mis ootab arutamist: oleme mõelnud ka interpreedi ja mäenedžeri koostööstipendiumile, et tekitada juurde professionaalseid kontserdikorraldajaid ja arendada koostöövõimalusi stipendiumi najal. Kui selle tulemuseks oleks interpreedi korralik portfoolio ja 2-3 kontserti (sh 1 välismaal), siis see oleks juba saavutus, mis väärib starditoetuseks stipendiumi.

Veel tahan tähelepanu juhtida ühele alles algaasis ideele, nimelt kultuurkapitalide rahvusvahelisele koostööle. Eesti Kultuurkapital on selleks juba piisavalt välja arendatud. Baltimaade koostööst räägitakse ju väga palju, aga laialdaselt välja arendatud programmid selleks tegelikult puuduvad.

KK-le laekuvad taotlused joonistavad väga hea pildi muusikaelust ja selle aktiivsematest valdkondadest. Olnud aastaid tagasi nii nõukogu esimees kui ka liige, aga ka taotleja rollis, oli mul nüüd huvitav näha, kuivõrd dünaamiline on olnud Eesti muusikaelu areng, kui palju on lisandunud uusi tegijaid ja missugused suunad nõuavad praegu rohkem kaasaitamist.

KIRJANDUSE SIHTKAPITAL

Meeldiva muutuse ootuses

Karl Martin Sinijärvi

Üldiselt on nii, et toimivat asja ei tasu torkida ja nõnda pole epohhiloovaid muutusi kavas ka kirjanduse sihtkapitali tegutsemiskorras.

Sel aastal paistab välja, kas ja kui palju lisaraha vabaneb seoses kultuuriajakirjanduse siirdumisega kultuuriministeeriumi rahastusse. See võib avada uusi võimalusi. Samuti tuleks üle vaadata aastastipendiumide hulk, suurus ja jaotumine aastate lõikes: nõnda nagu on inimesi, kes on neid saanud päris palju aastaid järjest, on ka neid, kes on aasta aasta järel ilma jäänud. Siinkohal oleks hea hoida tasakaalu. Kirjastustoetuste taotlemisel tuleb rõhutada

tehtava teose võimalikult täpsete parameetrite kirjapanekut taotleja poolt, eriti puudutab see honorarirahade taotlemist.

Samuti võiks sellest aastast muutuda loomulikuks kulka toetatava ilukirjanduse kättesaadavus e-raamatutena, millised võimalikud lisakulutused tuleks taotlustesse sisse kalkuleerida. Ei välista, et kõiki raamatuid polegi kohe tarvis kalli raha eest paberisse valada – meediumide muutumise ajal võiks enam raha minna siiski loojate kui trükkalite kaukasse. Pean ebanormaalseks olukorda, kus autorihonorar on trükikuludest väiksem ehk sisu eest makstakse vähem kui vormi eest. Samuti võiks kaaluda kaubanduslikult ebasuvate, kuid kultuuriliselt oluliste ning oma eksistentsi põhjendanud raamatusarjade püsitoetamist. Ümber- ja lisajagamised sõltuvad siiski suuresti jagamisele tulevatest rahasummadest. See aasta näitab, kas meeldiv muutus tuleb. Ühtlasi loodame siiski tulevast aastast käiku minevat pikkade kirjanikustipendiumide süsteemi, mis omakorda võiks kirjanduse sihtkapitalile lisamänguruumi anda.

KUJUTAVA JA RAKENDUSKUNSTI SIHTKAPITAL

EESTI KUNSTIMUUSEUM

Radikaalseid uuendusi ei tule

Anu Liivak

Usun, et väljendan kogu kujutava ja rakenduskunsti sihtkapitali nõukogu seisukohta, kui ütlen, et napilt üle kuu tegutsenud uuel koosseisul on olnud liiga vähe aega, et mingite märkimisväärselt uuenduslike rahajaotamist puudutavate seisukohtadega välja tulla. Me oleme alles saanud ettekujutuse probleemide ringist, millega silmitsi seisame, ja meie esimese jaotuse otsused toetuvad paljus väljakujunenud tavadele. Esimeste muljete põhjal võime ka öelda, et olukord väga radikaalsetele uuendustele mängumaad ei paku.

Samas kaardistasime rahajaotamise protsessiga kaasnenud arutluste käigus probleemid, mille üle peaksime põhjalikumalt mõtlema. Üks on kindlasti eraisikutele ja institutsioonidele toetuse suhe. Siin on ilmselgelt olemas kulka põhimõtete ja tegeliku olukorra vastuolu. Ideaalis peaks kultuurkapital toetama esmajoonel loovisikuid. Seejuures töötame uues olukorras selles mõttes, et kultuuriministeeriumilt ei saa institutsioonid enam sellel aastal projektitoetusi taotleda. Kujutava ja rakenduskunsti sihtkapitali toetustest on suu- rel määral olnud sõltuvad juba pikka aega Tallinna Kunstihoone ja Tartu Kunstimaja, viimasel ajal on lisandunud uusi olulisi ettevõtmisi nagu Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseum, disainikeskus ja teisigi, mis kaoksid kultuurkapitali toetusega suure tõenäosusega üldse kunstimaastikult. Siin tekib küsimus, kas on olulisem toetada üksikute kunstnike galeriinäitusega seotud kulutusi või initsiatiive, millest saab kasu kogu kunstimaastik ja kunstnikkond. Alternatiivsed toetajad ju Eestis puuduvad. Analoogiline on olukord kaasaegse kunsti ostudega muuseumide kogudes: kui kultuurkapital seda ei finantseeri, siis midagi ei osteta, kogud ei täiene; ostude üle ostustavad küll muuseumid, ent raha laekub otse autoritele.

Kindlasti vahetame edaspidi mõtteid, selle üle, kas toetada võimalikult paljusid loovisik-

susi pisikeste summadega või eelistada pigem loomingule pühendumist võimaldavaid stipendiume paljulubavamatele talentidele? Ideaalis kalduksid meist paljud tõenäoliselt viimase poole, ent teame, et väga paljudele andekatele loojatele on olukorras, kus nüüdiskunsti turg on Eestis sisuliselt olematu, näitusel esinemine, eriti veel isikunäitus, peamine loomingu- line väljund. Ja seda tõestab ka konkreetsete näituste teoste loomiseks esitatud taotluste suur hulk.

Taotlejatele tahame aga meenutada, et kultuurkapitali kodulehe www.kulka.ee vahendusel tasub alati enne taotluse vormistamist värskendada oma mälu ka sihtkapitali-üleste stipendiumide jaotamise põhimõtete ja tingi- muste osas.

NÄITEKUNSTI SIHTKAPITAL

PEETER KÜMMEL/SAKALA/SCANPIX

Järjepidevus ja -kindlus on vajalikud, automatism mitte

Margus Kasterpalu

Näitekunsti sihtkapitali nõukogu uuel koosseisul on olnud küllalt kerge oma kaksaastakut alustada. Sellel on vähemalt kaks põhjust. Esiteks on eelmine koosseis teinud kärpeaastate sundseisus ja riigikontrolli vahepeal teravdunud tähelepanu all ära suure hulga põhimõttele vali- kuit ja leidnud toimivaid lahendusi, mida praegu pole vähimatki vajadust küsimärgistada ega oma jalgratast leiutama hakata. Kasutan juhust ja tänan siinkohal eelmist sihtkapitali esimeest Kaarel Oja.

Nii näiteks ongi väga mõistlik ikka ja jälle vaadata tähelepanelikult otsa kõigile „regulaarse“ iseloomuga või selles suunas liikuvatele eraldustele ning küsida, kas tingimused, mis kord tõenäoliselt täiesti põhjendatult selle või teise siiani kehtiva vaikiva kokkuleppe sõlmimisel määravaks said, ei ole vahepeal mingis suunas muutunud. See ei tähenda, et kõik kunagised kokkulepped tulekski ära unustada: järjepidevus on vajalik, järjekindlus samuti. Probleemne on vahel lihtsalt teatud automatism, hoiak, et kui alati on saadud, siis ei saa ju olla võimalik, et nüüd järsku otsustatakse anda vähem või üldsegi mitte.

Õnneks on meil kaks eelmise koosseisu liiget Merle Karusoo ja Taavi Eelmaa järjepidevuse kandjatena ka praegu nõukogus. Mul on selle üle väga hea meel, sest kogemus on suur kapital.

Siit jõuangi teise põhjuse juurde, miks me saime palju rahumeelsemalt oma aega alustada, kui ehk arvata oskasin – praeguse näitekunsti sihtkapitali nõukogu suurepärane koosseis!

Siin on koos tegijad teatrimaastiku eri servadest, erisuguse erialase pagasiga, vaadete ja seisukohtadega, mis loomuldasa ei pruugi kattuda, kuid kes intelligentsete inimestena mõõnavad oma tõe kõrval ka teistsuguste tõdede eluõigust ning on aruteludes kindlalt orienteeritud ühisosa leidmisele, mitte vastandumisele.

Loodan väga, et me koos oleme võimelised tegema otsuseid, mis mitte ainult ei ole põhjendatud, õiglased ja omakasust vabad, vaid ka sellistena tunduvad. Vähemalt taotlejate enamus, vähemalt rahulikult järele mõeldes.

RAHVAKULTUURI SIHTKAPITAL

3X PIIA RUBER

Rahva kultuur, siht ja kapital

Ants Johanson

Vastu jõule istus koos järgmiseks kaheks aastaks nimetatud kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali nõukogu. See kogu hakkab otsustama kulka kapitalidest kõige suurema hulga inimeste (ca 100 000) tegevuse lisatoetamise üle ning oma kogemuste ja teadmistega me kaasvastutame ühel ajaperioodil nii konkreetsete inimeste töövõimaluste kui ka laiemalt kultuurinähtuste käekäigu eest.

Rahvakultuur tähendab kulka kontekstis kõige lihtsamalt öeldes folkloori- ja harrastuskultuuri. Kultuuriministeeriumi strateegilises arengukavas aastateks 2007–2010 on käsitletud näiteks eesti kultuuri tegevusvaldkonda kahe alavaldkonnana: kaunid kunstid (rahvakultuur, kunst, film, muusika, teater, kirjandus ja kirjastamine) ja kultuuripärand (raamatukogud, muuseumid, muinsuskaitse ning rahvakultuuri valdkonnast vaimse kultuuripärandi osa).

Kaunitest kunstidest on meie sihtkapitali valdkonna all seega rahvakultuur ja teiste kunstide harrastajad: laulu- ja tantsupeolised ja orkestrid, harrastusteatrid, -film, folklooriga tegelejaid, tänapäevasemate ja vanemate žanride harrastusmuusikud ja teised kunstide harrastajad, aga ka asjaarmastajate suurfestivalid jne. Seega kõik see, mis professionaalide otsustuste kohaselt ei kvalifitseeru professionaalseks kunstitegevuseks – kuigi kokkulepitud kriteeriume siin pole. Ja kulka rahvakultuuri sihtkapital on kogu selle tegevuse arendamiseks üks väheseid lisarahastuse taotlemise kohti.

Oleme püüdnud, tundes erialainimestena vastutust eestimaise kultuuripildi tuleviku suhtes, (kaas)rahastada ka kogu üldtoodu ajaloo jäädvustamist kirjas, pildis, helis. Võimalust mööda, kollegiaalsete otsustena, oleme toetanud ka kogu rahvuskultuuri jäädvustamist – kuni folkloristka ja muuseumide teaduskirjanduseni välja, s.t oleme rahastanud muude seas projekte, mis iseenesest peaksid olema finantseeritud vastava ministeeriumi eelarveridadelt. Siiski, väga palju projekte, mis ei ole mujalt toetatud, ulatavad puht rahaliselt ka üle rahvakultuuri sihtkapitali piiratud võimaluste.

Aga – seejuures on hirmus oluline mitte unustada, mis on kogu selle kultuuripõllu küündmise ja siis selle toetamise siht? Kindlasti pole see kultuuriinimeste kõhna tööhõive säilitamine, kõlaga see pealegi nii ebaviisakalt, vaid see, et Eestis saaksid elada rõõmsad inimesed. Kui kunstid, harrastajate või professionaalide tehtud, meid selle poole aitavad, siis tuleb neid toetada, kuidas aga võimalused lubavad.

Kulka rahvakultuuri sihtkapitalis teeb otsuseid seitse inimest, ent püüame koos anda endast parima ega kisu tekiserva aina enese peale. Loodetavasti suudame näha suuremat pilti ja lähtuda sellest, missugust inimest me selle tegevuse tulemusel tahame näha.

Liiga tihti kallatakse oma „ööpott“ kuulajale pähe, võtmata endale vastutust, et kui keegi kuulab sinu tuiest, siis tema eluaeg ju kulub. Sa võtad inimeselt tema eluaega. (S. Grünberg)

ETV tütarlastekoor maailma koorimuusika sümposionil Puerto Madrynis.

MERYLIN POKS

Esineda esindades või vastupidi

Koorimuusikast aastal 2011

Kaie Tanner

Eesti Kooriühingule (EKÜ) oli möödunud aasta üks märke väljaandja roll. Jaanuaris nägi ilma-valgust noorte laulu- ja tantsupidusid käsitlev raamat, album kõigi seni toimunud noorte laulu- ja tantsupidude kavade, muljete, suveniiride, dirigentide ning kogu muu infoga ning DVD pidude säravamate hetkedega. Aprillis esitleti nelikplaati, mis on läbilõike eesti koorimuusikast Saebelmannist-Härmast Tõnu Kõrvitsa ja Pärt Uusbergini. 95 kooriteost 41 heliloojalt pole küll eesti kooriliteratuuri mahtu arvestades kuigi aukartustäratav kogus, ent ometi parim, mis meil praegu on. Eesti koorimuusika antoloogia ootab veel tegemist.

Kuna EKÜ eelmine välja antud plaat „Priiuse hommikul“ Konstantin Türrnu koorimuusikaga ilmus alles 2010. aasta sügisel, võib meie praegust väljaandjategevust hinnata elavaks. Võrdluseks: enne seda ilmus ühingult CD „Gratias“ 2006. aastal ning raamat „Lauljate Liidust Kooriühinguni“ 2005. aastal. Kas EKÜ peakski võtma suurema rolli kirjastaja ja fonogrammitootjana, on muidugi arutelu teema, kuid praegu püüame täita nišši, mis muidu (pool)tühjaks jääks. Ka arvukatel koorimuusika-EXPOdel pole meil paraku kuigi palju materjale, mida Eesti koorimaastiku esitlemiseks välja panna.

Eesti läheb maailma

Koorimuusika esindusüritusi on maailmas kindel hulk. Kolmeaastase intervalliga toimub Rahvusvahelise Koorimuusika Föderatsiooni (IFCM) korraldatav **maailma koorimuusika sümposion**, mis 2011. aastal leidis esmakordselt aset Lõuna-Ameerika mandril.

Seal osalemine on parim võimalus täiendada ja uuendada teadmisi koorimaailma kohta. Rahvusvaheline korraldustoimkond koostab kava õpitubadest, loengutest, esitlustest ja kontsertidest, valides teemadeks parasjagu olulisimad küsimused ja suundumused koorimuusikas ning kutsudes läbiviijateks parimad oma ala asjatundjad. Sümposioniga kaasneb EXPO, kuhu tulevad toodangut tutvustama nii nootide ja plaatide väljaandjad kui ka koorikostüümide, noodikaante, dirigendipultide, heliharkide, muusikaprogrammide jms tootjad.

Igale sümposionile kutsutakse paarkümend esinduskoori, kelle hulka pääsemine on niihästi suur au kui ka vastutus. IFCMil on üle 2000 liikme umbes 80 riigis (esindatud on kõik kontinendid), nende hulgas ka suured katusorganisatsioonid, kelle taga on miljonid koorilauljad. Loomulikult soovib enamik riike ja organisatsioone saata oma parimad koorid sümposionile, ehkki enamasti tuleb ka kutsututel ja valitutel katta oma kulud ise (küll emamaa abiga). Ka EKÜ on Eesti koore sümposionile esitanud, kuid seni edutult. Tegelikult pole „edutu“ õige sõna, konkurents on lihtsalt väga suur. Seegi kord laekus sümposiooni kunstinõukogule 40 riigist 119 esinduskooriks pürgija soovialdust, mille hulgast valiti 24, nende seas **ETV tütarlastekoor**.

Tänu headele toetajatele ja koori enda panusele sai sõit teoks. Lisaks sümposionile

anti 11 kontserti Argentina linnades, kokku veetis koor Lõuna-Ameerikas kolm nädalat ja läbis bussiga ligi 4000 kilomeetrit. Hämmastas ülisuur huvi meie koorimuusika vastu: kontserdid olid puupüsti täis ja plaate osteti nelja-viie kaupa. Sümposiooni EXPO-l said Põhjamaade koorimuusikat müünud SuLaSoli letid tühjaks mõne päevaga ja nende müügiesindajal tuli noote-plaate Soomest juurde tellida. **Aarne Saluveere meistriklass** Patagoonia ülikooli auditooriumis oli täis huvilisi, kes soovisid dirigeerida Tormise või Pärdi muusikat. Sümposionil toimunud **Tõnu Kõrvitsa uudisteose „For Music“** maailmaesiettekanne äratas suurt tähelepanu – ilmselt saab seda edaspidigi rahvusvahelistel lavadel kuulda, muidugi mitte ainult Eesti kooride esituses. Ja kuna ETV tütarlastekoori plaadid olid, nagu öeldud, viimseni läbi müüdud, täitsid kümmed inimesed tellimislehti ja maksid raha ette, et saada plaat hiljem postiga.

Osalejate nii suur huvi näitas ilmekalt, et eesti koorimuusika kohalolek maailmasümposionil või analoogsetel sündmustel on väga tähtis ja et vajaksime selle tutvustamiseks palju rohkem materjale, kui neid seni on. Rääkimata sellest, et vajame koore ja dirigente meie muusikat esindama ning vahendeid nende osalemise toetamiseks, sest koorilauljate panusele lootmajäämine poleks Eesti riigist lihtsalt aus.

Maailmasümposionid toimuvad üle kolme aasta, seega mitte kuigi sageli. 2008. aasta sümposion oli Kopenhaagenis, eelmised 2005. Kyōtos ja 2002 Minneapolises ning järgmine tuleb 2014. aastal Koreas Soulis. Enamasti kipub meile tunduma, et kaugreisid on mõttetult kallid ning enda esitlemiseks piisab Euroopa üritustele minekust. Paraku pole see nii. Maailmasümposiooni peetakse eri maailmajagudes just sellepärast, et (koori)muusikahuvilisi leidub kõigil kontinentidel ning selle tippsündmustest osasaamiseks peaksid neil olema võrdsed võimalused. Pealegi on vajadus eesti koorimuusikat tutvustada väljaspool Euroopat palju suurem – Lõuna-Ameerikas või Austraalias teatakse meist kindlasti vähem kui Saksamaal või Itaalias. Ja miks arvame, et potentsiaalseid huvilisi peaks teistel mandritel olema vähem? Pigem ikka vastupidi.

Euroopa Kooriühingu suurfestival „Europa Cantat“ toimub samuti kolmeaastase intervalliga. Eelmine leidis aset 2009. aastal Utrechtis ja järgmine, s. o XVIII tänavu Torinos. Analoogiliselt IFCMi sümposioniga paneb festivali rahvusvaheline kunstinõukogu kava kokku koorimuusika olulisematest teemadest, kutsudes õpitube läbi viima tipptegijad. Erinevalt maailmasümposionist on aga „Europa Cantat“ adresseeritud nii dirigentidele ja organisatsioonijuhtidele kui koorilauljatele, s.t õpitubadesse on oodatud nii koorid kui üksikud lauljad, dirigentidele korraldatakse aga eraldi õppeprogramm. Eelseisva festivali kokkupanek on kestnud ligi poolteist aastat, 12. jaanuaril lõppes kunstinõukogu viimane istung. Festivali 50 õpituppa on registreerunud üle 3600 osavõtja ja neid tuleb iga päevaga juurde. Osavõtjaskond ongi neil festivalidel tavaliselt suurem kui maailmasümposionidel, seda juba erineva sihtgrupi tõttu.

Ka „Europa Cantat“iga kaasneb EXPO, kus

eesti koorimuusika viimastel aastatel tänu toimumiskohtade suhtelisele lähedusele on enamjaolt ka olnud esindatud. Mitmete meie kooriheliloojate loomingut annavad välja väliskirjastused, kuid õnneks tegutsevad siiski SP Muusika ning Talmar ja Põhi, kes kirjastavad Ehala, Siimeri, Sarapiku, Uusbergi, Marguste, Mägi, Lepiku, Vihmandi, Matsoni, Steineri, Kruusimäe jt koorilaule. Hea on, et kirjastavad – juba kümme aastat tagasi hakati EXPOdel küsima, kas meil on pakkuda teistegi kui Tormise ja Pärdi kooriloomingut.

Kolmas oluline rahvusvaheline kohtumisaik on **Rahvusvahelise Muusikanõukogu (IMC)** eestvõttel korraldatav **maailma muusikafoorum**. Mullu Tallinnas toimunu oli oma taoliste seas neljas ja tõi kokku üle 250 delegaadi üle maailma. Eesti laulupeotraditsiooni ja koorimuusikat tutvustava ettekande tegid **Aarne Saluveer** ja **Kristel Pedak**, **Eesti Filharmonia Kammerkoor** esines foorumikontserdil Nigulistest ning *showcase*’il Kumus astus üles tänavusel Tallinna koorifestivalil esikoha võitnud **Tallinna Muusikakeskkooli Noortekoore** (dirigent **Ingrid Kõrvits**). Loodan väga, et Eesti muusika või muusikud on mingil moel esindatud ka järgmisel foorumil 2013. aastal Brisbane’is, ning et kui meil selleks võimalus peaks avanema, läheks ettevalmistuste juures põhiorhk ikka sisulistele küsimustele, mitte sellele, kas kaugel Austraalia reisi on üldse mõtet ette võtta.

Maailm tuleb Eestisse

2011. aastal töid väliskoore Eestisse kaks sündmust: Tallinna rahvusvaheline koorifestival ning laste- ja noortekoore festival „Europa Cantat junior 6“ Pärnus. Seejuures on tegemist väga erinevate sündmustega: esimene on kõrgetasemeline võistlus eelneva plaadivooru, mitme konkursikategooria, keerukate kohustuslike lugude ja rahvusvahelise žüriiga, teine aga hariduslik festival ateljeede ja õpitubadega, kus laste- ja noortekoore lauljad tippdirigentide käe all repertuaari omandavad ja kontserte annavad.

Tallinna koorifestival rõõmustas sel aastal suure osavõtjate hulga ja laia geograafilise diapasoniga: üle 1500 osavõtja 13 riigist. Seejuures oli eelvalik küllalt karm: 9 avalduse esitanud kollektiivi ei kvalifitseerunud, kuigi tegu polnud kaugeltki nõrkade kooridega. Väga tihe konkurents kujunes nii nais- ja segakooride kui uue muusika kategoorias (vastavalt 9, 8 ja 12 koori omanõliste ja kvaliteetsete esitustega). Seda rõõmustavam, et naiskooride esikoht jäi Eestisse: selle pälvis Tartu Ülikooli Naiskoor. Ka kuuest võistelnud noortekooriga võitis nii I kui II koha Eesti, vastavalt Tallinna Muusikakeskkooli Noortekoore ja Vanalinna Muusikamaja Tütarlastekoore. Sega- ja kammerkooride kategoorias tuli Eesti kooridel (kahjuks juba traditsiooniliselt) tunnistada teiste riikide paremust: segakooride esikoht läks Läti ja kammerkooride II koht (I välja ei antud) USAsse.

Aasta-aastalt on Tallinna koorifestivali publik suurenenud, 2011. aasta festivali piletimüük ületas eelmise oma peaaegu kahekordselt. See on lihtsaim ja soodsaim võimalus kuulda, millist muusikat esitavad teiste riikide head

amatöörkoorid, ning muidugi lisab võistlusmoment põnevust. Aasta-aastalt on kasvanud koolikontsertide osakaal: festivalil osalejad kohtuvad Tallinna laste- ja noortekoorigega. Ja kui möödunud aastal korraldasime festivalil esmakordselt ka meistriklassi, kus jagas kogemusi žürii liige ning tunnustatud lastekoorispetsialist Zimfira Poloz (Kanada/Kasahstan), oli seegi huvilistest tulvil.

Eesti koorimuusik tahab õppida

See tõdemus on paraku üsna värske, aga seda rõõmustavam. Eesti koor on traditsiooniliselt ikka rohkem konkursiuseks ega tunne nii suurt huvi haridusliku festivali vastu, eriti kui jutt on välismaasõidust. Kui alustasime Eestis „Europa Cantat“i” rahvusvaheliste laulunädalate korraldamist (2004 ja 2007), oli paarisaja osavõtja seas vaid mõni üksik Eesti koor. Sellega äratasime Euroopa Kooriühingus imestust: analoogsetel laulunädalatel teistes riikides on enamasti suurim just korraldajamaa esindus. 2011. aasta noorteüritusel Pärnus oli aga tuhande osaleja hulgas kolmsada eestlast ning kahtlemata astusime sellega Eesti koorimuusikute enesetäienduse alal olulise sammu edasi.

Koorijuhid on veel agaramad õppima. Kui 2003. aastal osales Barcelonas „Europa Cantat“i” festivali dirigentide õppeprogrammis kaks meie koorijuhti, siis vahepealsetel aastatel on nende arv järjest kasvanud. 2009. aastal Utrechtis oli neid juba 29 ja tänavuse Torino festivali dirigentide programmi registreerunud 120 osavõtjast on 33 Eestist. Teadmised, kogemused, kontaktid, suhted, noodid, plaadid – koorijuhitööks vajalikku saab kümne festivalipäeva jooksul kuhjaga. On tohutult hea meel, et õppereisidel osalevad nii kontsertkooride dirigendid kui muusikaõpetajad-koorijuhid ning et nende koolid-koorid oma dirigendi koolitust toetavad.

Igasuvine Vigala seminarlaager on meil vana traditsioon, mis äratub Euroopa kolleegide hulgas suurt imetlust. Tõepoolest, kui Eestis on umbes 600 koorijuhti ning iga-aastasel suvekursusel osaleb 100–120, on see ju väga hea näitaja.

Laulupeost kui Eesti suurimast haridusprojektist ei saa me üle ega ümber. 2011. aasta **noorte laulupidu „Maa ja ilm“** võttis suurema osa kooride mullusest proovijast ning repertuaari selgekssaamiseks tehti laululaagreid ja lisaproovegi. Muidugi vallandus taas vaidlus, kui keeruliseks võib laulupeo repertuaar minna ja kas viimane piir pole mitte juba käes. Kuid pidu õnnestus väga hästi ja selgeksõpitud repertuaar arendas osalejaid päris kindlasti. Ka 282 eelproovi olid sisuliselt koolitused, kus laulupeodirigendid jagasid oma interpretatsioonilisi ja meetoodilisi kogemusi ning juhiseid. Maailmatu palju lauljaid sai maailmatu palju targemaks ja andis maailmatu ilusa kontserdi.

Kooriühingu eelkäija Eesti Lauljate Liit oleks 2011. aastal saanud 90aastaseks. EKÜ ise tähistab sel aastal 30. aastapäeva. Kui arutasime, kui pika ajani peaksime koostama uue arengukava, pakuti aastat 2020 – ja siis arutasime, kas see on liiga pikk aeg. Võib-olla, aga nii oma organisatsiooni kui laulupeo vanust arvestades võiksime ja peaksime ette mõtlema hoopis kaugemale.

Portreteerides klassikut

Kerri Kotta

Ester Mägi autoriõhtu 13. I Estonia kontserdisaalis

Ester Mägi muusikast rääkida on ühtaegu lihtne ja raske. Lihtne seetõttu, et mõnes mõttes on Ester Mägi elutöö tehtud, mistõttu tema loomingu on võimalik vaadelda juba teatavalt distantsilt ja seetõttu ka adekvaatsemalt hinnata. Aga samas raske, sest sellisest perspektiivist teoseid käsitledes kehastub kriitik pigem ajaloolaseks, esitades rolli, milles ta end väga hästi ei tunne.

Ester Mägi juubelikontserdi põhjal tuleks esmalt rääkida autori haruldasest truudusest valitud teele. Kui mitte arvestada aspirantuuriaastatel kirjutatud kantaati „Kalevipoja teekond Soome” (1954) ja ehk pisut vähemal määral ka autoriõhtu kõige värskeimat tööd „Vesper keelpilliorkestrile” (1998, täpsemalt on tegemist 1990. a kirjutatud kammerteose seadega), siis võib kõigi kõlanud teoste puhul rääkida väga kindlast ja peaaegu muutumatust väljendusvahendite ringist. Mägi muusikaga seonduvalt on korduvalt rõhutatud sidet rahvamuusikaga, kuid viimane avaldub helilooja muusikas väga erilisel viisil. Ühelt poolt – jälle ehk noorpõlvkantaati välja jättes – ei saa kõnelda deklaratiivsest või formaalsemat laadi suhtest: isegi siis, kui helilooja rahvaviisi tsiteerib, näib see olevat niivõrd läbi tunnetatud, et mõjub originaalloominguna. Ja vastupidi: helilooja algupärased muusikalised kujundid on rahvamuusikale omasest tunnetusest niivõrd läbi imbunud, et mõjuvad kohati laenatuna. Seega on rahvaviis vorminud helilooja mõtlemist määran, kus oma ja laenatu on vähemalt puhtesteetilises või tajumuslikus plaanis eristamatud. See on lausa kummaline, kuidas rahvaviis, mis on ju omamoodi üldistus, paljude individuaalsete viiside kontsentraat, on Mägi muusikas saanud taas isiklikuks. Kui mul palutaks kirjeldada helilooja muusikat võimalikult lühidalt, ei leiaks ma ilmselt nimetatud semantilisest nihkest paremat määratlust.

Rahvamuusikale iseloomulikku mõtlemist peegeldab ka helilooja lähenemine muusikalisele vormile. Meloodiahääl, mis tema muusikas kannab traditsioonilist juhtrolli, on üles ehitatud lühikestest motiividest, mis ei ületa variantselt kordudes rahvaviisile tavaliselt omast kitsast ulatust. Pinge ei akumuleeru muusikas mitte aina uute registrite hõlma-mise, vaid iseloomulike motiivikorduste kaudu. Samas iseloomustab Ester Mägi muusikat ka rahvaviisidele iseloomulik ökonoomsus: arvukatest kordustest hoolimata ei mõju ta muusika kunagi paljusõnalisena.

Helikõrguslikus plaanis on oluline roll oktatoonilisel helireal, mis aga ei funktsioneeri mingi abstraktse laadina, n-ö lihtsalt neutraalse helikogumina, millel põhineb tegelik muusika, vaid tuleneb pigem helilooja sümpaatiast teatud intonatsioonide ja sellest tingitult ka kindlate intervallide vastu. Neist tuleks nimetada eelkõige vaheldumisi järjestatud väikseid ja suuri sekundeid ning sekundite liitmisel saadavaid väikseid ja suuri tertse. Eriti iseloomulik kujund, mida võis tajuda peaaegu igas kõlanud teoses, oli suure tertsi või vähen-datud kvardi ulatuses liikuv laskuv itkulaadne käik: viimast võib vaadelda lausa autori muusikalise monogrammina. Sellele kõigele võib veel lisada faktuuri õhulisuse ja läbipaistvuse ning kõige üldisemas mõttes peene kõlatundlikkuse.

Ester Mägi muusika püsiv kvaliteet ei jäta kahtlust, et tegemist on olulise isiksusega, kes esindab meie muusikakultuuri püsiväärtusi. Tunda on siiski teatavat ettevaatlikkust helilooja tituleerimisega elavaks klassikuks. Võib-olla on selle põhjuseks Mägi muusika suhteliselt väiksem üldistusjõud, võrreldes näiteks Tubina või Tormisega. Kindlasti ei saa helilooja muusikat nimetada üheplaaniliseks, kuid piirid, milles see liigub, on siiski suhteliselt kitsad. Näib, et tema muusika kirjeldamiseks sobivad hästi sõnad, mida Henno Rajandi on kasutanud inglise kirjaniku Jane Austeni portreteerimisel: raamid, milles kirjanik liikus, olid küll võrdlemisi ahtad, kuid haarde kitsuse korvas kirjanik uuringute sügavusega. Ka Ester

Mägi valib paljude erinevate muusikaliste väljendusvahendite seast välja vaid mõned üksikud, kuid ammendab need täielikult. Analoo-giliselt mainitud kirjandusklassikuga ei ürita ka ta „rääkida” talle loomupäraselt võõrastest asjadest ega tabada ajastu trende – mõeldagu kas või tema loomingu stiililisele püsivusele kõikide nende kümnendite jooksul, kui eesti muusikas muutusid järgemööda oluliseks neo-klassitsism, serialism, kollaažitehnika, uuslihtsus (heakõlalisus), neoekspressionism jne – ja rahuldub nagu Austengi „privaatsfääriga”, mis muusikasse ülekantuna viitab sügavalt läbi tunnetatud ja enesele omaseks tehtud materjalile.

Traditsiooniliselt võetuna on see tegelikult väga naiselik hoiak ja mulle näib, et Ester Mägi muusika esindabki eesti muusika naiselikku tahku selle sõna kõige paremas tähenduses. Muusikaliselt mõistetuna väljendub see kammerlikkuses – see kehtib ka tema sümfooniliste teoste kohta (erandi moodustab siin ehk jällegi aspirantuuriaegne kantaat) –, heroiliste žestide vältimises ja isiklikkuses – mõnda helilooja dramaatilist teost kuulates tekib mulje pigem isiklikust kui üldrahvalikust traagikast (taas Rajandit parafraseerides võib öelda, et need on „kodused draamad”, kuid sellisena mitte sugugi vähem tähtsad) – ning introvertsuses, pidevas emotsionaalses tagasihoitus-es. Mõeldagu kas või viisile, kuidas helilooja arendab muusikalist materjali: mõnda aega ei juhtu muusikas peale motiivi väheselt variee-ritud korduste peaaegu midagi, sellele järgneb aga akumuleerunud pinge ootamatu tung esiplaanile, kus see jälle ruttu summutatakse. Ja lõpuks väljendub n-ö naiselik hoiak ka alalhoidlikkuses – mõeldagu juba korduvalt mainitud materjali ökonoomsele kasutusele – ning isegi teatavas füüsilisuses, bioloogilises ja kehalisuses. Mägi muusikas võib tajuda kanatlikkust ja visadust; on tunda, et selle muusika on kirjutanud väliselt õrn, kuid sisemiselt tugev inimene.

Introvertsuse tõttu nõuab selline muusika empaatia- ja süvenemisvõimelist tundlikku esitajat, kes suudab esile tuua detailirikkuse,

mis võib pealiskaudsema pilgu eest jääda varjatuks. Mägi autoriõhtut iseloomustas esituse püsivalt kõrge kvaliteet. Õhtu avateos-tes „Kadents ja teema” (1984) ning „Presto” (1967) soleeris noor viuldaja **Mari-Liis Uibo**, kelle nüansirikast ja tehniliselt laitmatut mängu iseloomustas tooni kõrge kvaliteet, mis ehk õige pisut kannatas vaid „Kadentsi ja teema” mõningate kõrges registris ja *piano*’s mängitud nootide sisseastumisel. Muidu efektselt ja artistlikult esitatud „Presto’s” oli aga tunda väikest ebakindlust viiuli ja klaveri koosmängus. **Helen Lokuta** ja **Martti Raide** vormisid „Kolmest setu muinasjutulaulust” (1984) dramaturgiliselt veenva terviku, milles Lokuta erinevate registrite poolest rikas hääl ja muusikalise teksti peaaegu ooperlik artikulasioon haakus orgaaniliselt Raide tundliku, kuid delikaatse saatega. Samavõrd heast ansamblist võib rääkida ka **René Soom**i ja Raide esitatud kahe soololaulu „Haikud” (1977) ja „Sõnarine” (1986) puhul. Kontserdi üheks tipphetkeks kujunes aga **Peep Lassmanni** esitatud „Vana kannel” (1985), kus omalaadne staatika ühen-dati õnnelikult suurvormiliku mõtlemisega. Eriti tahan esile tõsta kompaktsset vormilist kujundust: kuigi helilooja on teose kirjeldamisel kasutanud rapsoodia mõistet, mõjus teos Lassmanni esituses pigem rangelt strukturee-ritud sonaadina. Heast ansamblist on põhjust rääkida ka **Mihkel Peäske**, **Toomas Vavilovi**, **Aare Tammesalu** ja Lassmanni esitatud „Dia-logides” (1976). „Bukoolikat” (1983) ja veelgi enam „Vesprit keelpilliorkestrile” (1998) ise-loomustas tundlik fraseerimine ja paindlik rea-geerimine väikseimatelegi nüanssidele (**ERSO**, dirigent **Mikk Murdvee**). Kontserdi lõpetas suurejooneline kantaat „Kalevipoja teekond Soome” (1954), mille materjal võimaldas **RAMil** näidata end oma parimast küljest.

Kokkuvõttes tuleks pida Ester Mägi juu-belikontserti igati õnnestunuks, mida publik heliloojale austust avaldades ka püsti aplodee-rides tunnustas.

* Jane Austen, Uhkus ja eelarvamus. Tlk Henno Rajandi. Eesti Raamat, Tallinn 1985.

HELILOOJA PILK – SIRP KÜSIB, PEETER VÄHI VASTAB

Barokkmuusikafestivale on Tallinnas erinevalt nimetatuna aset leidnud juba 22, järgmine, peatselt algav festival kannab pealkirja „MustonenFest – barokk!?” Kuidas paistab sõnapaar „Mustonen – barokk” helilooja pilgule?

Küsimus on äärmiselt hästi ajastatud: lisaks sellele, et täpselt nädala pärast annab avalöögi „MustonenFest”, on aastal 2012 tegemist Andres Mustoneni „elutööprojekti” Hortus Musicuse juubeliaastaga.

TAGASIVAADE

Kaks kuud tagasi helistas Peeter Volkonksi ja küsis, kas ma ei tahaks tulla tema isa mälestus-kontserdile, mis antakse Kiievi Filharmonia saalis ja kus astub üles Ukraina Rahvuslik Sümfooniaorkester. Ukraina on meile ju viisavaba – miks mitte! Mitte üksnes lugupidamisest Volgi vastu ... Tunds in ju vürst Andrei Volkonskit, ent praeguses kontekstis pole ka see kõige tähtsam. Hoopis olulisem on, et Andrei Volkonski ja tema ansambel Madrigal panid Nõukogude Liidus aluse vanamuusika liikumisele ning enne Volkonksi *senior*’i emigreerumist Prantsusmaale omandas Andres Mustonen tema rikkaliku noodikogu, mis andis praegu impulsi Hortuse tekkele ja arengule. See oli 1970ndate algus. Volkonksi hakkas tollal lähenema 40. eluaastale, Mustonen polnud veel kaheküm-nenegi. Eri põlvkonnad, kuid midagi oli neis kahes mehes sarnast – nad olid dissidendid siis ja jäid selleks ka hiljem. Milles siis seisnes nende dissidentlus? Ei tahaks praegu asetada aktsenti kategooriatele „nõukogude” *versus* „Lääne”. Volkonksi ja Mustoneni teisitimõtlemine seisnes pigem selles, et muusikuna ei sobitunud kumbki tollal hästi ei Nõukogude Liidus ega ka ihaldusväärsena tundunud vabas Läänes valitsenud muusikaõhustikku. Mõlema õhustik oli konventsioonivaba muusikuna-tuuri jaoks liiga akadeemiline, liiga filharmooniline, liialt klassitsismi- ja romantismiajastu

muusikale tuginev. Kuhupoole liikuda, kas ajas tagasi või edasi? Nii tagasi kui edasi! Volkonskist sai heliloojana avangardist, klavessinistina ja ansamblijuhina aga varajase muusika apologeet. Mustonen on vahest ehk enam tuntud vanamuusika korüfeena, kuid teada on ka tema noorusaja modernistlikud katsetused ning tundub, et uue muusika pisik pole temast kunagi päriselt lahkunud. Nimetagem siinkohal aastast 1978 Mustoneni ja Hortuse eestvedamisel toimunud varajase ja nüüdis-muusika festivale, mis olid otseseks eelkäijaks tema barokifestivalile, „opeNBaroque’ile” ja „MustonenFestile”.

40 aastat tagasi alguse saanud ideede mõju hilisemale eesti (ja mitte ainult eesti) muusikale on olnud tohutu. Sündis ju Pärdi tintinnabuli-stiil just koostöös Hortusega. Ka mitme Tüüri teose initsiaatoriks ja küllap ka inspiratsioonallikaks on olnud Hortus. Seda loetelu võiks jätkata.

FENOMENAALNE KIRJUSUS

Mille kõigega on Mustonen jõudnud muusikuna tegeleda! Viiul, fiidel, gamba, plokklööd, krummhorn, isegi vokaal ... Arranžeringud, ansamblijuhtimine, dirigeerimine, festivalid, kontserdisarjad, plaadistused, kultuurisuhted ... Kremer, Ljubimov, Ryhänen, Gallois, Stadler, Tretjakov, Monighetti, Gutman, Sokolov, Bašmet, Repin, Silvestrov, Kantšeli, Penderecki, Knaifel, Gubaidulina, Martõnov ... Keskaeg, renessanss, barokk, klassika, avangardism, kõikivõimalikud post-nähused, džäss, *räga*’d, etno-värk ... Viini Musikverein, Amsterdami Concertgebouw, Berliini Konzerthaus, Viini Konzerthaus, Peterburi Filharmonia, Moskva Konservatooriumi Suur saal ... ja muidugi väike armas Väravatorn. Eelõeldule ei jää alla väline külg: Mustoneni esinemisrietus variee-rub keskaegsest vammusest ja *kurta pyjama*’t meenutavast kostüümist kuni Euroopa moe-loojate uusimate vaimusünnitisteni, seejuu-

res aksessuaarina võib märgilise tähendusega aktsendi lisada rist, stiliseeritud sanskriti om-silp, väike budakuju või juudi kipa. Vaadates tema viulimängu ja eriti dirigeerimist, tekib vahel tahtmine küsida: kes küll on loonud sel-lise imetabuse koreograafia?

Aga arenguruumi veel on, sest me pole maestrot seni laval näinud liibuvas nahas, neetide, haaknõelte ja huulerõngaga. Võib-olla jäävad kaugemasse tulevikku ka *hardcore punk*’i ja *death metal*’i avastamisrõõmud. Nali naljaks, aga kas kõike tehtutki pole ühe inimese jaoks liiga palju? Kas pole tegemist talendi liigse killustumisega? Või koguni hea maitse piiridest väljumisega? Oh ... Need küsi-mused on asjatud, lihtsalt **see on Mustonen** – mees, kes ei talu muusikas reegleid, piiran-guid ja konventsioone, mees, kes on alati **vaba** ning **usub** siiralt oma tegemiste õigsu-sesse. Erakordse veenmisjõuga vahendab ta publikule seda, mis **antud ülalt**. Ja see ena-masti **toimib**, iseäranis eelarvamusvaba pub-liku peal väljaspool Eestit. Tõepoolest, mõni-kord satuvad ta tegemised üsna lähedale hea maitse piirile, kuid enamasti ütleb talle mingi kuues või seitsmes meel stoppl, kui selle pii-rini on jäänud astuda vaid üksainus samm.

„MUSTONENFEST”

Barokkmuusikafestival – see määratlus ei sobi-nud iga-aastastele Mustoneni / Eesti Kontserdi muusikapidustustele üldse, vähemalt mitte viimasel tosinkonnal aastal. Mis barokk see oli, kui mängiti Brucknerit ja usbeki lauljatar esitas sufi poeesial põhinevid *maqam*’e!

Tänavusest festivalikavast loeme, et esi-tamisele tulevad Bach, Vivaldi ja Händel, aga samuti Henze, Penderecki, Victoria, Ockeg-hem, Ligeti, Knaifel, „Crazy Opera”, gruusia vaimulik laul ja rahvalaul. Enamikku sellest loetelust on raske siduda mõistega barokk, kui me just ei lähtu selle sõna etümoloogiast (*barroco* – portugali k 'korrapäratu pärl'). Kuid

„MustonenFestiga” haa-kub kõik suurepäraselt, ei mingeid vastuolusid ega küsitavusi.

Niisiis, järgmisel ree-del antakse Estonias avapauk Georg Friedrich Händeli ooperiga „Julius Caesar”, dirigendipuld is festivali kuntiline juht ise. Lähen seda kuulama-vaatama uudishimu ja suurte ootustega. Barokkooperite lavaletoomise traditsiooniga me kahjuks uhkustada ei saa, viimane baroki-ajastu ooper Estonia laval oli Händeli „Alcina” ja sellest on möödunud enam kui veerand sajandit. Ajal, mil Alcina rollis astus üles tol-lane *prima donna assoluta* Margarita Voites, olid arusaamad baroksest interpretatsioo-nist hoopis erinevad tänasest. Seetõttu peaks „Caesari” lavaletoomine kujunema üheks olu-liseks teetähiseks ka rahvusooperi ajaloos.

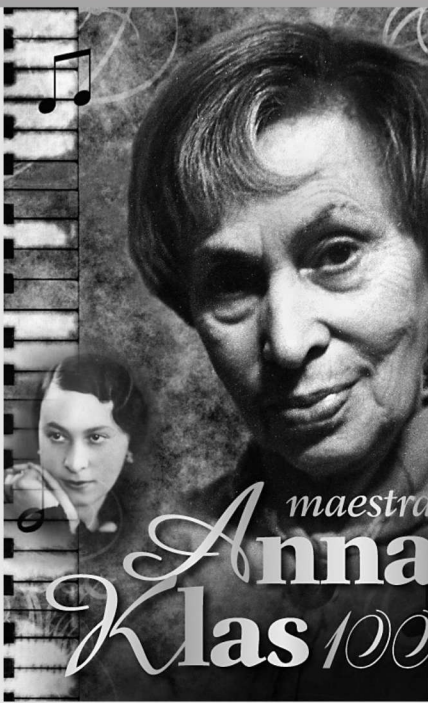
EPILOOG

Kui viimati paar nädalat tagasi Andresel külas käisin, seiskas ta äkitselft parajasti plaadi-mängijas olnud CD ning ütles: „Tead, Pets, neid XX sajandi heliloojaid – Ligeti, Webern, /.../*, kelle ees tänane akadeemiline muusi-kaüldsus kummardab, ei mäleta kolmesaja aasta pärast enam peaaegu keegi. Kuulakem parem tõelist muusikat, mis jääb tulevastele põlvedele meenutama XX sajandit.” Oo, mis muusika võiks see küll olla? Enne kui jõudsin mõelda, oli plaadimasinas koha leidnud juba uus heliketas ning hakkas kostma tuttav laulu-salm: *Here come old flat top, he come groovin’ up slowly, he got jew jew eyeballs, he want holy rollers* ... Jah, see oli tõepoolest legendaarne „Come Together”, millele järgnesid „Oh! Darling’i” pingestatud viisikäigud ja teised lood „Abbey Road’ilt”. Vot nii!

* Kodurahu huvides jäägu siinkohal kolm punkti tähistama siitkandi heliloojate nimesid. – P. V.

JAANUAR: „MustonenFest”
VEEBRUAR: Etnomuusika otsinguil
MÄRTS: Super Audio CD ja uued tehnoloogiad
APRILL: Eesti kultuuripoliitika

PEALELEND

Eeloleval esmaspäeval tähistatakse muusikaakadeemias maestra Anna Klasi 100. sünniaastapäeva. Tema õpilane Ada Kuuseoks on sel puhul kogunud ja kirja pannud mälestusi. Neist kokku saanud raamat täiendab DVDd, mis näitab Anna Klasi soolopianistina, klaveriduos Bruno Lukiga ning solistina nii kammer- kui sümfooniaorkestri ees poeg Eri Klasi dirigeerimisel.

ADA KUUSEOKS, Anna Klasi õpilane aastail 1955–1964, noist õpingutest lahutab teid peaaegu pool sajandit. Millised on need temalt saadud väärtused, mis kogutud meenutustes siiani eredad ja ka eluliselt vajalikud – nüüd juba teie ja teie õpilastegi interpreedi- ja pedagoogitöös?

Pedagoogina oli eesti tänase klaverikultuuri üks alusepanijaid Anna Klasi justkui sündinud! Juba õpingukaaslastele andis ta hüva nõu raskete kohtade lahendamisel. Ja nii elu. Veel oma 80. sünnipäeva intervjuus mainis juubilar: „Kõige olulisem on tunda, et minust on ikka kasu”. Nüüd on juba kolmandik õpilastest lahkunud, mistõttu meenutusraamatus võtsin ühtlasema läbilõike tarvis abiks ajakirjanduses ilmunud mõtted Anna Klasi väljapaistvatelt õpilastelt Virve Lippuselt, Vilma Mallest, Valdur Rootsilt. *Maestra* Läti konservatooriumis töötamise 13 aastast ma ei teadnud seni ühtki õpilast, kuid mingi „lähimurre” õnnestus siiski teha. See omamoodi huvitav lõik vajaks veel uurimist. Anna Klasi suure andumusega tehtud töö viljad on „ilmalaanlane laiali”. Seepärast on ka raamatuke kakskeelne: eesti ja inglise keeles.

Siiani on suurte muusikute Anna Klasi ja Bruno Luki soolo- ja duoesinemisi jäädvustatud vaid CDdele, kuid nüüd võime meisterpaari mängu imetleda ka pildis. Muusika kõlab DVD-l tunni ja kolmveerandi jagu. Lõviosa kavast moodustavadki legendaarse klaveriduo esitused aastail 1955–1985. Bruno Lukk on duo lavatee kohta kirjutanud: „Me mängisime koos 33 aastat. See on andnud mulle minu kontserdipraktikas kõige suurema naudingut.” Renata Goznajal ei jäänud meenutustes öelda muud kui: „Väga kahju, et praegused noored muusikud ei saa seda suurepärase ansambli enam elavas ettekandes kuulata”.

Anna Klasi mängu on tabavalt iseloomustanud tema esimene konservatooriumilõpetaja, unustamatu Asra Loo: „Anna Klasi kui pianisti loomingus tunne alati ära Anna Klasi kui inimese: kõrge kultuuriga, peene tundemaailma ja terava mõistusega tugeva isiksuse”.

DVDd ja raamatut esitletakse juubelikontserdil 23. I kell 17 EMTA kammer-saalis.

Kultuuripealinna kavaväline lõppkontsert

Toomas Siitan

Monteverdi „Maarja vesper”: solistid Anna Dennis, Christina Larsson Malmberg, Simon Wall, Johan Christensson ja Taavi Tampuu, Voces Musicales ning Tallinna Barokkorkester, dirigent Risto Joost. 28. XII Riia Jaani kirikus ja 30. XII Tallinna Jaani kirikus.

Lõppenud kultuuripealinna-aastal tuldi välja paljude algatustega, mis võivad olla algimpulsiks uutele tähendustele, mida me täna veel ei tunne. Ise ma kuulun aga pigem nende konservatiivide hulka, kes näinuksid kavades meeldi Euroopa kultuuri traditsiooniliste märkide võimsamat eksponeerimist. Kuid tagantjärele mõeldes pole selleks ju kampaanialikke aktioone tarviski – nende märkide keskel on siin elatud pikki sajandeid ja need määratlevad meie loomulikkust eluruumi nagunii.

Visuaalsete kultuurimärkidega samavõrra aktiivselt loovad seda ruumi muusikaliste suurteoste elavad ettekanded, nagu oli Wagneri elutöö kokkuvõte „Parsifal”, Tallinn – kultuuripealinn 2011” programmis või Bachi h-moll missa (tänavu märtsis) ja Monteverdi „Maarja vesper” 30. detsembril väljaspool kultuuripealinna kava. Viimaste puhul tuleb Risto Joostile, koorile Voces Musicales ja Tallinna Barokkorkestrile küll siiralt õnne soovida: hetkeolusid trotsiv ettevõtlikkus ja vaimustav kvaliteet paistavad masunäolise muusikaelu taustal eriti silma. Mullu kostis kriitikat, nagu kaaperdanuks SA Tallinn 2011 oma kavva kõik suurüritused, mis siin nagunii toimunuks. Vocese suveräänsed muusikaprojektid – ja üldse mitte ainult need – näitasid aga, et sinne potentsiaal ühe katuse alla ei mahugi ja et püüda pole meie muusikaelus karta ka järgmistel aastatel.

Monteverdi „Maarja vesper” (1610) kuulub muusikaloo suurte pöördetõkete hulka, selle kultuuriloolist tähendust on raske üle hinnata. Eestis on see äärmiselt nõudlik teos varem kõlunud kahel korral: 1997. aastal dirigeeris Elmo Tiisvald seda toonase koorifestivali avalontserdil – kõik jõud olid siis kohalikud – ning aastal 2003 esitas Paul Hillier seda Eesti Filharmoonia Kammerkoori ja ansambli Concerto Palatino. Nagu 1997. aastal, oli nüüd taas laval Tallinna Barokkorkester, kooslus, mida Egmont Välja ja agentuur Concerto Grosso on vapralt elus hoidnud varsti juba veerand sajandit. Kuna

„Maarja vespri” ettekande vaimustav kvaliteet paistis masunäolise muusikaelu taustal eriti silma.

TANEL KUUDA

teos eeldab tippsolistide ja pillikoosseisus, eelkõige viiuldajaid ja tsingimängijaid, oli koosseis üpris rahvusvaheline, kuid sellise võivad enda ümber koguda vaid inimesed, kes on ehitanud laia koostöövõrgustiku ja näidanud end väärika koostööpartnerina. Orkestri krooniks olid saksa viiuldaja Veronika Skuplik, tänase noore põlvkonna üks põnevamaid ansamblimuusikuid, ning tsingivirtuosid Josué Meléndez (Šveits) ja Gawain Glenton (Suurbritannia). Omaette naudingut valmistas stiilselt suur ja värvikas continuo-rühm, millesarnast Eestis vist polegi kuulnud.

Ka Risto Joost ja Voces Musicales on kümmeaastase ehitamise pinna, mis kannab kui tahes nõudlikke projekte. Koor üllatab oma kavade ambitsioonikusega ja võimega need kvaliteetselt välja vedada. Kõrgtasemel harrastuskoori kohta, mis ei saa endale lubada väga stabiilset koosseisu, on välja kujundatud rikka ja piisavalt ühtlase kõlaga ansambel, mille nimel praegu töötab koori uus dirigent Kaspar Mänd. Kõige võluvam on aga nende täiesti „ebaprofessionaalselt” suur pühendumus ning musitseerimise täpsus ja energeetilisus.

Risto Joost on vormiliselt küll koori juurest lahkunud, aga juhatab endiselt selle suurprojekte. Tema muusikaline töö ühendab praegu noore dirigendi energia juba kogenud profes-

sionaali detailitäpsuse ja tervikutajuga. Joosti tunnus ja usaldatavus põhjapoolses Euroopas toob siia väga põnevaid soliste ja „Maarja vesper” on nende valiku suhtes eriti nõudlik, sest vaja on kõlaliselt tasakaalustatud ning võrdsete virtuosivõimetega sopranite ja tenorite paare. Intrigeerivalt olid siin kõrvutatud inglise ja rootsi lauljad. Joost oli esitamiseks valinud selle teose kõrges registris versiooni: see mõjub muidugi säravamalt, kuigi paneb koori tõsiselt proovile ja ähvardab murda soolotenorite kaela. Simon Walli ja Johan Christenssoni perfektne koloratuuritehnika pääses siiski hästi mõjule, kuigi mõjunuks mugavamas registris vahest veel veenvamalt. Sopranite paar Anna Dennis ja Christina Larsson Malmberg oli aga lihtsalt hiilgav ja väga soliidset toetas neid ka Taavi Tampuu.

Monteverdi „Maarja vesper” pani väärika punkti kogu aastale ja kultuuripealinna ideele, nagu mina seda ette kujutan. Euroopa eri nurkadest pärit muusikute loomulik ja mõistev koostöö, milles vahetatakse määratult energiat ja kogemusi ning nihutatakse üksteise standardeid. Ning muusikaahnete noorte kartuseta toimetamine Euroopa muusikaloo tüvitektide kallal. Julgen öelda, et sellist muusikaelu ma olen Eestisse alati tahtnud ja loodan, et see saab aina kosuda.

Kutse Itaaliasse

Virge Joamets

Möödunud nädalal andis Vanemuises meistri-klassitunde laulupedagoog Jenny Anvelt. Gruusias sündinud, siis Eestisse sattunud ja kümme aastat Estonia solistina säranud daam on laulnud oma esimesel siinsel etendusel koos Georg Otsaga, keda ta meenutab hea sõnaga nagu teisisegi endiselt Estonia kolleeg. Nüüdseks on ta juba 30 aastat elanud Itaalias ja töötanud viimased 15 aastat laulupedagoogina Milano konservatooriumis. Praegu on seal tema juhendamisel 17 tudengit, nende seas ka mõni Eestist.

Tartusse tuli Anvelt Vanemuise teatri muusikajuhi Paul Mäe algatusel. Viimase sõnul on tal olnud õnn olla *maestra*’ga koos ligi kümne aasta jooksul paljude konkursside žüriis: „Olen näinud ja kuulnud palju tema õpilasi, õppinud aru saama, mida tähendab üldse itaalia muusika, miks seda on nii kirjutatud, kuidas seda peaks esitama. Seda traditsiooni ta meile sel nädalal jaganud ongi. Jenny Anvelt on väga palju õpilasi, nad laulavad nii Metis, La Scalas kui paljudes teistes ooperimajades üle maailma. Üks asi on tema puhul erakordne – ma ei ole kunagi näinud, et õpilased oma õpetajat nii armastaksid. Soojus, mille Jenny jätab oma õpilastesse, on eriline. Ka kõige kuulsamad neist helistavad talle pärast etendust ja ütlevad, kuidas läks. Ja kui vaja, tulevad tekkinud probleemiga tema juurde, et minna taas maailma”.

Ka kursused olid rahul: õpetajanna näpunäited olnud napid, kuid täpsed ja asjakohased.

Merle Jalaka sõnul lõi see kursus laulja justkui tolmuks puhtaks ja süstis enesekindlust. See, mida Anvelt rääkis, ei olnudki ju iseenesest midagi uut, aga üht-teist tuleb aeg-ajalt jälle meelde tuletada. Ta laulis palju ette, tunnis olnu hääleliigist olenemata, ning andis ka väga täpseid soovitusi repertuaari osas.

Pühapäevane kursuse lõppkontsert Vanemuise väikse maja ovaalsaalis oli heal tasemel ja kuulajarohke. Imetlesin Vanemuise solistide puhul, millise suure arengu nad on teatris töötanud aastate jooksul läbinud. Valitud tõsistest aariatest peegeldus esinejate suur süvenemine, rikas häälematerjal, hea karakteritaju. Ja kui kahju, kui laulja pole oma võimeid saanud täielikult avada, sest teda on kasutatud peamiselt operetis või koomilise karakterina! Esitatus peegeldus nendegi soov laulda suuri ja tõsiselt rolli, mis on jäänud millegi(mille?)pärast kasutamata – laulja on nagu mängukann, keda kas „nähakse” või mitte.

Esines ka suure potentsiaaliga, alles õppivaid lauljaid (kursus tehti koostöös EMTA ja Elleri kooliga). Eeskätt nende olukorda ja võimalusi kommenteeris laulupedagoog nii: „Vanemuises olen teist korda: viisteist aastat tagasi käisin siin kontserti andmas. Muljed on väga head. Siin on palju ilusaid hääli, kõigis hääleliikides on väga hea materjaliga väga muusikaalseid lauljaid, eriti meeldisid mulle bassid ja tenorid. Aga tehnikast jääb puudu. Itaalia *bel canto*’s peab muusikat kogu aeg edasi viima, tuleb fraseerida ja kõik see tugineb hingamisele. See on keeruline. Ei saa ka nii öelda, et

üldse pole tehnikat, aga tehniline tase võiks olla parem, itaalia kooli peaks olema rohkem. Ka eri stiile ei tunta – kuidas laulda Verdit, kuidas Donizettit. La Scalas on nii, et kui kuulajaile midagi ei meeldi, hakkab kohe „boo-boo”. Nad isegi ei vaata lavale, üksnes kuulavad ja kui stiil ei sobi, hakkab kohe „boo”. Ka siis, kui diktsioon ei ole hea. Aga väga hästi laulmise korral on ka väga tugev aplaus.

Noored, kes siin laulsid, peaksid tulema Itaaliasse õppima. Kui oodata kolm-neli aastat, siis on juba hilja. Rääkisin ka Paul Mäele, et andekad tuleks saata rutem Itaaliasse. Milano konservatooriumi tuleb õpilasi igalt poolt maailmast. See on maailma parim koht, ka asukoht on La Scala ligilad. Konkurss on muidugi suur. Sel aastal oli näiteks 220 kandideerijat 25-le kohale. Isegi Saksamaalt tullakse meile. Saksaamaal lauldakse hoopis teisiti, Prantsusmaal omakorda teisiti, samuti Ameerikas jne. Aga itaalia kool on kõige parem. Ja meil õppimise järel suudetakse see oma õpilastele edasi anda. Praegu on minu juures konservatooriumis mitu õpilast Eestist, üks neist on juba kontserte andmas. Noortele tuleb õppimiseks leida raha. Peab mõtlema, kust ja kuidas seda leida. Domingo tuleb meile veebruaris kursusi tegema. Tahan, et noor tenor, kes siin laulis, tuleks ja et Domingo teda kuuleks. Mul on hea meel, et siia tulid. Nii vähe ajaga on väga keeruline midagi täiesti parandada. Aga on võimalik näidata kätte tee, mida mööda edasi minna. Praegu oleme kokku leppinud, et kui võimalik, tulen septembris uuesti”.

Jørn Hurum: teadus võiks õppida meelelahutustööstuselt

Kas ja kuidas peaks teadust meedias „müüma”? Enamasti eelistavad teadlased jääda tagaplaanile, ja seda enam torkavad silma vastupidised näited. Üks selliseid oli 2009. aastal, mil esitleti umbes 47 miljonit tagasi elanud primaadi *Darwinius masillae* fossiili. Norra paleogeoloogi Jørn Hurumi juhtimisel töötanud teadlaste rühm andis eksemplarile nimeks Ida ning ühel ajal artikli avaldamisega toodi avalikkuse ette veebileht, raamat ja dokumentaalfilm, mis kõik väitsid, et tegu võib olla olulise lülina inimese evolutsioonis. Meediakampaania tõi fossiilile üleilmset tähelepanu, kuid tekitas ka ohtralt paksu verd nii kampaania olemuse kui ka fossiili teadusliku tõlgenduse osas.

Arko Olesk: Kuidas teie vaatenurgast lugu lahti läks?

Jørn Hurum: Ostsime eksemplari juba 2007. aastal ja kogusin selle kirjeldamiseks Saksa-Ameerika teadlaste rühma. Umbes aasta hiljem küsisin neilt, kas nad on valmis lubama kirjeldamise viimast aastat jälgima dokumentaalfilmi võtterühma ja kõik olid sellega nõus. Alustasime dokfilmi, millest viimaks sai „Vahelüli” („The Link”) David Attenborough’ga. Tegu on omamoodi *road-movie*’ga, mis pole väga tavaliine. Filmi vaadates näete, kuidas muutuvad meie soengud, kord on väljas päike, siis lumi, filmitud on eri riikides. Me püüdsime filmiga anda edasi tegelikku teadusprotsessi ja see on ülimalt haruldane. Tavaliselt tehakse dokumentaalfilmid tagantjärele, mil sa tead kõiki vastuseid ning teadlased paistavad sellised, kes teadsid vastust algusest peale ja tegutsesid ühes suunas. Meie saavutasime aga midagi, mis on minu arvates teadusele ustavam. Alguses kirjeldasime midagi, mida pidasime leemuriks, seejärel avastasime ühe anatoomilise tunnuse teise järel, mis ütlesid meile: ei, see ei ole ainult leemur, see on midagi muud. Viimaks avaldasime samal päeval teadusartikli, dokumentaalfilmi ja raamatu.

Teadusartiklis oli meil üks rida, milles ütlesime, et meie arvates on tegu rohkem ahvi kui leemuriga. Loomulikult oli see suure teadusdiskussiooni aluseks ja see käib senini. Hiljuti oli Frankfurdis suur teaduskohtumine, kus kohtusime paljude meie oponentidega, arutlesime ning ei ole ikka veel ühel meelel. Ida on ainus leitud täielik primaadifossiil. Seega annab ta meile vihjeid pisut võib-olla teistsuguse evolutsiooni käigu kohta, kui see nähtub ainult hammaste uurimisest, mida seni oleme saanud teha. Ja seda on paljudel teadlastel raske seedita. Sellistes küsimustes teadlased tavaliselt üksmeelele ei jõuagi, sest fossiilid on väga killustunud. Meie oleme praegu ahvi versiooni pooldajad, paljud on aga leemuri poolel. Ta on imeilusasti säilinud täielik primaat. Selles on kogu teadus ühel meelel, kuid tema suhe meiega on vaidluse all.

Kas meediakampaania tegi teised teadlased skeptiliseks?

Loomulikult. Kui sul on midagi nii ilusat, ikoonilist kui see fossiil, võid selle hävitada, avaldades artikli mõnes obskurses teadusajakirjas, andes sellele kummalise nime ja sellest enam mitte kunagi rääkides. Nii tehakse paljude fossiilidega ja ma usun, et vajame rohkem teadlasi, kes on julged välja astuma ja ütleva: hei, minul on imeilus fossiil, kellel on fantastiline lugu. Paljud teadlased ei ole selliseks loodud. (*Naerab.*)

Missugune oli teiste teadlaste reaktsioon?

Oh, seal oli palju viha. Loomulikult me teadsime, et algab teaduslik diskussioon. Me teadsime, kes on meie oponendid ja kes vihastavad. See ei olnud üllatav, pigem loomulik. Kui midagi inimese evolutsiooni teemadel avaldatakse, kaasneb sellega alati võitlus, mille klaarimiseks kulub kümmeaastast aastas. Teadusartikkel on arutelude algus, mitte lõpp.

Kuid siis süüdistati meid majanduslikes sidemetes [dokfilmi eetrisse andnud] History Channeliga, mida meil ei olnud. Mõned inimesed arvasid, et me teenime sellega palju raha, kuid ei teeninud. See oli lähenemine, mida me ei osanud oodata.

Ja kui lugeda paljude diskussioonide ridade vahelt, eriti Nature’s ja Science’is avaldamise järel käinud arutelude puhul, oli paljude rün-

Jørn Hurum Oslo ülikooli loodusemuuseumist tutvustab New Yorgi Ameerika looduseloomuuseumis 47 miljoni aasta vanust terviklikuna leitud primaadi skeleti kivistist. Hurumi tütre järgi sai see nimeks Ida.

MIKE SEGAR /REUTERS/SCANPIX

nakute taga tegelikult asjaolu, et avaldasime *open-access*-ajakirjas. Valisime avaldamiseks PLoS One’i. Suurte teaduskirjastuste vaheline võitlus on praegu väga terav, sest nad kardavad avatud juurdepääsu, mis muudab seda, kuidas teadlased avaldavad ja avaldatule õigusi omavad. Springer, Blackwell ja Elsevier on tõeliselt hirmul ja on palganud maailma tipp-propagandamasinad, et avatud juurdepääsu halvas val-

guses näidata. Artikli avaldamise päeval astusin välja ja ütlesin: miks peaks suur kirjastusfirma meie teaduse pealt raha teenima, kui nemad ei ole Ida ega meie uurimistöö eest maksnud? Ma arvan, et on aus avaldada avatud juurdepääsuga ajakirjas, et kõik saaksid selle imeilusa fossiili kohta tasuta lugeda. Sest tänapäeval on ainult teaduskirjastused ja pornosaidid kohad, kus tuleb millegi lugemiseks kasutada Visa

Soov on õilis, aga stiimuleid vähe

Volli Kalm, Eesti Teadusagentuuri käivitamise projektijuht

Meie teaduse omapära on see, et see puudutab Eestit. Seda teevad eestlased Eesti maksumaksjate (ka ELi raha on osaliselt ju sealt samast) raha eest jne. Vähemalt on see üks selge omapära. Sirbis autoreid otsides ja teadusasju toimetades kogen, et neid, kes oleksid valmis ja ka suutelised teadusest kõnelema- kirjutama, polegi palju. Ometi tundub, et teaduse üks rolle peab kindlasti olema seismine näoga rahva poole, et teaduse teema muutuks normaalseks (ja levinumaks kui horoskoobid) kultuuri- ja suhtlusteemaks. **M. S.**

Kas on vaja, et teadus oma teemade ja probleemidega oleks avalikkuse jaoks kajastatud sagedamini just teadlaste eneste poolt?

Pole võimalik mitte nõustuda. Vastus on mitmekihiline: avalikustamist teadusüldsusele nõuab nüüd esimest korda ja otsesõnu

ka institutsionaalse uurimistoetuse määrus (ilmunud 03.01.2012 Riigi Teatajas – M. S.). Siin on põhimõtte selles, et teadusel, mida keegi ei loe või lugeda ei saa, pole ju olemuslikult mõtet, sõltumata sellest, kui hea ta on. Järgmine kiht on aruanne üldsusele, et mida maksumaksja raha eest on tehtud. Ja siin on ehk asi veelgi halvem, sest avalik selgitamine põhineb ainult üksikute entusiastide initsiatiivil, või mis veelgi halvem – mõnikord ka üksikute tagasihoidlike tulemuste, kuid kõrge enesehinnanguga inimeste enese üleskiitmisel. Ühesõnaga, soov on õilis, aga stiimuleid vähe. Seepärast arvan, et Sirbi initsiatiiv pak-kuda kaitstavate väitekirjade tutvustamist on suurepärase, iseküsimus, kuidas jõuda sinna- maani, et kõik kaitsnud saaksid tutvustatud. Minu teada nõuavad suuremad ülikoolid PhD töö A4 lk pikkust eestikeelset ülevaadet-tutvustust, mis raamatukokku välja pannakse.

Kas teaduse populariseerimine, selle avalik tutvustamine võiks olla üheks teguriks, mida peetakse silmas, kui hinnatakse teadlase taset ja otsustakse tema tegevuse rahastamise üle? Kas see võib saada reegliski teadusagentuuri otsuste puhul?

Minu hinnangul tuleb see kõne alla ainult paljude muude asjadega võrdsetel tingimustel. Esmane on ikkagi töö tulemuste teaduslik või rakenduslik tähtsus ja uudsus, nõrkust või keskpärasust ei kompenseeri ega vabanda välja ükskõik kui hea populariseerimistöö. Õnneks on mõnikord korralik T&A töö ka ise hea reklaam, näiteks Science’i või Nature tasemel ilmunud vähesed tööd on kõik ka kohalikust meediast kajastamist leidnud. Sama on rakenduslikumate töödega, nt Soomere üleujutuste modelleerimine, Ahase mobiilpositsioneerimine, Villemsi juutide jt

kaarti. See oli mõnele raske seedita. Teadlastel lubati Nature’sse kirjutada pikki kirju kummaliste süüdistustega ja meil ei lubatud neile vastata. Püüdsime mitu korda, kuid seda kirjutati ümber ja toimetati nii palju, et me ei saanud sellega nõus olla. Ma õppisin selle protsessi käigus teaduspoliitika kohta palju. Mõtlesin, et meil on ilus fossiil, räägime oma lugu, mis on küll pisut vastuoluline, kuid ei tohiks seda laadi viha koondada. Kuid välja tuli... Olukord ei rahunenud peaaegu aasta jooksul. Lõime suuri laineid.

Kuidas mõjus kampaania avalikkusele? Kas saite tagasisidet?

Üks teadlane, kes oli õigupoolest meie teooria oponent, kirjutas aasta hiljem kogu projektist kena ülevaate. Ta rääkis, et läks lennujaama turvakontrollist Ida kipsjälgendiga läbi ja pidi selle saatma läbi skanneri, mille peale ütles turvatöötaja: oo, teil on Ida. Tema sõnul on see tõenäoliselt ainus fossiil maailmas, mille turvatöötaja on skaneeringu põhjal ära tundnud. Ja see peab midagi tähendama. Isegi kui me tema arvates eksime oma tõlgenduses selle fossiili rollist inimese evolutsioonis ja tegu on leemuriga, on see avaldanud mõju tavaliste inimeste arusaamisele fossiilidest kui meie kaugetest sugulastest ammusel ajal. Selleks et seda saavutada ja tähelepanu võita, on tarvis tekitada lainetust. Vaadake, kuidas toimib muusika- või sporditööstus, kui palju võtteid on neil oma toodete müümiseks. Teadlane ei saa olla popstaar või vutitäh, kuid saab nende tegemisi jälgida ja õppida sealt mõndagi, kuidas teadust suuremalt teha.

Inimesed peavad mõistma, et see, mida teadlased teevad, on õige selle avaldamise hetkel, kuid ei pea tingimata seda olema aastaid hiljem. Pidev muutumine on teaduse olemus. See on rusuv, kui väikesed lapsed õpivad koolis, et teadus on midagi konkreetset, millel on lahendused kõige jaoks. See on nii vale. Kui Ida ümber käiv diskussioon avab inimeste meeled sellele, et olgu, teadlased ei ole ühel meelel, kuid võivad ikka pärast minna koos õlut jooma, siis on see teaduse jaoks hea. Sest me ei ole religioon, vaid muutume kogu aeg.

Stockholmis küsitlenud **Arko Olesk**

geeni- ja päritoluuuringud jne. Aga tihti on siiski nii, et tugevad teadlased ei võta sõna ei Horisondis ega Eesti Looduses, Postimehest rääkimata.

Archimedesest tuleb ETAGi üle ka teaduse populariseerimise funktsioon, mis siiani on tegelnud peamiselt koolilaste olümpiaadide ja tudengitega, loodetavasti jõutakse edaspidi ka teadussaavutuste tutvustamiseni.

Kas „loov kirjutamine” (nii nagu seda lääne pool nimetatakse) oleks kõrghariduse, ka doktorirõppe, kohustusliku osana mõistlik ja vajalik? Pean siin silmas loodus-, täppis- ja inseneriteadusi.

Suuremates ülikoolides on magistri- ja doktoritudentide tasemele mõeldud kursusi, näiteks *scientific writing* ja *scientific presentation*, aga need on natuke teise suunitlusega, st mõeldud suhtluseks teadlane–teadlane, aga mitte teadlane–publik (maksumaksja – M. S.). Muidugi võiks midagi sellist olla, vähemalt valikainena, ja ma usun, et huvi oleks küll.

Mõnikord mulle tundub, et tegelikult on teaduse lihtrahvale selgitamise probleemi taga hoopis fundamentaalsem mõttelünk. Usun, et väga värskendavalt mõjuks mõtteharjutus, kui avalikust teadusrahast finantseeritav (aga miks mitte ka iga avaliku raha kasutaja!) püüaks ette kujutada, kellele tema töö tulemused ka tegelikult huvi pakuvad või vajalikud on, ja kas ta ise näiteks töödandjana oleks valmis selle töö eest nii palju maksuma, nagu ise saab. Pakun, et mitte kõige meeldivam järeldus võib tekkida just palgaskaala alumises osas olijail, samal ajal kui meie keskmised ja üle keskmise tugevad teadurid on alamakstud.

Küsinud **Marek Strandberg**

Eesti kultuuriruumis puuduvad teaduskillud

Maailma kultuurilugu on muutnud jõulised müüdid, kirjandus- ja kunstiteosed ja helilooming. Metafooride ja analoogiatena on need terviku või osadena meie tekstide ja suhtluse osa. „Nagu see autor seal...”, „nagu too tegelane selles loos...” rikastavad uut kultuuriloomet ja säilitavad kollektiivses mälus olulisi asju ja tähelepanekuid. Peale kaunite kunstide, kirjanduse ja

muusika on õpetusliku tähendusega ka teadusavastused, katsed ja teooriad, mis on pannud maailma nägema ja käsitlema uuel moel. Teaduslik tööde on paraku habras ning see on ka teadusliku töö mõte: olla kahtluse alla seatud, et teadmine täpsustuks. Samal ajal on teaduslikult olulised tähelepanekud ja katsed loomulikult sama väärtuslik kultuuri osa nagu kõik muugi.

Eesti keeleruumis kohtab teadus-tähelepanekutega võrdlusi harvem kui näiteks suure rääkijate arvuga kultuurides. Sirp püüab nüüd edaspidi kajastada eri teadusvaldkondades toimunud olulisi muutusi, mis ei ole küll kultuuriruumist kadunud, pigem veidi tuhmunud ja väärivad meeldetuletamist. Toivo Maimetsalt on esimene lugu Thomas Morganist ja puuviljakärbsest. See on varem suuremas osas avaldatud

kogumikus „Lehed ja tähed”. Eelmises Sirbis avaldatud intervjuus lausus Mart Saarma, et tema meelest ei ole bioloogias viimasel ajal uusi tähelepanuväärseid avastusi olnud. Osa tähelepanekuid jääbki sajanditagusesse aega, kuid on läbimurdelised ning üllatavalt süvitsi minevad. Ka tänapäeva geneetika põhineb suures ulatuses Morgani katsetel puuviljakärbestega.

M. S.

Puuviljakärbse lugu

Toivo Maimets

Thomas Hunt Morgan on erakordne isik loodusteaduse ajaloos nii oma isiklike võimete poolest kui ka seetõttu, et tema teaduslik aktiivsusperiood langes aega, kui otsiti vastu-seid põhimõtteliste küsimustele pärilikkuse olemuse kohta. Tol ajal leitud vastused ja kokkulepped mõjutasid suurel määral kogu XX sajandi molekulaarbioloogiat ja geneetikat. Nobeli auhind määrati talle 1933. aastal „avastuste eest kromosoomide rolli kohta pärilikkuses”. Tõsi, kromatiini põhiline olemus oli selge juba 30 aastat enne, kui Morgan hakkas uurima puuviljakärbest *Drosophila* ning ka kromosoomide käitumist mitoosis ning meioosis oli enne teda põhjalikult kirjeldatud. Teada oli isegi sugukromosoomide roll sugude määratlemisel. Ometigi oli just Morgan see, kes 1910. aastal veenvalt kinnitas, et kromosoomid ongi pärilike tunnuste edasikandjaks. Eric Kandel rõhutab Morgani tähtsaimat rolli selles arusaamas, et geen, mis asub kromosoomi mingis piirkonnas, on ühtlasi ka mendellik pärilikkuse-ühik, darvinistliku evolutsiooni käivitav jõud ja arengu kontroll-lüliti. Väga oluline – ning teadusajaloo seisukohast ülimalt tähenduslik – on see, et veel 1906. aastal oli ta väga skeptiline nende mõtete osas, mis väitsid kromosoomide olevat pärilike tunnuste kandjaks. Oma kirjades saksa embrüoloogile Hans Drieschile kinnitas ta, et tema kolleeg Edmund Beecher Wilson on „kromosoomihull” ning rakkude tsütoplasma on sama aktiivne pärilikkuse mõjutaja kui tuum (kus asuvad kromosoomid). Teises kirjas seisab, et ta isiklikult „ei tunne mingit sümpaatiat selle kaasaegse mõtteviisi vastu, mis omistab kõik (tähtsuse) kromosoomidele”. Oma tolleaegsetes artiklites ajakirjale Science meenutab ta probleeme, mis tekkisid ajaloos preformismiteooriatega, ning osutab, et kromosoomide tunnistamine ainsaks pärilikkuse determineerijaks toob tagasi kõik need ületamatud vastuolud.

Ag a juba 1910. aastaks oli ta hakanud senises kahtlema. Põhjuseid oli selleks vähemalt kaks. Esiteks käivitas Morgan teadussuuna, mis kontrollis hüpoteeside paikapidavust eksperimentide kaudu. Sellega oli loodud alus eksperimentaalbioloogiale, mis kogu XX sajandi jook-sul on läbinud erakordselt viljaka arengutee. Võib arvata, et just see jääb Morgani panuseks teaduslukkku, mis kestab tema muudest saavutustest kõige kauem. Teiseks – ja selle asjaolu sisulise hindamiseni hakkame alles jõudma – eristas ta pärilikkuse protsessid indiviidi arengubioloogia protsessidest ning keskendus vaid esimestele (geneetikale). See võimaldas hüpoteese lihtsustada ning neile oma eksperimen-taalse mudeli piires selgeid vastuseid saada. Esimest korda sai võimalikuks esitada konkreetseid küsimusi geenide struktuuri ja funktsiooni kohta – ning neile ka vastuseid saada. Mis on geenide keemiline olemus? Kuidas nad ennast paljundavad? Mis juhtub siis, kui geenid muteeruvad? Kuidas on geenid seotud geneetiliste haigustega? Morgan ja tema õpilased vastasid nendele küsimustele ning, nagu öeldud, määrasid geneetika paradigma peaaegu terveks sajandiks.

Samas juhtis individuaalse arengu protses-side alahindamine (mille objektiivseks põhju-seks oli muidugi ka sel ajal sobivate uurimis-meetodite puudumine) tähelepanu eemale asjaolult, et individuaalse arengu käigus toi-muvad sündmused on lõpptulemuse (orga-nismi omaduste) seisukohalt vähemalt sama olulised kui kromosoomide poolt juhitud päri-likkuseprotsessid. Organismide individuaalse

arengu bioloogia – sama mündi teine pool – jäi ootama oma aega kuni XX sajandi lõpuni ja uue alguseni. Just tänapäeval oleme ilmselt muutuste keskel, mis Morgani maailmapildile „teist poolt” liites võimaldavad näha tervikut ning selle käigus tuleb ka paratamatult ümber hinnata mõndagi, mida me seni geenide ole-musest tõsikindlaks oleme pidanud.

Scott F. Gilbert kirjutab: „Populatsiooni-geneetika matemaatilised meetodid, mille rakendamist alustas Morgan ja mida edukalt täiendasid tema järglased, pakkusid kindlaid ja (eksperimentaalselt) tõestatavaid mehaanilisi seletusi loodusliku valiku mõistmiseks. Et aga populatsioonigeneetika suudab uurida ainult omavahel ristuvaid populatsioone ning bar-jääre, mis taolist ristumist takistavad, siis muu-tus evolutsioonibioloogia *eksplanandum* (see, mida tuleb seletada) erinevate liikide füloge-neesi määratlevate faktorite väljaselgitamisest (mis oli seni evolutsioonilise morfoloogia ees-märk) hoopiski loodusliku valiku kvantiteerimi-seks ühe ja sama liigi sees.” Oma raamatutes „Geneetika tõus” (*The Rise of Genetics*, 1932) ja „Evolutsiooni teaduslik alus” (*The Scietific Basis of Evolution*, 1932) vastandas Morgan moodsa geneetika „vanamoodsale” embrüoloogiale. „Geneetika ja ainult geneetika,” kirjutas ta, „moodustab evolutsiooni teadusliku aluse.” Evolutsiooni uurimise õigeks ühikuks, leiab ta, peab olema populatsioon (ühik, mis evolutsio-neerub) ja mitte indiviid (mille tasemel tegeli-kult toimib looduslik valik).

Morgani geneetika täiendamine Fisheri, Haldane'i ja Wrighti matemaatiliste mudeli-tega viis modernse sünteesi teooria formulee-rimiseni, mille keskmeks oli arusaam, et feno-tüüp on genotüübi otsene tulem (*readout*), eitades individuaalse arengu *plastilisust* (seda on ka nimetatud *reaktsiooninormiks*) ja selle mõju evolutsioonile. Iga keskkonnaefektidest tekitatud kõrvalekalle genotüüp-fenotüüp raudkindlast korrelatsioonist sai „geneetilise” seletuse, kasutades näiteks selliseid termineid nagu „penetrantsus” ja „ekspressiivsus”. Nagu öeldud, oli selles Morgani ja järglaste ideede tugevus, mis kindlustas nende põsimise kogu XX sajandiks, aga ka nõrkus, mille tõsise krii-tikani on jõudnud eksperimentaalteadus XXI sajandi alguseks.

Thomas Hunt Morgan sündis 25. septembril 1866. aastal USA Kentucky osariigis Lexingtonis. Bakalaureusekraadi omandas ta Kentucky ülikoolis (1886), seejärel oli kraadiõppes Johns Hopkinsi ülikoolis, kus ta õppis W. K. Brooks juures morfoloogiat ning H. Newell Martini juures füsioloogiat.

Juba lapsena ilmn es tema huvi loodus-teaduse vastu: kümneaastasena kogus ta kodukandi linde, nende mune ja fossiilseid organisme. 1887. aastal, aasta pärast ülikooli lõpetamist töötas ta Alphaeus Hyatti mereu-urimislaboris. Järgmise suve veetis ta USA kalan-duskomisjoni uurimistööga Woods Hole'is, paar aastat hiljem sealsamas merebioloogia laboratooriumis (MBL).

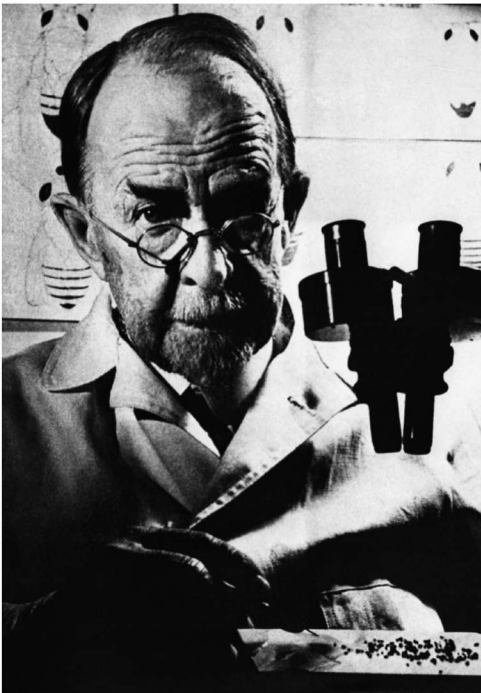
1890. aastal omandas Morgan Johns Hop-kinsi ülikooli doktorikraadi, misjärel läks tänu Adam Bruce'i stipendiumile Euroopasse. Ta töötas korduvalt Napolis merezooloogia labo-ratooriumis, kus kohtas ka oma hilisemat head kolleegi Hans Drieschi. Ilmselt just viimase mõjul hakkas Morgan üha enam mõtlema eks-perimentaalse embrüoloogia peale, vastanda-des seda varasemale kirjeldavale embrüoloo-giale.

Aastail 1891–1904 oli ta dotsent (*associate professor*) Bryn Mawri naistekolledžis ning seejärel valiti ta Columbia ülikooli (New York) eksperimentaalzooloogia professoriks. 1928. aastal sai ta koha Pasadenas California ülikooli tehnoloogainstituudi (Caltech) bioloogiapro-fessori ja G. Kerkhoffi labori direktorina, kus ta töötas kuni 1945. aastani. Veel hilises eas töö-tas ta oma eralaboris Corona del Maris (Califor-nia).

Kui Morgan saabus 1904. aastal Columbia üli-kooli, suhtles ta tihedalt oma kauaaegse sõbra ja kolleegi Edwin Wilsoniga, kes oli zooloogia osakonna juhataja ja tolle aja väljapaistva-maid tsütolooge. Morgan suutis kõita erakord-selt andekaid üliõpilasi: A. H. Sturtevant, C. B. Bridges ja H. J. Muller (Nobeli auhind 1946. aastal avastuse eest, et röntgenkiirgus tekitab mutatsioone). Töötades puuviljakärbestega Columbia ülikooli „kärbselaboris” (*fly room*) seadsid nad kahtluse alla mitmeid seni keh-tinud dogmasid ning suutsid avastada olulisi senitundmatuid geneetika seaduspärasusi. Morgan oli väga skeptiline formalistliku genee-tika suhtes, mis valitses alates Mendeli tööde taasavastamisest 1901. aastal. Ta lausa naeru-vääristas ristamiskatsete seletusi, mis postulee-risid üha enam ja enam uusi pärilikkusefakto-reid, saamata sammugi lähemale nende fakto-rite füüsikalisele olemusele. XX sajandi alguse levinud arvamuseks oli, et kromosoomid ei saa olla geneetilise informatsiooni kandjaks. Kont-rollimaks seda väidet valis Morgan oma ekspe-rimentide mudelliigiks puuviljakärbse, kuna sel on lühike reproduktsioonitsükkel (12 päeva), ta on väga viljakas ning neid on lihtne (ja üsna odav) kasvatada. Isaseid ja emaseid järglasi on väga lihtne eristada, ning kuna embrüonaalne areng toimub kehaväliselt, on ka lihtne jälgida erinevate mutatsioonide mõju fenotüüpsetele tunnustele. Algul uuriti kärbeid tavaliste läät-sedega, hiljem konstrueeris Bridges stereomik-roskoobi. Samuti oli Bridgesi leiutiseks stan-dardne agaril põhinev kasvukeskkond – enne seda kasvatati kärbeid lihtsalt banaanel. Bridges koostas ka mutantide kollektsiooni ja kõigi mutatsioonide kaardid – need olid esialgu nn rekombinatsioonikaardid (vt allpool). Ent hiljem, juba Caltechi perioodil, koostas Bridges ka esimese kromosoomi füüsilise kaardi. Sel-leks kasutas ta *Drosophila* larvistaadiumi sülje-näärmetes esinevaid hiiglaslikke paljuahelalisi kromosoomide, mida oli varem iseloomustanud Theophilus Painter. Selliseid hiidsuuri kromo-soome on lihtne suure detailsusastmega mik-roskoobi all vaadelda ning tänu iseloomulikele triipudele suutis Bridges kirjeldada 1024 erine-vat subregiooni X-kromosoomil.

Morgani eesmärgiks sai 1907. aastal pal-jundada järjest uusi kärbeid ning leida mõni detekteeritav mutatsioon, mida hiljaaegu oli taimedel kirjeldanud taani bioloog Hugo de Vries. Algas oli üsna edutu: kahe aastaga ei saa-nud ta mingit tulemust. Ent 1910. aastal hakkas asi arenema. Esimeseks väärtuslikuks leiuks oli isase kärbe se mutatsioon valgesilmne kärbes (*white-eyed fly*) – kärbe normaalne silmavärv on punane. Muide, just Morgan alustas tradit-siooni, mis kestab senini ja tekitab aeg-ajalt tõsist segadust: geeni nimetatakse selle järgi, millist tunnust tekitab tema muteerimine (näi-teks „valge silmavärvi geen”).

Morgani jaoks oli mutatsiooni leidmise tähtsus ilmselge: nüüd oli võimalik uurida, mis määrab ära silma värvuse. Ta ristas mutantse isase normaalse (punasesilmse) õega ning avastas, et valge silmavärv kandub edasi isära-

Thomas Hunt Morgan 1920. aastatel puuviljakärbeste vaatlemise peamise instrumendi – stereomikroskoobiga.

CORBIS

likul moel. Esimeses ödede-vendade järglaste põlvkonnas (F1) olid ainult punasesilm sed järglased, mistõttu oli selge, et punane värv on dominantne ja valge retsessiivne. Omakorda selle põlvkonna ödede-vendade ristamine (F2) andis tulemuse, et kolme punasilmse järglase kohta oli üks valgesilmne järglane – just nagu võiski eeldada mendellikust (retsessiivsest) pärilikkusest. Siis aga tuli üllatus. Ta eeldas, et F2 isaste ja emaste hulgas võiks olla võrdne arv valgete silmadega mutante, kuid see eeldus osutus valeks: kõik emased olid punaste silma-dega ning valgete silmadega oli vaid üks osa isastest kärbestest. Oli selge, et valge silmavärv ei ole mitte ainult retsessiivne tunnus, vaid see on kuidagiviisi seotud ka kärbe sooga. Mõne aja pärast detekteeris ta kaks uut mutatsiooni, mis samuti olid seotud kärbe sooga – „rudimentaarsed tiivad” ja „kollane keha värvus”. See kinnitas veelgi Morgani arvamust, et kõik need kolm geeni asuvad ühel kromosoomil (nagu öeldud, on puuviljakärbsel neid neli paari) ja see kromosoom on sugukromosoom.

1910. aastaks oli juba teada, et kromoso-omid esinevad paaridena ning juba mituküm-mend aastat oli neid mikroskoobi abil kirjel-datud. Ent keegi ei teadnud, mis funktsioone kromosoomid kannavad. Kui Morgan vaatas mikroskoobis puuviljakärbse kromosoom e, siis oli kohe selge, et mitte kõik neist ei ole sar-nased. Emastel kärbestel oli kaks sarnast X-kro-mosoomi, aga isaste ainus X oli paaris hoopis Y-kromosoomiga, mis nägi erinev välja ja esi-neski ainult isastel. Morgan järeldas, et isased pärivad X-kromosoomi oma emalt ja Y-kromo-soomi isalt ning täheldas kohe korrelatsiooni selliste sugukromosoomide ja silma värvi mää-ravate „faktorite” käitumise vahel. Kui ema oli homosügootne ja tal oli kaks koopiat punaste silmade geene, siis olid ka tema isastel järglas-tel silmad alati punased, seda isegi juhul, kui vastavate järglaste isadel olid valged silmad. Kui aga emal olid valged silmad, siis olid val-ged ka tema isaste järglaste silmad – ka siis, kui nende isad olid punasilmsed. Ent kui emane kärbes saab ühe X-kromosoomi isalt ja teise emalt ja kas või üks neist kannab dominantset punasilmsuse geeni, siis on järglastel igal juhul punased silmad. Retsessiivne tunnus – valged silmad – avaldub emasel kärbsel vaid siis, kui ta on mõlemalt vanemalt saanud mutantse valgesilmsuse geeni. Neist tulemustest järe-

das Morgan, et alleel, mis põhjustab silmade värvi, asub sugukromosoomis X. See oli esimene seos konkreetse kromosoomi ja indiviidi tunnuse vahel ning esimene suguliitelise pärilikkuse olemasolu tõestus.

Need tööd, mille Morgan avaldas aastatel 1910–1911, võttis ta kokku kolme järelalusena: 1) geenid peavad asuma kromosoomides; 2) iga geen asub mingis kindlas kromosoomis ja 3) silmade värvust määrav geen peab asuma sugukromosoomis, kusjuures valge silma lookus on (mutantne) Y-kromosoomis ja punase silma lookus asub X-kromosoomis. See moodustas Morgani kõige tähtsama teadusliku idee: pärilikkuse kromosomaalse teooria. Ta pakkus välja, et kõik kromosoomid sisaldavad väikeste ühikute kollektsioone, mida ta nimetas geenideks (laenates selle sõna taani botaanikult ja füsioloogilt Wilhelm Johannsenilt, kes oli just Columbia ülikoolis 1909. aastal loenguid pidanud). Need ühikud asuvad kromosoomides kindlates kohtades.

Teine põhimõtteline läbimurre, milleni Morgan jõudis 1911. aastal, oli kromosoomide rekombinatsiooni avastamine. Kuna kromosoomid olid järjestikku asuvate geenide komplektid, siis oli loogiline, et ühel kromosoomil asuvate geenide mutatsioonid pärandusid üheskoos – kui järglasel esines üks mutatsioon, siis oli tal üldjuhul olemas ka teine sama kromosoomi mutatsioon. Ometigi ei olnud see alati nii – mõnedel juhtudel hakkasid sellised ühele kromosoomile „aheldatud“ tunnused ka lahknema – päranduma üksteisest sõltumatult. See viis Morgani järeldusele, et kaks paarilist kromosoomi võivad teatud juhtudel geene vahetada (*crossing-over*). Edasi järelaldas ta, et sellise rekombinatsiooni sagedus on kromosoomis asuvate geenide vahelise kauguse funktsioon – mida kaugemal nad üksteisest on, seda tõenäosem on nende lahknemine rekombinatsiooni protsessis. Ja vastupidi, mida lähemal geenid üksteisele asuvad, seda tõenäolisem on nende üheskoos kandumine järgmisse põlvkonda.

Morgani õpilane Alfred Henry Sturtevant tuli samal aastal mõtlele, et sellise korrelatsiooni alusel saab määrata geenide suhtelisi kaugusi üksteisest. Hiljem on Sturtevant ise kirjeldanud, kuidas ta veetis terve öö, moodustades selleks ajaks teada oleva viie suguliitelise mutatsiooni põhjal vastavate geenide kaarti – esimest kromosoomikaarti. Geenide suhtelise kauguse ühikuks sai muidugi üks Morgan. Just see Morgani laborist pärit 19-aastase tudengi Sturtevanti idee – et geenid asuvad kromosoomis teatud vahemaadega üksteise järel justkui pärlid kees – pani aluse kontseptsioonile, mille järgi saab inimese haiguste geene leida aheldumisanalüüsiga ning genoomide kaardistamisega. XX sajandi lõpuks jõudis see idee oma hiilgefaasi.

Morganist kirjutades iseloomustavad pea kõik elulookirjutajad teda väga hea suhtlejana, nii teadlaste ringis kui ka kaugel väljaspool. Seetõttu oli ta väga edukas leidmaks tolle aja andekamaid üliõpilasi oma laborisse, ent ka hiljem Caltechis bioloogiaosakonna juhina, kus suutis geneetika finantseerimise (algul eraannetajate, hiljem ka riigi poolt) viia enneolematule tasemele. Koos Morgani saabusid Caltechi Sturtevant, Bridges ja ka Theodosius Dobzhanski, hilisem evolutsioonibioloog ja modernse sünteesi teooria loomise võtmefigure. Mitmed tolleaegsed Morgani õpilased on meenutanud Morgani loodud erakordselt viljakat ja inspireerivat tööõhkkonda laboris. Lewis kirjutab, et lisaks tuntud teadlastele – tulevastele nobelistidele (J. Monod, B. McClintock) külastas Morganit ka näiteks kirjanik H. G. Wells.

Kasutatud allikad:
K. R. Benson (2001). T. H. Morgan’s resistance to the chromosome theory. Nat Rev Genet. Jun;2(6):469-74. Nobeli preemiata veebisait http://nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1933/morgan-bio.html
E. B. Lewis (1998). Thomas Hunt Morgan and his legacy. http://nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/articles/lewis/index.html
A. H. Sturtevant (1965). A history of genetics. Harper and Rowe, New York, pp. 1-165.
E. R. Kandel (1999). Thomas Hunt Morgan at Columbia University. Genes, Chromosomes, and the Origins of Modern Biology <http://www.columbia.edu/cu/alumni/Magazine/Morgan/morgan.html>
S. F. Gilbert and D. Epel (2009). Ecological Developmental Biology. Integrating Epigenetics, Medicine and Evolution. Sinauer Associates Inc., pp. 1-480.

Kaitsmisel väitekirjad

KERSTI LEPAJÕE, sünd 1958
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), keeleteadus
Doktoritöö „Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused“
http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/22444/lepajoe_kersti.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub teisipäeval, 24. jaanuaril kl 14.15
Tartus Ülikooli 18 Tü nõukogu saalis.
Juhendaja: PhD Reet Kasik
Oponent: PhD Satu Grünthal (Helsingi Ülikool)
Väitekirjas analüüsiti 400 riigieksamikirjandi tekstuaalseid, retoorilisi ja diskursiivseid omadusi, toetudes tekstianalüüsi metoodikale. Kirjandikirjutaja keeleliste valikute analüüsiga selgitati keelekasutavasid. Kirjand on kujunenud traditsiooniliste tunnustega tekstiliigiks. Sellele viitab esmalt kirjandi väljakujunenud struktuur, teisalt aga kirjandi tekstuaalsed omadused ja piiratud hulga retooriliste võtete kasutamine. Kirjandite tekstuaalsete omaduste selgitamiseks analüüsiti tekstide kohesiooni ja koherentsust ning infoedastust. Retooriliste võtete analüüsis vaadeldi riigieksamikirjandite algusi ja lõpetusi ning argumentatsiooni sisulisi omadusi: mõjutamisvõtteid, argumentitüüpe ja diskursiivsete seoste loomist.
Kirjandile on omane viitamine teistele tekstidele refereerimise või tsiteerimise abil, kuid analüüsist võib järeldada, et õpilased suudavad vaid osaliselt toetuda oma varasemale tekstikogemusele. Tekstikogemus on väga tihedalt seotud koolis õpituga ja harva jõuavad kirjanditeksti viited õppekavavälistele tekstidele. Kirjandite suhtluseesmärk on raskesti määratletav. Riigikirjandit võib pidada kirjalikuks monoloogiks ja selle interpersonaalset tasandit vaadelda kui kirjutaja ja tema poolt konstrueeritud lugeja suhtlust tekstis. Kirjand on tekstiliik, millele on omane kindel struktuur ja retoorilise ülesehituse tavad, aga mille diskursiivne eesmärk ja funktsionaalsed aspektid ehk toimimine suhtluses on suhteliselt ebamäärane. Töös kirjeldatakse ka rakenduslikke võimalusi, kuidas õpilaste funktsionaalset keeleoskust kirjutamisõpetuse käigus eesmärgipärasemalt suunata ja kujundada.

ANNELI SOO, sünd 1984
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), õigusteadus
Doktoritöö „Remedies against Ineffectiveness of Defense Counsel. Judicial Supervision over the Performance of Defense Counsel in Estonian Criminal Proceedings“ („Abinõud ebaefektiivse kaitse vastu. Kohtulik järelevalve kaitsja tegevuse üle Eesti kriminaalmenetluses“)
http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/22443/soo_anneli.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub neljapäeval, 26. jaanuaril kl 13
Tartus Näituse 20 lüridicumi auditooriumis K-03.
Juhendaja: prof Jaan Ginter
Oponent: prof Christoffer Wong (Lundi Ülikool)
Õigus kaitsjale on demokraatlikus ühiskonnas üks süüdistatavate põhiõigusi kriminaalmenetluses. See on sätestatud konstitutsioonides, garanteeritud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga ja tunnustatud nii Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Euroopa Liidu poolt. Samuti on see õigus sageli sätestatud riiklikes kriminaalmenetluse koodeksites, nagu näiteks Eesti kriminaalmenetluse seadustikus. Süüdistatavate õigus kaitsjale ei tohi aga olla ainult formaalne õigus, vaid see peab olema süüdistatavatele kriminaalmenetluses tagatud ka sisuliselt, mistõttu tuleb vaadelda konkreetse kaitsja

tegevust konkreetse kriminaalmenetluses. Kas ta on menetluses ainult kohal või osaleb selles aktiivselt? Ainult selline kaitsja, kes tegutseb süüdistatava nimel hoolikalt ja aktiivselt ning selgitab süüdistatavale tema positsiooni menetluses ja menetlusõigusi, on efektiivne kaitsja, ja ainult efektiivse kaitsja osavõtt tagab selle, et süüdistatava õigus kaitsjale on menetluse jooksul garanteeritud. Loomulikult tõusetub siinkohal küsimus, kes on pädev kaitsja tegevust jälgima ja tema käitumist korrigeerima. Süüdistatavate õiguste tagamise kohustus on kohtutel, mistõttu on kohtud kohustatud ka kaitsja tegevuse üle järelevalvet teostama. Selleks et seda järelevalvet teostada, peavad kohtud esmalt võtma seisukoha selles, mida kaitsja efektiivsus tähendab, st mis on selle sisu. Siin on võimalik kaks lahendust: esiteks kasutavad kohtud etteantud standardit, mille alusel nad hindavad, kas menetluses tegutsenud kaitsja oli efektiivne või mitte; teiseks on võimalik, et kohtud otsustavad kaitsja efektiivsuse küsimuse iga kaasuse korral eraldi n-õ kaasusepõhiselt. On olemas ka kesktee: välja on töötatud standard, mis sisaldab kaitsja põhikohustusi ja mida kohtud saavad kasutada; vajaduse korral teeb kohus otsustuse aga konkreetse kaasuse asjaoludest lähtuvalt.

JEVGENI ŠULGA, sünd 1982
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), materjaliteadus
Doktoritöö „Self-assembly and interaction of nanostructures“ („Nanostruktuuride interaktsioon ja iseorganiseerumine“)
http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/22445/sulga_jevgeni.pdf?sequence=2
Kaitsmine toimub reedel, 27. jaanuaril kl 15
Tartus Ülikooli 18 Tü nõukogu saalis.
Juhendaja: dr Ilmar Kink
Oponentid: dr Albert Nasibulin (Aalto Ülikool, Soome) ja prof Renno Veinthal (Tallinna Tehnikaülikool)
Väitekirjas töötati välja süsinik-nanotorude kasvatusmeetodid ja uuriti nanotorude omadusi. Töötati välja mitmed originaalsed katalüsaatorsüsteemid ja uuriti nende rakendatavust. Töötati välja lihtne ja efektiivne meetod süsinik-nanotorude kasvatamiseks, mis baseerub alumiiniumi (Al) pinnal koobalti (Co) nanoosakeste iseorganiseerumisel Al ja Co soolade lahuse aurustumisel. Meetod on eeskätt suunatud rakendamiseks tööstuslikus tootmises. Töötati välja meetod orienteeritud süsinik-nanotorude kasvatamiseks ning nende funktsionaliseerimiseks lämmastiku ja muude keemiliste rühmadega, mida saab rakendada peamiselt energetikas (nt kütuseelementide elektrodid). Töötati välja ja patenteeriti meetod teravikmikroskoopia sensori puhastamiseks.

RAINER PÄRNA, sünd 1983
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), materjaliteadus
Doktoritöö „Surface studies of some oxide films“ („Mõnede oksiidsete kilde pinnauuringud“)
http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/22079/parna_rainer.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub reedel, 27. jaanuaril kl 13
Tartus Ülikooli 18 Tü nõukogu saalis.
Juhendajad: dr Vambola Kisand ja prof Ergo Nõmmiste
Oponent: prof Nils Mårtensson (Uppsala Ülikool)
Titaan(IV)oksiid (TiO₂) ja roostevaba teras (nii nimetatakse rauasulameid, mis sisaldavad olulisel määral kroomi) on materjalid, mida laialdaselt kasutatakse paljudes tänapäevastes rakendustes. Lisaks TiO₂ tuntud kasutusvaladele, nagu pigment valgetes värvides ja ultraviolettkiirguse neelaja päikesekreemides, võimaldab see materjal luua nn isepuhastuvaid aknaklaase. Seejuures akna isepuhastumine toimub kaheastmelisena: esmalt päikesevalguse toimel orgaanilise ja mitteorgaanilise mustuse lagundamine (fotokatalüüsi abil) ja superhüdrofiilse pinna teke päikesevalguse abil (pind kuhu veetilksid ei moodustu, vaid vesi katab pinna ühtlaselt) ning sellise pinna efektiivne puhastumine laguproduktidest tavalise vihmavee abil. Isepuhastuvad aknaklaasid on juba müügil, kuid nende efektiivsus vajab parandamist. Üheks võimaluseks parandada päikesevalguse neeldumist ja suurendada isepuhastuvuse efektiivsust on lisada sobivaid lisandit (dopeerida). Roostevaba teras on kasutusel paljudes valdkondades, näiteks meditsiinis, autotööstuses, ehitusel ja igas majapidamises lauanõudena. Roostevaba terasele annab korrosioonikindluse (vastupidavuse roostetamisele) tema

pinnale tekkin üliõhukene kroomirikas oksiidkiht. Kui roostevaba terast kasutada eriti spetsiifilistes tingimustes, nagu näiteks kõrgetel temperatuuridel, tuleb tema korrosioonikindlust tõsta. Üheks võimaluseks on terasesse viia lisandeid, näiteks titaani, räni ja alumiiniumi. Doktoritöös uuriti lisandita, koobalti ja nikli lisandiga TiO₂ kilesid ning kroomirikaid oksiidikihte erineval määral oksüdeeritud roostevaba terase pinnal. Selgus, et lisandid mõjutavad TiO₂ füüsikalisi omadusi, näiteks kristallitiide teket ja kasvu. Näidati, et koobalti (või nikli) lisandiga TiO₂ neelab rohkem nähtavat valgust, kui ilma lisandita TiO₂. Titaankarbiidiga rikastatud roostevaba terase uuringutest selgus, et kroomirikka kaitsva oksiidikihi moodustumine algas sulami pinnale juba siis, kui kasutati väga väikest kogust hapnikku. Esmalt oksüdeerus sulamis kiirelt kroom, seejärel raud. Nikkel ja titaankarbiid sulami pinnakihi ei oksüdeerinud. Lisaks moodustusid kaitsvas oksiidikihis veel ka alumiiniumoksiid (Al₂O₃) ja ränioksiidid (SiO₂).

4x ERAKOGU

TRIIN JAGOMÄGI, sünd 1969
Tartu Ülikool
Taotletav teaduskraad: filosoofiadoktor (PhD), arstiteadus
Doktoritöö „A study of genetic etiology of nonsyndromic cleft lip and palate“ („Mittesündroomse huule- ja suulaelõhe geneetilise etioloogia uuring“)
http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/22446/jagomagi_triin.pdf?sequence=1
Kaitsmine toimub reedel, 27. jaanuaril kl 14
Tartus Puusepa 8 Linkbergi auditooriumis.
Juhendajad: prof Andres Metspalu ja PhD Mare Saag (TÜ stomatoloogia kliinik)
Nõustajad: prof Katrin Õunap ja PhD Priit Kasenõmm (Tartu Ülikool)
Oponent: prof Timo Peltomäki (Tampere Ülikooli kliinik)
Huule- ja/või suulaelõhe on üks sagedasemaid kaasasündinud väärarenguid, esinemissagedusega 1/700 elussünni kohta, sõltuvalt geograafilisest ja etnilisest variatsioonidest. Huule- ja suulaelõhede kliinilisi klassifikatsioone on erinevaid, kuid üldiselt jaotatakse lõhed kaheks suureks haigusfenotüübiks: huule ja/või suulaelõhe (CL/P) ja suulaelõhe (CP). Suulõhede tekkes mängivad olulist rolli keskkonna- ja geneetilised tegurid ning elustiiliga seotud riskifaktorid. Sündroomsete suulõhedega seostatud geenide uuringud on näidanud nende olulisust ka mittesündroomsete suulõhede etioloogias. Geneetiliste tegurite olulisus mittesündroomse suulõhe tekkes on kinnitust leidnud perekondade ja kaksikute uuringutes. Kandi- daatgeenide uurimisel põhinevad assotsiatsiooni- uuringute ja aheldusanalüüsides tulemused erinevates populatsioonides on varieeruvad ja vähene kokkulangevus on põhjustatud geneetilisest heterogeensusest ja väikesest uuringute võimsusest. Suulõhega sündinud lapsed vajavad ravi erinevate spetsialistide poolt ja seda eri vanuseperioodidel sünnist kuni täiskasvanuks saamiseni ning tihti ka kauem. Suulõhe diagnoos ei ole eluohtlik, kuid neil lastel on kahjustatud paljud olulised funktsioonid: imemine, kõne, keskkõrva ventilatsioon, kuulmine, hingamine ning häirunud on ka näo- ja lõualuude süsteemi areng ja kasv. Need probleemid omakorda võivad põhjustada emotsionaalset stressi, psühholoogilisi probleeme ning võivad mõjutada lapse hakkama saamist koolis. Rehabilitatsioon on võimalik hea meeskonnatööga eri spetsialistide vahel ning heas koostöös lapse perekonnaga.
Eestis puudub riiklik statistika suulaelõhedega laste sündimuse osas. Huule- ja/või suulaelõhede esmased lõikused tehakse kahes Eesti suurimas haiglas: Tartu Ülikooli kliinikumis ja Põhja-Eesti regionaalhaiglas. Töös leiti, et suur suulaelõhede esinemissagedus (CL : CLP : CP - 1 : 2 : 2) sarnaneb Soomes ja Rootsis tehtud uuringutega ja põhjused vajavad edaspidist uurimist. Näidati, et FGF1 geeni järjestuse variandid on seotud mittesündroomse CL/P geneetilise eelsoodumusega, ja leidis kinnitust et TIMP2 ja WNT9B geenide järjestuse variandid on seotud CL/P geneetilise eelsoodumusega Kirde-Eesti populatsioonis. Leidis kinnitust, et teiste populatsioonide uuringutest leitud FOXE1 geenide järjestuse variandid on seotud CL/P geneetilise eelsoodumusega Kirde-Euroopa populatsioonis (Eesti, Läti, Leedu).

Kinolinale püütud Paavle oma viimasel talvel ja kevadel

Tänaest pühapäevani jookseb kinos Sõprus Tõnis Lepiku dokumentaalfilm Jaan Paavlest.

Tarmo Teder

Dokumentaalfilm „Alati on alati” (Kultusfilm, 2012, 52 min), režissöör, operaator ja monteerija Tõnis Lepik, stsenaaristid Riina Valmsen ja Tõnis Lepik, helilooja Björn Norralt, helirežissöör Tiina Andreas, produtsent Liis Lepik. Esilinastus 18. I kinos Sõprus.

Hakatuses peab kohe märkima, et Tõnis Lepiku dokumentaalfilm „Alati on alati” on ainult üks võimalik, kitsalt piiritletud lähenemisega teostatud Jaan Paavlet käsitlev variant. Ta oli küllalt egotsentriline inimene, isepäine mõtleja ja vabameelne käituja, kelle loomingulised valentsid jäid nii sotsialistlikus kui kodanlikus kunstilmas etableerumata. See tähendab, et Paavle vaieldamatu anne kasvas kummaliselt harali, mida üldsus ei suutnud ega tahtnudki mõista. Tõrjutud Paavle oli inimeste silmis narr, mingi teine, keda paratamatult võõrastati. Pinge ühiskonna ja ego vahel sundis Paavlet minema oma teed nii vaimus kui kunstis, mis hargnes kiira-käära radu. Puudu jäi keskendusvõimest, kontsentratsioon hajus, takistused tingisid kentsakaid hoiakuid, sõnumid killustusi mitme muusa väljale, rääkimata esoteerika rägastikust. Peamiselt luuletaja ja kunstnik või vastupidi, tegutses ta aastakümneid ka filmi vallas: tegi eksperimentaaldokke, kirjutas kriitikat, üritas lavastada, osales näitlejana. Alles viimasel elukümnendil hakati Paavlet märkama kui originaalset etenduskunstnikku ja videoinstallaatorit, kelle julged atitüüdid mõjusid publikule šokeerivalt. Ühtaegu hädavarese ja katselendurina jõudis ta oma erakordse huumorimeele ja eneseirooniaga vabamasse tuulde. Kuid selle maailma ahelatesse jäi ta kuni 9. augustini 2010.

Laias laastus võibki Lepiku „Alati on alati” vaadata kui dokumentaalfilmi Paavle viimast talvest ja kevadest, mil ta valmistub oma juubelinäituseks. Operaator ja režissöör käis usinalt portreeteritava kannul, seati olukordi ja võeti tänaval, rannikul, ateljeedes ja kubanduskeskuses. Mul oli 2010. aasta sügisel võimalus näha „Alati on alati” kahe ja poole tunni pikkust musta montaaživarianti, mida on üksjagu kärbitud, puhastatud ja mis nüüd enam-vähem selge kompositsiooniga 52 minutit vältavaks linatõeoseks vormistatud. Režissöör Lepiku kiituseks peab ütleva, et ta on ju üksjagu ahvatlevast materjalist loobudes oma teraviku loonud. Pole halb, vaid paratamatu, et see tervik on kitsavõitu sektor ja annab Paavlest kui luuletajast, kunstnikust ja filmimehest veidi ühekülgselt, kuid laiemale publikule ehk mingis mõttes ikkagi adekvaatse pildi.

Ekstsentrilise subjekt Paavle ja tema loomingulise pärandi valguses on tunnise filmi mastaap muidugi ahas, aga õnneks seda taibanud režissöör pole hakanud kirevat materjali ehk Paavle elu ja loomingut ühte filmi toppima. „Alati on alati” on oma rahulikult vahelduva võttestiku ja mittelineaarse aegrea väljas üldiselt kammerlik, mida kohati kipub lõhkuma närviline peategelane – kaameratundlik testamenteeriv keskeine, kes tundub vägagi teadlik oma rollist. Oletan, et kas või poolteadlik sellest, et see dokfilm kui meedium võib jääda tema viimaseks sõnumiks sellest ilmast. Ütleb ju Paavle filmis, et ta kauples (kelleltki/milleltki spirituaalselt võimult, Hadeselt?) omale kümme eluaastat maha – et ta mitte kauem, vaid hoopis kümme aastat kusagil ettemääratust varem sureks, selle Maa kui vangla ahistusest pääseks. Seda on raske uskuda, kuid tõesti, sama varem mineku juttu kuulsin Paavle suust juba viis-kuus aastat tagasi. Nii et publikule ta filmis ei valeta, iseasi, kuidas tal see „maha-kauplemine” enda psüühikas käis.

Režissöör Lepikul jätkus oidu hoiduda Paavle dekoreerimisest igasuguste kõrvaltegelastega. Värvikaid tüüpe oluks võtta küll, aga õnneks pole seda konksu neelatud ega libisevust kirevuse teele. Selge, et režissöör Lepik ja ka Paavle vajas mõnda n-ö filmiteejuhti, kes peategelast lisaks autorist operaatorile läbi filmi „talutaks”. Mägironijast lumeleopard

Kunstnik, luuletaja ja filmimees Jaan Paavle oma ateljeekorteri köögis.

„Alati on alati” autor Tõnis Lepik filmib kuldse rüü zenbudist Paavlet Solarise kaubamaja WC-s.

2 X KAADER FILMIST

Jaan Künnapiga vesteldakse tema ateljees ka Vössotskist, kellega Künnap kord pidu pani, Nüüd prindib ta arvutist Paavle jaoks modelli pilte. On ju vaja teha näitus, maalida üks pilt alasti tantsijannast, keda pole otse kusagilt võtta, kuna selleks pakkujad kipuvad ikka alt ära hüppama.

Mütoloogilise tantsijanna maalimise protsessi võtmine ongi üks „Alati on alati” oluline telg, mille külge on komponeeritud mitmeid käike ja liikumisi. Nende võtmisel võib vaataja näha ka kaameramehe üht kuigivõrd ehk teadustatudki poosi: ta ei varja ennast kui filmijat, laseb mitmes peegelduses ja ositi ise kaadris viibides ka ennast pildil paista. Lepik on varemalt öelnud, et vajaduse korral on ta agressiivne operaator, kes ronib kaameraga võetava nina alla ja poeb kas või silmaierisesse, et saada salve, mida filmiks vaja. Niisiis võib seda kaameramehe enesepeegeldust oma filmis võtta kui erilaadset operaatori manifesti ja dokumentaalfilmi olemuse rõhutamist. Mulle tundub, et need kolmandajärgulised kõrvalpoosid pole liigliha, pigem autentsuse toonitamine. Iseasi, kas oldi sellest teadlikud ka ateljees, kui võttegrupi taustaisikud peegeldusid õhtuselt aknaklaasilt nagu poolkogemata kaamerasse tagasi. Ja pole tähtis, oli see peenetundeline minimalism või filmi sobiv „praak”.

Teiseks Paavle teejuhiks on filmis tema paažina võetav Leo (jutukirjanik Leon), kes peategelast mitmes situatsioonis abistab ja saadab: näiteks juustepügamisel, raamatupoes, täikal ja kohvikus. See asisteerimine lisab filmile olulist elavust, liikuvust nii sõnaliselt kui pildilises plaanis. „Alati on alati” pildistus pole enamasti tormakas, pigem vaadatakse rahulikult kõrvalt. Tegu on tihti käsikaameraga kaasas käiva

„objektiivsele” portreepildistusele püüdleva dokumentaalliga, kus pole erilisi lavastusi, küll aga seatud situatsioone ja üks uhke dekoratsioon. Pika lohiseva slepiga kuldne läikiv rüü zenbudist Paavle seljas on filmi sümbolne ankur, tema maailmatunnetuse üht olulist tahku ilmekalt üldistav, võimuka kujundelemendina filmi avav, keskpaiku mitut puhku soojas hoidev ja toonitavalt lõpetav aksessuaar. Rüü rüüks, sellest tähtsam on suur, pakatavalt vaoshoitud, sisemiselt väga kummalise naerutusega laetud plaan Paavlest: filmi alguses põgusalt, lõpus üldistusele kaasatava heliga.

Eluloojangul vana püsimatul elavhõbedana ikka liikumises ja tegevuses inimene kui elukunstnik paistab selles siidjas kesta orgaaniliselt sobilik. Ta kogub suunatud võõrkehana Tallinna kesklinnas vene roppe kommentaare, häälestust Solarise kaubamajas, liigub Rannamõisa pangal, Russalka juures rannas ja lauluväljakul palju kodusemalt, naturaalses laine kohinas ja sinilillede foonil. Need kaadrid on lõigud Paavle videoinstallatsioonist „Lao-zõ naeratus”, mida Lepik teha aitas. Rüüs Paavle sümbolse tegevuse käigus on filmis sõnu loomulikult välditud, seda veidi vaid helitaustaga ilmetatud. Kümnetes teistes vormistustes ja kehakatetes Paavle aga vahelduvate sõnumitega ei koonerda („kõige hirmsamad on varjatud ja vaoshoitud soovid su sees” jne), ent nendest sõnumitest ei moodustu terviklikku elujuhist, pigem eklektiline, tükati hüplik, meeleoludest tingitud avanemine, mis siiski annab vaatajale mingi tunnetuse sellest ühtaegu sügavast ja naljakast inimolevusest ja -hingest.

Jaan Paavle pidas end mõnikord galakti-

kate valitsejaks – üks julge suurushullus käi ikka kaasa ekstsentrilise loojatüübiga. Kuid selles gigantomaanias avaldub omajagu paradoksaalne tõik, et kummati oli paduidealst Paavle tunnetus- ja kujutlusväli ülemeeletu ja hullumeelne, selle kunstilised lisandid ei leidnud siinses maailmas mõistmist. Eks ole ju geniaalsuse ja hullupalati vahel vaid kukesamm.

Jaan Paavle elutraagika seisnes selles, et ta võimed ei leidnud kunstiväljal pikka aega adekvaatset avaldumist, tundlik, võimekas ja ambitsioonikas natuur tähelepanu. Inimliku võimutahte ja eluoludest tingitud ahistus kääritas sotsiaalselt ümmistust, millest ta närviliselt väljapääsu otsides leidis kummalisi haruteid. Tasub meenutada, et luuletaja hingega ja maalikunstniku ambitsiooniga Paavle lõpetas kunstiakadeemia keraamikuna üle 30 aasta tagasi koos endast 16-17 aastat noorematega (tekstiilikunstnik Signe Kivi ja Indrek Hirv). Oma luuletajanooruses oli ta Tartus suhelnud Uku Masingu ja Artur Alliksaarega, keda Paavle pidas läbi elu oma õpetajateks. Sotsiaalsesse isolatsiooni (näiteks nn Pegasuse kohviku põlvkonnast) viis Paavle hädasamm astuda kommunistlikku parteisse ja jahmerdamine amatiühingutegelaseks, sest ta kartis kaotada oma Tallinna korterit ja suunamist kuhugi Ida-Virumaa pärapõrgusse. Õnneks parteilised kargud loojale kasuks ei tulnud, ta mässis end komplekside ja kuulduste võrku. Pealtnäha närvliku, kuid loomult tegelikult leebe ja väga tundepaindliku Paavle loomingupärandile on määratud tee täielikumalt ja selgemalt avaneda tulevikus. Temast on võimalik teha filmi veel mitut-setut moodi ka pärast surma. Igatahes on, mida tasub mõista ja mäletada.

Linateos sooja õhu tootjate tööpaatosest

Veiko Märka

Telefilm „Umbkotid“ (Kuukulgur Film OÜ, 2012, 65 min), stsenaaristid ja režissöörid Andres Maimik ja Rain Tolk. Osades Rain Tolk, Andres Maimik, Katrin Pärn, Ragne Veensalu, Ott Sepp, Madis Kalmet, Jüri Aarma, Helina Risti jt. Esilinastus 11. I, teleesilinastus 19. I kell 20.35 Kanal 2.

Teatavasti vajab nali eelkõige selle subjekti ehk naerja üleolekutunnet objektist ehk naerualusest. Samas ei saa see tunne olla liiga suur ega liiga väike, muidu tekib kas haletsus või tahtmine peksta anda. „Umbkottide“ vaatajasse doseeritakse üleolekut optimaalsel määral. Selles on nii glamuuri kui masendavat argipäeva, nii vedamist kui altninekuid. Teatavasti on film planeeritud samanimelise sarja avalöögina, kuid mõjub juba ise seriaalina. Mõlema peategelase rollilahendus tuleb varasemast tuttav ette: Maimikul „Jan Uuspõld läheb Tartusse“ iseenda ja Tolgil „Sügisballi“ Mati karakter. Välimus muidugi ka.

Väga tore, et stsenaaristid on ise ühtlasi lavastajad ning peaosalised. See tekitab vahetu kaasaelamise võlu, kõik on „nagu päris“. Meil on palju räägitud autoriteatrist, „Umbkotid“ on aga veel puhtakujulisem autorifilm, sest meie dramaturgist-lavastajad ju ise oma tükides peaosa ei mängi. Kui Tolgi-Maimiku eelmises komöödias „Kormoranid“ oli täiesti ebausutav, et nii viletsad, andetud ja primitiivse siseeluga muusikud võisid kunagi üle Nõukogude Liidu kuulsad olla, siis „Umbkottides“ on kõik topelt-usutav, siiras ja vahetu. Mitte nagu tavalises eesti filmis, kus näiteks režissöör Veiko ütleb näitleja Taavile, et nüüd sa oled Tõnu ja me hakkame sind kiusama.

Ka žanrimääratluse üle pole vaja pead murda: „Umbkotid“ on stiilipuhas farss ehk jant.

Maimiku nüüd juba kahe filmi iseenda rolli lahendusele leidub eesti romaanivaras eeskujud: Taavet Joona, ainus Toomas Nipernaadi kaaslane, kes on tegev kahes novellis. Imelise lauluahäle, kuid raske saatusega orb, kelle elu on muutunud pessimistiksi ja virisejaks. Joona ihkab üle kõige laulda ja ausalt öeldes on see ainus asi, mida ta oskab. Maimik tahab teha filme ja see on ka asi, mida ta kõige paremini oskab. Nii nagu Taavet Joonal on vaja palju aega, et lauluhääli õigesti kõlama ja kandma hakkaks, nii on Maimikul vaja palju raha, et kõrget kunsti pakkuv autorifilm „Kurbmäng Paabelis“ linale jõuaks. Aga aeg ongi ju raha. Filmi-Maimik vaevleb kahtluste ja identiteediotsingute padrikus täpselt nagu Joona ning parvevahi ametis oleks ta sama õnnetu.

Tolgilegi leidub prototüüp Gailiti romaani-

Andrese isa (Jüri Aarma) on kohvikusse tunginud ja pojale (Andres Maimik) kõrvad pihku võtnud.

KAADER FILMIST

loomingust – Ekke Moori ema Neenu, kes veel surmahaigena roomab majast välja, et hukkaläinud pojale viimane nahatäis anda. Väliselt karm ja kuri, sisemiselt aga puhta loomuga tüüp. Elu ei hellitanud Neenut ning ka filmi-Tolgist tundub, nagu oleks ta eluga kokku puutunud üksnes selle pahupoole kaudu. Seepärast mõjuvad tema lõputud valed hädavaledena: ta lihtsalt ei saa teisiti, ükski hea inimene pole teda tött rääkima õpetanud. Kui naiskolleegid avastavad Raini hommikul tööruumi diivanil, kus ta on neist ühe pilti vaadates onaneerinud, Rain aga väidab, et hoopis Ott Sepp kiskus tal püksid jalast ära, siis me muidugi ei usu seda, aga tunneme kaasa, et saatus väliselt nii toredast poisist sellise karikatuuri on vorminud.

Tandemi ebakompetentsusest ja oma võimete ülehindamisest tulenevad probleemid antakse filmis edasi lihtsate, kuid mõjuvate vahenditega (näiteks surnud Enn Klooreni valimine üheks klipi peaosaliseks). Markantne on Raini ja Andrese staatus: töötu ja töötu alluv. Küllaga ironiat pakub situatsioon, kuhu filmi tegelased satuvad (teha Baltimaade glamuurseim küpsisereklaam), ja nende üleolev suhtumine sellesse („reklaam on sfäär, kus peale sooja õhu midagi ei toodeta“, „kui mul oleks raha, siis ma sellega ei tegeleks“). Lähtudes banaalsetest „müümise kunsti“ lendlausest („kui ma tõusen laua peale, on mind kaks

korda rohkem näha“), antakse mõjuv ülevaade reklaaminduse sfäärist, kus tegevus on vaat et naeruväärsem kui tegelased ise. Piisab, kui näha, millise põlgusega Vanapagan (Madis Kalmet) kiidetud küpsise välja sülitab. Aga „Umbkottide“ haare on laiem. Tõdemus „need, kes raha saavad, oskavad puggeda õigetele inimestele“ kehtib absoluutselt ja vääramatult kogu Eesti mängufilmitootmise kohta.

Õigupoolest oli filmis üksainus piinlikust tekitav stseen: Raini, Andrese ja nende töövarju Mari (Ragne Veensalu) esmakordne kohtumine Andrese isaga (Jüri Aarma). Kuna viimane koos oma tsikiga (Beatrice) saabub sisekohvikusse rulluiskudel ja vastava dressi ning kiivriga, olnuks klienditeenindaja esmane kohus nad pikemata välja lüüa. Millegipärast seda ei tehta. Beatrice tsikina mõjub mõttetult. Stseeni dialoog, kus Andres unustab ära talle eluliselt kõige vajalikuma küsimuse – kas isa saab teda tööruumide osas aidata? – on täiesti ebausutav. Üldse on igasuguste Ilma-Peepude, Nõia-Intsude jms kaasamine mõttetutesse kõrvalosadesse odav ja lame võte. Aga üldiselt on need osad nii mõttetud, et ei häiri.

Näitlejate valik on Maimikul ja Tolgil alati hästi õnnestunud, seepärast ei hakka ma kõiki eraldi kiitma. Rõhutan vaid, et kui pärast Lia Laatsi etteasteid on eesti komöödiates naisnäitlejate tähtsus olnud meeste omast selgelt väiksem (ka Tolgi-Maimiku eelmistes filmides

oli see nii), siis „Umbkottides“ on Katrin Pärn ja Ragne Veensalu täiesti ansamblisse sulanud. Viimase saavutus on eriti tähelepanuväärne, sest „töövarjule“ omaselt pole tal teksti kuigi palju, peamine tuleb edasi anda suures plaanis pilkudega.

ÕSis (2006) sõna „umbkott“ puudub ning filmgi ei seleta selle sisu lahti. Seevastu leidub ÕSis „umbluu“: *ülekohtust v õnnetut surma saanud inimese sääreluu, mis ulub surmasaanu hukkumiskohal ja ajab välja verist vahu; segane jutt*. „Umbluud“ ongi vist filmi-Maimiku ja -Tolgi parim ühisnimetus (muidugi mitte verise vahu, vaid segase jutu mõttes). Kui viimane lubab, et paljaste rindadega neidude rinnanibud udustatakse klipi monteerimisel ära, siis on see ise üks udujutt – nagu kõik muugi.

Üks hea seriaali-eeldus on „Umbkottidel“ veel: suurepärase tunnusmeloodia (originaalmuusika autor Sten Šeripov), ühtaegu kits ja retro, esitajaks täpsustatud andmeil siiski mitte Nikolai Tupits, nagu tiitrid kinnitavad, vaid Atlan Karp. Tema nukker tõdemus, et inimene teeb inimesest hundi, ei haaku küll kuidagi farsi sisuga, kuid lisab sellele eksistentsiaalse dimensiooni, mis antud žanris mõjub täiesti totakalt – nagu peabki.

Kas seriaal aga tõesti filmi tasemele küündib, ei saa ennustada. Tegijate endi arvamus, et neil bensiini veel jätkub, ei tähenda midagi. Ka vastu puud sõidetakse bensiini varal.

40 aastat liikumise illusiooni

Annika Koppel

Näitus „Inimese ja joone uuringud aastast 1971“ Eesti Ajaloomuuseumi Filmimuuseumis Maarjamäe lossis. Koostaja Valter Uusberg, kujundaja Erkki Vaader, avatud kuni 4. märtsini.

„Animatsioon ei ole kunstivorm joonistustest, mis liiguvad, vaid kunstivorm liikumisest, mis on joonistatud. See, mis toimub kaadrite vahel, on tunduvalt tähtsam kui see, mis on igas kaadris.“ Sedasi on iseloomustanud animatsiooni animarežissöör ja -teoreetik Norman McLaren.

Animatsiooni määratlusi leidub muidugi mitmeid, aga joont ja joonistamist ei saa ükski neist eitada. Teame ka, et kõik see osutub võimalikuks vaid tänu inimsilma erilisele, nägemise persistentsele: inimsilm säilitab nähtava kujutise sekundi murdosaks pärast selle vaateväljast kadumist. Tänu sellele saab liikumatuid elemente esitades esile kutsuda liikumise illusiooni.

Sedasama liikumise illusiooni on Eestis loodud juba 40 aastat, alates aastast 1971, mil moodustati Tallinnfilmi juurde Joonisfilmi stuudio. Võib muidugi vaadata veelgi kauge-

male, aastasse 1931, kui Voldemar Pätsil, Elmar Janimäel ja Aleksander Tepporil valmis helindatud mustvalge „Kutsu Juku seiklusi“. Kutsu Juku meenutab väljusest kangesti Miki-Hiirt. Kutsu Jukut loetakse algupärase eesti animatsiooni sünniks, aga rohkem veel ettevõtlikkuse näiteks tollases Eestis.

Ettevõtlikud on joonisfilmi tegijad töepoolest olnud. Aastal 1993, kui Tallinnfilm filmitegemise otsad kokku tõmbas, seisti valiku ees ja stuudio otsustas jätkata iseseisvana. See oli kahtlemata õige otsus.

„Joonisfilm 40“ jääb tähtpäevana õigupoolest 2011. aastasse. Praegune filmimuuseumis eksponeeritav näitus, mille avamisel kuulutati välja ka eesti filmi aasta, avati juba tegelikult eelmise aasta novembris kino Solarise aatriumis.

„Joonisfilm algab pliiatsijoonest, joone iseloomust sõltub tegelaste ilmekus, millest omakorda kogu filmi väljenduslikkus. Ühe kümne minutise filmi tarbeks valmib keskmiselt 30 000 joonist, millest Eesti joonisfilmi arhiivis säilitatakse vaid murdos. Tegu on filigraanselt teostatud joonistustega, mida vaadeldes ununeb liikuv film ja avaneb lehtede staatiline võlu,“ öeldakse näituse saatetekstis. See ongi lühike ja täpne kokkuvõte.

Näitus Maarjamäel koosneb temaatilistest

tahvlistest, mis annavad ülevaate Joonisfilmi ajaloost ja tegijatest, lisaks näidatakse teises toas filme. Lakooniline, hästi struktureeritud näitus mõjub nagu joonisfilmi 40 aasta konsept. Ainult et see, mis Solarise aatriumis, kus inimesed möödaminnes näitust vaatavad, asjakohasena mõjus, jääb filmimuuseumi süvenemist eeldavas kontekstis napiks ja õhukeseks, eriti kui tee Maarjamäe lossi just selle näituse pärast on ette võetud.

Joonisfilmi tegijatest on välja toodud stuudio asutaja Rein Raamat, Avo Paistik („Hüpe“, „Naksitrallid“, Klaabu lood), Priit Pärn („Eine murul“, „Kas maakera on ümmargune?“, „1895“), Heiki Ernits ja Janne Põldma Lotte lugudega, Priit Tender („Mont Blanc“, „Taimne direktor“), Ülo Pikkov („Ahvi aasta“, „Peata ratsanik“), Kaspar Jancis („Maraton“, „Krokodill“), Olga ja Priit Pärn („Elu ilma Gabriela Ferrita“, „Tuukrid vihmas“). Nende filmide üksikute lehtede võlu näitusel avanebki.

Temaatiline jaotus pole just kes teab kui originaalne, kuid see-eest selge: suhted, mees, naine, laps, rahvas, loomad; loomadest on eraldi veel välja toodud koer, eriti töomahukas koera kujutav joonistus Rein Raamatu filmist „Kerjus“. Teistel tematahvlitel hakkavad silma eredaamad tüübid filmidest: mehe teema alla

näiteks Diego „Porgandite ööst“; temale muuseas omistatakse järgmised sügavamõttelised sõnad: „Tihti juhtub, et elu on üksainus vapustuste jada, suhete katkemiste ja pettumuste ahel, kus meist sõltumatult toimuvad pöördumatud muutused“.

Silma torkab Julia (naine) „Kolmnurgast“, unustamatu jänes (loom) „Porgandite ööst“ jpt.

Keskpõrandale on laotatud joonistusi, lauale pandud DVDsid ja ka üks raamat. Joonisfilmi toodangu esindatus DVD-del on üpris hea: kes ikka väga tahab, see filmid plaadi peal kätte saab. Teises toas saab aga näha ka nonstop-filmiprogrammi, varu ainult aega ja vaata.

„Inimese ja joone uuringud aastast 1971“ on hea lakooniline kokkuvõtlik näitus. Kui natuke viriseda, siis olen varemgi mitut puhku imestanud, miks sellistes ekspositsioonides, kus info esitatakse pikkadel tahvlitel, peetakse õigeks tekstiosa just inimese reite või põlvede kõrgusele paigutada. Kas tahetakse näha upakil inimesi näitusesaalis? Mugav nii teksti lugeda igatahes ei ole. Õnneks antud juhul domineerivad pildid ja palju end lugemisega vaevama ei pea.

Joonisfilm on meil aga tõesti hea, minu meelest üks sajast asjast, mille pärast on hea Eestis elada.

Jumalasulane, Maa ja Taeva ligindaja

See on elu, kus maine ja taevalik dimensioon on peaaegu ühte sulanud, teispoolsus reaalse mõõtmena siinpoolseuse kõrval.

Rein Tootmaa

Dokumentaalfilm „Kloostri seotud“ (lkoon, 2011, 51 min), režissöör, stsenarist, operaator ja produtsent Vahur Laiapea, monteerija Urmas Sepp. Esilinastus 7. XII kinos Sõprus.

Vahur Laiapea uus linalugu „Kloostri seotud“ algab katkendiga Eesti Kultuurifilmi 1938. aasta ringvaatest nr 43 „Ristikäik Petseris“. Need mustvalged, Eesti Kultuurifilmi operaatori Vladimir Parveli poolt üles võetud kaadrid toovad meieni 74 aasta taguse maarjapäeva pühitsemise Petseri Jumalaema Uinumise kloostri. Sellel jumalaema igavesse unne jäämise päeval on nii Petseri linna tänavad kui ka kloostri kaugem ümbrus täidetud tuhandete inimestega, küll munga-nunna-, küll teistes ja pidulikes rõivais; ristikäigul kantakse suuri ikoone ja lauldakse; see on erakordselt rahvarohke ja kaasahaarav jumalaema uinumisele saatmise rituaal. Nii võimast vaimlis-usulist meeleavaldust tänapäeva Eestis ei kohta.

Ei ole selletaolist enam (alates 1991. aastast Venemaa Föderatsioonile alluvas) Petseriski. Seda kinnitavad nüüd juba Vahur Laiapea üles võetud kaadrid 2002. aasta maarjapäeva tähistamisest. Kuigi pilt ei ole enam mustvalge, vaid värviline, on kaadritele jäänud märksa kahvatum kui 64 aastat tagasi. Nagu kõledavõitu elugi Petseri linna tänavatel, kus tuul kloostrikiriku-esisel tühjal tänaval üksikuid puulehti taga ajab.

Isa Jevgeni, Olga ja Gennadi

Pilt ja tekst liiguvad sünkroonis ja ajasuundumuskult: meile antakse teada, et legendi järgi loetakse Petseri kloostri algust XIV sajandi lõpust, kui seal avastatud Kamenka liivakoobas-tesse asunud elama vana munk isa Mark, ning et kloostri ametlikuks asutamiseajaks peetakse 1743. aastat, kui kivisse raiutud Uspenski kirik. Algselt olnudki Vahur Laiapeal mõttes tõsine plaan teha film (2010. aasta seisuga 529 aastat katkematult toiminud) Petseri kloostri elust, aga ta ei saanud selleks luba. Nii otsustaski ta teha filmi isa Jevgeni ja kloostri seotud inimestest tema kõrval, Olgast ja Gennadist.

See on esmapilgul ja peaaesjalikult küll olustikulist kajastav linateos, kuid see ei ole ei igav ega meie igapäises mõistes üldsegi mitte tavaline olustik. See on elu, kus maine ja taevalik dimensioon on peaaegu ühte sulanud, teispoolsus reaalse mõõtmena siinpoolseuse kõrval. Kloostri peavärava vastas seisva Püha Usukannataja Varvara nimelise väikese puukiriku kaudu ühendatud Jevgeni, Olga kui ka Gennadi kannavad selle taju ja tundmise oma igapäevase tegemise ja olemisega veenvalt ka vaatajani. Olga on olnud varemalt nunn, aga enne seda kui ta Venemaal nunnaks pühitseti, oli ta 35 aastat Petseris meestejuuksuri ametit pidanud. „Mehele ei saand, keegi ei võtt naiseks, ja süütus jäin ka veel,“ ütleb ta punastades, 80aastase kohta erakordselt punapõselise ja tervejumelisena. Olga teab kindlalt, et keha küll sureb ära, aga hing jääb elama ja et ka seal antakse nii tööd kui süüa.

Varvara kiriku juures juba üle 20 aasta hommikust õhtuni näoga kloostri poole katkematult palvetav Odessast pärit Gennadi teab, et maailm püsibki tänu palvele ja kui palve jääb nõrgaks, siis maailm hakkub.

Kõige eredam kuju on muidugi aga isa Jevgeni, kes seal juba üle 30 aasta oma kogudust teenib. Jevgeni on mees, kes saaks hakkama iga töö ja asjaga. oma jumalasulase tööd teeb ta samasuguse asjalikkusega (ning ilma võltshärduseta, nagu me seda luterlike kirikuteenrite juures paraku nägema oleme harjunud) nagu iga puusepp, rätsep või lihtsalt sepp – kui meister. Ei ole vahet, kas tegemist on nn taevaste või maiste asjadega, isa Jevgeni silmis on need üks ja sama olemine ja tegemine. Surnuaial enne kirstu kaanetamist ja lahkunu haudalaskmist ütleb ta minejale kaasa sõnad „Palveta seal

Isa Jevgeni on Petseri kloostri seotud, kuid tegutseb väljaspool selle müüre oma kirikus. Aastas tuleb ette ligi 160 matust, kord oli lausa viis kirstu kõrvuti.

KAADER FILMIST

meie eest kal” ning viskab peoga mulda juba kirstukaane alla, maist mulda teispoolsusse kaasa, mis on siis ilmselt vene õigeusu komme märgistamiseks maise ja taevaliku ühtekuuluvust. Sama teeb ta hiljem kirikus kahe surnud naisega kirstus enne nende kalmistule viimist. Nii et ei ole ilmselt suuremat vahet, kus seda tehakse; peamine, et muld kirstuga teispoolsusse kaasa ja kolm korda sõnad peale: „Issanda päralt on maa ja selle täius, kõik maailm ja kõik, kes seal elavad“. Ning siis – ega aeg ole raiskamiseks – kohe kõrvalseisvatele meestele: „Kõik, kaas peale!“ („Vsjoo, vsjoo, krõšku!“).

Uued variserid

Kui nüüd mõelda filmist edasi, mis iga filmivaataja peas niikuinii toimub või siis südames käivitatud elu edasi elab (ning mis ongi ühe tõelise kunstiteose eesmärk: sündida kaasautorsuses, saada osaduseks väljaspool iseennast), siis siin on pinnas selleks küll ülimalt soodne. Jätame vahele selle, et kogu Euroopa-Ameerika kultuurisfäär, mille peamiseks vaimlis-usuliseks alustalaks on olnud kristlus, on oma allikast niivõrd kaugele voolanud, et sellele vihjaminegi on juba üsna tulutu tegevus (meenutagem kas või Fanny de Sieversi mõtteavaldusi, rääkimata Kierkegaardi võitlustest kristluse võõrandumise vastu tollases kiriku teotsemises), ning keskendugem praegusele. Ei tahaks küll alustada uut ristsõda meie jumalateenrite vastu, aga ei saa ka salata tõsiasja, et nende usk on nõrgukeks jäänud ja selle kuulutamise asemel keskenduvad nad pigem kopsakale rahapungale ja oma maiste ihade rahuldamisele. (Näiteid selle kohta teab meie seast vist igaüks, kes pole pime.) Piiblist jumalasõna mahalugemine ja selle (enamasti küll õige andetult) oma kasinate vaimuannete kohaselt interpreteerimine ja tänapäeva kohaldamine, on kõik enamasti üks puhas variserlikkus – ja Jeesus ütles, et kartkem varisere, sest nad lähevad „mööda õiglusest ja Jumala armastusest“ (Luuka, 11:42).

Reaalne elu on aga teine ja usklik rahvas viib (oma tõelises heas usus) jumalasulase majja ikka veel kümnist, nagu see sadu aastaid kombeks olnud, lepitamaks Taevast ja Maad jumalasulasele viidud andidega, saamata aru, et kogu see protseduur, mis kunagi kindlasti ka toimis, on moondunud tänaseks vaid puh-takujuliseks äriprojektiks: kui toote mulle liha ja leiba, siis kostan mina jumala poole teie igavese hingeõnnistuse eest! Ja mida rohkem toote, seda rohkem kostan!

Eh, silmakirjateenrid! Ei ole teil enam sidet

jumalaga ega ka võimet kellegi eest kosta. Kui miski enam üldse mõjub, siis on see usklike inimeste (kes meist on igaüks) endi palve ja seda otse jumala poole, mitte vahendajameestele kümnist makstes. Aga jätkem jumalateenrid (hallid mafioosod, eriti õigeusu kirikute isad) vahele ja keskendugem protsessidele, mis tänases maailmas toimuvad.

Meie kultuurisfääris maksab enim raha ja erisuste kultus. Mida erinevam teistest oled, seda väärtuslikum ja (hea oskuse korral) ka rahakam. Ameerikas juurutatud ja üle ilma paiskuv edukas (esimene, parim) olemise kultiveerimine loob olukorra, kus ainult üksikud on õnnelikud ja rahul, ülejäänud (ka teisele kohale jäänud, rääkimata tagamal olijatest) on aga kaotajad ja saavad sellest paraja annuse depressiivsust. Mis siis imestada, et valdav osa inimkonnast, seega kogu ühiskond, on depressioonis. Selline võidujooksule orienteeritud väärtussüsteem on negatiivne voog ja hävitav. (Isand Lucifer on väga intelligentne.) Kui sellele vastu ei hakata, piiri ei panda, selle kultiveerijaid (vähemasti vaimselt) mättasse ei lööda, siis ongi selle maailma ja tsivilisatsiooniga jokk, nagu maiade kalender ennustab (21.12.2012); juba kitšee-maiade eeposes „Popol Vuh“ on kirjas, et praegune tsivilisatsioon Maal ei ole mitte esimene, vaid viies ning kõik eelmised on hävinud kas looduskatastroofide või isehävi(ta) mise teel; märke sellest on kõikjal, loetagu kas või kuningas Saalomoni tekste vanast testamendist; jah, juba tema teadis seda ammu enne indiaanlasi.

Taevased saadikud

Isa Jevgeni, endine nunn Olga ja Odessast pärit Gennadi elavad ja palvetavad selle nimel, et vältida karmi tulevikku – pärishävingut. Taevase väega ühenduse kaudu on nad teadlikud tulevase muutusest ja valmistavad inimkonda ette, et üleminekut ühest dimensioonist teise pehmeks teha. See on kutsumine erisuste ligindamise teele, ühes sellega Maa ja Taeva (ka Mehe ja Naise) ligidal hoidmisele.

Nad annavad vihje, mida saaks teha igaüks meist, et tulevik praeguse inimkonna jaoks üldse alles jääks. See on kutsung teele, kus ei kutsuta erisustele/erimeelsustele, vaid püütakse neid lepitada, üheks olemiseks sulandada. Aga seda ei saa teha meie kultuurisfääris juurutatud erisuste ega teooriate kultusega!

Mida tegi Siddharta / Gautama Buddha? Ta proovis kõik enese peal läbi: rikkuse ja liiderlikkuse, võimu ja vaimu, tervisliku toitumise ja jõemuda söömise – ja jõudis alles siis val-

gustuseni, ilma ühegi eeskujuta, ainult oma kogemusega ja sellest on saanud maailma üks juhtivamaid religioone. Mida tegi Jeesus? Üritas siin Buddha (kellega ta oli kohtunud ja kellelt õppinud seitse üldsusele teadmata aastat Jeesuse elust) õpetust juurutada; paraku üsna edutult, mispärast Jehoova saatiski VI sajandil pärast Kristust Mohammedi, sest inimkonna päästmiseks Luciferi küüsis oli vaja karmimat õpetust. Kuidas see toimib? Raske küll öelda, aga vahest toimibki õiges suunas – sest see tõelik-kristluse vastane ja nüüd siis juba ameerialik ja üleilmseks pürgiv väärtusorientatsioon vajas ja vajab vastuseisu. Selles mõttes küll au Jehoovale! (Või jumalale, kes seda tegi.)

Tänaseks siit ilmast lahkunud (aga ju ta palvetab meie eest sealpoolses) Vaino Vahing küll ütles mulle, et ära sa Jehoovaga tüli norima hakka, aga hakkas ikka küll. Teatavasti oli Jehooval kolm lemmiklingit: Jeesus, Lucifer ja Miikael. Lucifer hakkas Loojale – inimeseloojale tema ebatäiuslikkuses – vastu ja sai pahapoisi tiitli, Jeesus suveräänina (ei saatnud Jehoova teda ühti, ise otsustas või korraldati see Jehoova-eelsete jumalate poolt) tuli Maa peale inimest päästma; Miikael on nende sideohvitser siamaani (nagu Hermes Vana-Kreeka usundis). Võitlus käib, Luciferi ja Jeesuse, hea ja kurja ehk siis erisuste vahel. Ja nüüd siis ebatäiuslikult loodud inimene (noh, Jehoova, üsna tõenäoliselt isehakanu, enne teda olid võimsamad jumalused ja nende loodud inimesed, kes olid täiuslikud, aga Jehoova, sõjakas jumal, hävitas nad ja koondas kogu võimu enda kätte – ju katsetas; ja muide – Tõeline Jumal on üks, ka kitšee-maiade eeposes loob jumal inimese viis korda, enne kui miskit enam-vähem kõlblikku valmis saab; enne seda loodud puu- ja savi- jt inimesed lihtsalt surid õige kiiresti välja) peab määrama selle maailma saatuse. Kas Taevas tuleb ükskord Maa peale või kestab sõda erisuste vahel, kuni see inimkond hakkub nagu viis eelmistki? Issake, oleks ju lihtsam see va inimloom kohe täiuslikuna luua, et ta ei peaks kannatama nii palju. Jeesus (tõenäoliselt oli temas Jehoova-eelsete jumalate ehk maaväliste valitsejate püha verd, millest siniverelised!) tõttas inimkonnale appi.

Jumal kui igamehe asi

Ah, tont teab, kuidas see asi tegelikult oli, igal juhul paistab, et inimkonna praeguses (sitas) seisus on ainus, millesse uskuda tasub, Jeesuse sõna: „Mina olen tee ja tõde ja elu, ükski ei saa Isa juurde muidu kui minu kaudu“ (Joh 14:6; jm ka). Nii on. Aamen. Kuid – siiski jääb lahtiseks, kes on Isa? Õigeusu paradigmas on üsna seletamatud jumalasünnitaja ja jumalaema – kes nad siis on? Ei maksa karta rääkimist nn taevastest asjadest, nagu need oleksid ainult valitud jumalasulaste monopol ja kompetents ning seega lihtinimesele puutumatud. Ei, nad on meie igapäevasesse ellu kuuluvad ja neist võib rääkida nagu otsval keskajalgi, kus igas kõrtsis teema üles võidi võtta ja sageli võetigi. Jumala asja üle arutamine on igamehe asi, mitte vahendajate ainuvaldus, mille eest neile kümnist tuleb tuua nagu katust pakkuvatele mafioosodele. Ei see ole see katus, mille kaitsmise eest maksta peab. Sellepärast ongi Vahur Laiapea film hea, et sellest aru saada. Selleks on tema filmis isa Jevgeni ja endine nunn Olga ja palvetaja Gennadi, et mõista: taevas on kogu aeg maa peal nagu meeski naise juures peaks olema ja nad üheks peaksid saama.

Nii jutustabki Vahur Laiapea film meie Taeva ja Maa, Mehe ja Naise (sest nendest sünnivad lapsed ja kestab meie sugu) üheksaamise teest ning sellest, et kõiksugu teooriad sellel teel on kuradist seatud takistused (ei saa ühe paari koosolemise mustreid kohaldada teisele paarile). Maksab ainult esiisade komme, omaenda kogemus ja palve. 21.12.2012 võib tähendada seda, et tõlner (Publican, Zöllner, Publikaani, Muitnieks, Мытарь) jäetakse sellest ilusast üheksaamise mängust lihtsalt välja. Au Jumalale kõrges!

Tartu, Kuperjanovi 9
www.erm.ee

Eesti
Rahva
Muuseum
ESTONIAN NATIONAL MUSEUM

PÜSINÄITUS
„Eesti. Maa, rahvas, kultuur”.
„Mitä uutta kuuluu?”
kuni 31. I.

ERMi näitused ja muuseumipood
avatud T – P kl 11 – 18.

ERMi postimuuseum
Tartu, Rüütli 15

PÜSINÄITUS „Iga ukse ni päikeses
ja sajus. Eesti rahvuslik
postiametkond 90”.
NÄITUS „Hammastega või
hammasteta” kuni 15. III.

Avatud K – P kl 11 – 18.

Raadi mõisapark

NÄITUSED „Raadi läbi aegade”
ja „Meie siin maal”.
„Trükitud pildid ja kirjad.
ERMi müüri lehed ja plakatid
siiberkapis” eelregistreerimisega
(tel 735 0442 ja 735 0425,
giidid@erm.ee).

KUNSTISALONG ALLEE
Tallinn, Pikk 34
(Sissekäik Roheliselt turult)

VANEMA KUNSTI
ost ja müük.
NÄITUSED, OKSJONID,
HINDAMINE ja
RESTAUREERIMINE.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
tel 646 4500, 512 7677,
e-post info@allee.ee,
www.allee.ee

VAAL GALERII
Tallinn, Tartu mnt 80d

RAUL RAJANGU
„Secret Reich”
kuni 31. I.

Avatud T – R kl 12 – 18, L kl 12 – 16,
e-post galerii@vaal.ee,
tel 681 0871, www.vaal.ee

TAMPERE MAJA
Tartu, Jaani 4

21. I – 8. II
Graafikastudio GRAFODROOMI
näitus „Kopp on ees”.
Näitus on osa Tartu III rahvus-
vahelisest graafikafestivalist.

Avatud iga päev kl 9 – 18,
tel 738 6300,
www.tamperemaja.ee

draakoni galerii

Tallinn, Pikk 18

KAI KUUSING,
„Lugeja”
kuni 28. I.

Avatud E – R kl 11 – 18, L kl 11 – 17,
tel 646 4110, e-post galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/draakon/dindex.htm

Hobusepea
Galerii

Tallinn, Hobusepea 2

ART ALLMÄGI,
„Nägin täna öösel unes ...”
kuni 30. I.

Avatud K – E kl 11 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

TARTU LINNAMUSEUM
Tartu, Narva mnt 23

Püsinäitus
„Dorpat. Jurjev. Tartu”.
„IGAVESTI SALMIMATA LAUL MU
LÕIKUSKUUST. Viktor Jõgeveri
võlu ja vaev” kuni 21. I.

Avatud T – L kl 11 – 18, info ja
registreerimine tel 746 1911,
e-post info@katarina.ee,
http://linnamuseum.tartu.ee

FILIAALIDE info
XIX sajandi Tartu linnakodaniku
muuseum
Tartu, Jaani 16, tel 736 1545.
Oskar Lutsu majamuuseum
Tartu, Riia 38, tel 746 1030
Püsiekspositsioon „Kirjanik
Oskar Luts: elu ja kujutluse piiril”.
KGB kongide muuseum
Tartu, Riia 15b, tel 746 1717.
Tartu Lauupeomuuseum
Tartu, Jaama 14
Püsinäitused „Laulu võim” ja
„Keisermantliga mees”.

HOP GALERII
Tallinn,
Hobusepea 2

MARET SARAPU
„Vahelduv ühisosa”
kuni 24. I.

Avatud N – T kl 11 – 18,
riiklikel pühadel suletud.

TARTU KUNSTIMUSEUM

Tartu,
Raekoja plats 18

PÜSINÄITUS
„Inimene poolsajandis”.
„Jüri Arrak.
Joonistades läbi aja” kuni 29. I.
Kohtumisõhtu Jüri Arrakuga
26. I kell 16.30.

Avatud K – L kl 12 – 18,
P kl 11 – 18, kuu viimane R tasuta,
tel 744 1920, www.tartmus.ee

TARTU KUNSTIMAJA

Tartu, Vanemuise 26

22. I – 12. II III rahvusvaheline
graafikafestival Tartus.
SUUR SAAL
„LIQUIDATION OF ART ACADEMIES”.
VÄIKE GALERII
CAROLINE SURY (Prantsusmaa).
MONUMENTAALGALERII
CZENTRIFUGA D.I.Y International.

Avatud K – E kl 12 – 18,
tartuart@hot.ee, tasuta.

OKUPATSIOONIDE
MUSEUM

Tallinn, Toompea 8

PÜSIEKSPOSITSIOON
sündmustest ja arengutest
Eestis 1940 – 1991.

Avatud T – P kl 10 – 17.30.

EESTI KUNSTNIKE LIIT

VABADUSE GALERII

Tallinn, Vabaduse väljak 6

ENNO LEHIS 100,
akvarellid „Elurööm”
kuni 24. I.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee, tel 627 3630.

TALLINNA
KUNSTIHOONE

Tallinn, Vabaduse väljak 8

„Memoirs from a Cold Utopia”
kuni 26. II.
Kuraator Eve Kask.

KUNSTIHOONE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

KATRIN PERE ja ANNIKA TEDER,
„1 + 1”
kuni 5. II.

TALLINNA LINNAGALERII
Tallinn, Harju 13

MADIS LUIK,
„Giving Hand”
kuni 29. I.

Avatud K – P kl 12 – 18,
tel 644 2818,
info@kunstihoone.ee,
www.kunstihoone.ee

SEB Galerii

Tallinn, Tornimäe 2, V korrus

MATS ÕUN,
fotonäitus
„Holy Sin”
kuni 10. II.

Avatud E – R kl 9 – 18,
e-post haus@haus.ee

A-GALERII

Tallinn, Hobusepea 2

SEIFIS
KAIRE RANNIK,
„Pühendusega H-le”
kuni 30. I.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 16.

VÕRU LINNAGALERII

Võru, Liiva 13

I KORRUS
HEIKKI LEISI „Vastandite vastan-
damine”, avamine 21. I kl 16.
II KORRUS
„Vaba Tahe” ja sõbrad” (avamine
21. I kl 16) ja „Karvavahetuse aeg.
Lapimaa nüüdiskunst”.

Näitused on avatud 23. I – 16. II
E – R kl 12 – 18.30
ja ürituste toimumise ajal,
tasuta, www.vorukannel.ee

Palamuse O. Lutsu
Kihelkonnakoolimuuseum

Palamuse, Köstri allée 3

Püsiekspositsioon
kihelkonnakooli elust
XIX sajandi lõpul läbi
O. Lutsu „Kevade”.
„TULMENÄITUS” kuni 20. II.

Avatud E – R kl 10 – 17,
e-post info@palmuseum.ee,
www.palmuseum.ee, tel 776 0514.
PALAMUSE ON MU MÖTETES,
„KEVADE” MINU SÜDAMES

TEATRIGALERII

ENDLA TEATRIGALERII
Pärnu, Keskväljak 1

SAMMASSAALIS
JAAK VISNAP, „Saladus.
Armastus, rahu ja õnn”.
KOHVIKUS ja KÜÜNI KORIDORIDES
INGE SAAR ja AILI LINDMÄE,
„Hingelaul.
Kuldne ja hõbedane”.

Näitused on avatud kuni 28. II
maja lahtioleku aegadel.

EESTI KUNSTIMUSEUM

KUMU

KUMU KUNSTIMUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1
Püsisäljapanek:
„Varamu” (Eesti kunsti klassika 18. sajandi
lõpust Teise maailmasõja lõpuni) „Masked
valikud” (Eesti kunst Teise maailmasõja lõpust
taasiseseisvumiseni)
Näitused: „SPATIUM. Taani kaasaegne kunst”
kuni 13. mai
„Mina, maalikunstnik Šarūnas” kuni 29. aprill
„Vinum et panis. Veini ja leiva motiiv 16.–20.
sajandi kunstis” kuni 11. märts
„Teatrimaailm eesti graafikas 1970.–1980.
aastatel” kuni 25. märts
Auditoorium: Monoteatri etendus: „Rein Paku
Stand-Up etendus meediast, elust, Uuspõllust
ja muust” 21. jaanuar kell 19. Pilet 10 €.
Mängufilm “Jäneseurg” Rež. John Cameron
Mitchell, USA 2010, 91'. 24. jaanuar kell 18.
Pilet: 2,50 / 4 € tund enne Kumus
Kumu Dokumentaal: „Unustatud ruum”
Režissöörid Allan Sekula & Noël Burch,
Holland, Austria, 2010 116'
25. jaanuar kell 18. Tasuta
DocPoint Tallinn 2012. 26.–29. jaanuar. Pilet 3€
Ekskursioon: 60+ „Looduskaunis Kumu”
27. jaanuar kell 11.30 ja 13.* Osalemine
muuseumipiletiga. *vene keeles
Loeng: „Eesti ja venemaa kunstisidemete
ajaloost”. vene keeles 22. jaanuar kell 13.
Osalemine muuseumipiletiga.
Haridus: keraamikakursus: modelleerimine
teemal „Leiva vägi” 25. jaanuar kell 17-19.
Juhendaja keraamik Aigi Orav.
Üritus: Olof Olssoni performance
20. jaanuaril kell 16.30
Pikk kolmapäev Kadriorus: Ekspress-Kumu.
Sarjast „Kumu poole tunniga”. Aitame
kasutada aega optimaalselt, jõuda pea kõikjale
ja keskenduda vaid tähtsamale. Seda kõike
vähem kui poole tunniga!
Avatud: K 11–20. N–P 11–18
Info: 602 6000, muuseum@ekm.ee

KADRIORU
KUNSTIMUSEUM
KADRIORU KUNSTIMUSEUM
Weizenbergi 37
Püsisäljapanek: 16.–20. saj maalikunst
(Madalmaade, saksa, itaalia, vene meistrid)
18.–20. sajandi Lääne-Euroopa ja Vene
tarbekunst ning skulptuur
Näitus: „Bosch & Bruegel. Ühe maali neli
jälge” kuni 4. märts
Haridus: Lastehommik „Keerukuju” 21.
jaanuar kell 11. Pilet 3 €.
Avatud kunstitöötuba. 22. jaanuar kell 11. ja
12.* Osalustasu 6.40 € *vene keeles
Avatud: K 10–20, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

MIKKELI
MUUSEUM
MIKKELI MUUSEUM
Weizenbergi 28
Püsisäljapanek: Johannes Mikkeli
kollektsioon (16.–20. saj Lääne-Euroopa,
Vene, Hiina kunst)
Näitus: „Portree kujutavas kunstis. Eesti
erakogude põhjal” kuni 5. veebruar
Avatud: K 10–20, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

ADAMSON-ERICU MUUSEUM
Lühike jalg 3
Näitus: „Ilu ahelad” kuni 7. aprill
Võrukelder Mõnus isetegemise võimalus
pärast näituse vaatamist ootab kõiki
külastajaid igal nädalavahetusel kell 11.–18.
Näituse „Ilu ahelad” juurde kuuluvas
võrukeldris saab valmistada toreda käevõru
erinevatest leid-materjalidest, traadist või
helimestest. Kunstikelder on iseseisvaks
kasutamiseks. Osalemine muuseumipiletiga.
Avatud: K–P 11–18
Info: 644 5835, adamson-eric@ekm.ee

NIGVLISTE
NIGULISTE MUUSEUM
Niguliste 3
Püsisäljapanek: Kirikukunst alates 13.
sajandist ning gildide, tsunftide, Mustpeade
vennaskonna ja kiriku hõbevarad.
Kontsert: Orelipooltunnid igal laupäeval ja
pühapäeval kell 16.
Avatud: K–P 10–17
Info: 644 9903, niguliste@ekm.ee

EESTI KUNSTIMUSEUM
Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn
Tel 602 6001, faks 602 6002
muuseum@ekm.ee
www.ekm.ee

EESTI KUNSTIPÄRANDI RESTAUREERIMINE: Eesti Kunsti Toetusfond, a/a 10220034379014, www.ekt.ee

EESTI ARHITEKTUURIMUSEUM
Tallinn, Ahtri 2

SUURES SAALIS
Arhitekt PEEP JÄNES.
GALERIIL
Briti fotograafi RICHARD DAVIESI fotonäitus
„Puitkirikud. Rännak Põhja-Venemaal 100 aastat peale Bilibinit”.
KELDRISAALIS
„Sibulkuplid maastikul – Eesti õigeusu kirikud, kabelid ja palvemajad”.
I KORRUSEL
Arhitektuurimakettide avakollektsioon. Suur Tallinna makett.
Sahtlinäitused. „Kaheksa kaheksast”.

Avatud K 12 – 18, N 12 – 20, R – P 11 – 18, www.arhitektuurimuuseum.ee

EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUSEUM
Tallinn, Lai 17 (sissepääs sisehoovist)

I KORRUSEL
„Klassikud”, ELO JÄRV kuni 29. I.
TREPIGALERIIS
21. I – 18. III MALL METS, „Talvepidu”.
Avamine 20. I kl 17.
II JA III KORRUSEL
PÜSIEKSPOSITSIOON „Ajamustrid 3”.

Avatud K – P kl 11 – 18, tel 627 4600,
e-post info@etdm.ee, www.etdm.ee

EESTI AJALOOMUSEUM

MAARJAMÄE LOSS
Tallinn, Pirita tee 56
SUURNÄITUS „Iseolemise tahe.
90 aastat Eesti Vabariiki”.
FILMIMUSEUMI väikenäitus
„Eesti esimesed”.
„Joonisfilm 40. Inimese ja joone
uuringud aastast 1971”.

MAARJAMÄE HOONE
Tallinn, Pikk 17
PÜSINÄITUS „VISA HING. 11 000
aastat Eestimaa ajalugu”.
Gildisaalis „Silmapilklane
ülessevõtte. Eesti foto
1850–1912”.
Sisehoov on talvepuhkusel!

Avatud K – P kl 10 – 17.

Avatud iga päev kl 10 – 18.

Tasuta külastuspäev iga kuu viimane N.
Muuseumipood Börsi käigus on avatud N – T kl 10 – 18.

FENNO-UGRIA HÕIMUÕHTU

K 25. jaanuar kell 19.00

Tallinna Vanalinna Muusikamajas (Uus 16c)

UDMURDI ÕHTU

Udmurdi laulud, mängud, pillilood ja tantsud:
Irina Pchelovodova, Nikolay Anisimov, Evgeny Bikuzin
ansamblist TŠIPTŠIRGAN

Udmurdi Ülikooli juures tegutseva folklooriansambli Tšiptširgan repertuaar põhineb iga-aastastel ekspeditsioonidel kogutud rahvaluuleainesel ja liikmete kodupaikade folklooril, saateinstrumentidena kõlavad traditsioonilised udmurdi rahvapillid nagu uzõgumõ, kubõz, argan. Oma tegevuses peavad noored udmurdid oluliseks udmurdi rahvamuusika populariseerimist, seetõttu kasutatakse esivanemate kultuuripärandi lahti-mõtestamisel ka kaasaegseid rütme ja harmooniaid.

Ansambli juhiks on alates 2004. aastast keeleteadlane ja õppejõud Irina Pchelovodova. Temalt kuuleme ka udmurtide tänapäevasest olukorrast ja tegemistest.

Kontserdile järgneb tantsuklubi udmurdi tantsudega.

Üritus on tasuta, kõik on oodatud!
Hõimuõhtut toetavad Hõimurahvaste Programm ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet.

Tere tulemast! Зечбуресь!

www.fennougrica.ee

Tallinn, Müürivahe 12
www.tmm.ee

PÜSIEKSPOSITSIOON
„Muusikainstrumente läbi
mitme sajandi”.

**NÄITUS „Lapsepõlvlood. Eesti
näitlejate ja muusikute lapse-
põlvemälestused ja -unistused
läbi aegade”.**

ASSAUWE TORNIS
SILVER VAHTRE teatriplakadid.

Avatud K – L kl 10 – 18,
infotel 644 6407, info@tmm.ee

SÄREVI TEATRITUBA
Tallinn, Tina 23 – 13

Avatud ettetellimisel,
tel 644 2884, 648 5838.
http://teatrituba.tmm.ee

**Loengute ja lasteprogrammide
tellimine** tel 648 5838,
kirsten.simmo@tmm.ee

Tartu Ülikooli Muuseumid

Tartu Ülikooli ajaloo muuseum

Tartu, Lossi 25
Püsiekspositsioon
„Tartu ülikool 17. sajandist tänapäevani”.
Näitus „Moodne tudeng. Oh ajad,
oh kombed” kuni 3. juunini.
Tel 737 5674, avatud K – P kl 11 – 17,
http://www.ajaloomuuseum.ut.ee

Tartu tähetorn (Lossi 40)
Avatud T – P kl 10 – 18.

Tartu Ülikooli kunstimuuseum
Tartu, Ülikooli 18
Püsiekspositsioonis
antiikkunst Pompei stiilis interjööris.
Kuni 2012. a märtsini näitus
„Puusse lõigatud pildid. Albrecht Dürer
ja saksa puulõikekunst 16. sajandil”.
Tel 737 5384, avatud E – R kl 11 – 18.

Tartu Ülikooli loodusemuuseum
Tartu, Vanemuise 46
Püsiekspositsioonis loomad,
kivistised ja mineraalid.
Näitus „Planeet Maa uurimine
Darwinist tänapäevani”.
Tel 737 6076, avatud K – P kl 10 – 16.
http://www.natmuseum.ut.ee

Tallinn, Pikk 73

NÄITUS „Vanad muinaslood”.
Eesti mitme põlvkonna kunstnike
pildid vendade Grimmide
muinaslugudele kuni 11. II.

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 16,
tasuta, www.elk.ee

US ART GALLERY
Tallinn,
Rotermanni väljak,
Roseni 8

**US ART GALLERY
võtab komisjonimüüki
KUNSTITEOSEID.**

Avatud T – P kl 10 – 18,
info tel +372 664 5026
või usart@usart.ee

Eesti Arhitektide Liit

koostöös Eesti Arhitektuurikeskuse ja Eesti Kultuurkapitaliga
kuulutab välja

avaliku ideevõistluse

Veneetsia XIII rahvusvahelisel arhitektuuri biennaalil
eksponeeritava Eesti kaasaegse arhitektuuri
näituse idee ja kontseptsiooni leidmiseks.

Võistlustööde esitamise tähtaeg on
2012. aasta 23. veebruar kell 14.

Preemiafond on 2800 eurot.

Täpsem info www.arhliit.ee
e-post info@arhliit.ee

EESTI
KUNSTIAKADEEMIA

VASTUVÕTT
2012

Avatud uste päev
20. jaanuaril 2012

Avalduste vastuvõtt algab juba
6. veebruaril 2012

sisseastumine.artun.ee
www.artun.ee

**UNGARI INSTITUUDI
GALERII**
Tallinn,
Piiskopi 2

RITA KORALEVICSI näitus
„Mu pesa on mu kodu”
kuni 23. II.

Avatud E – N kl 10 – 17,
R kl 10 – 14,
www.unginst.org.ee

Galerii RIOS

OSTAB ja MÜÜB
eesti, lääne-
euroopa ja
vene kunstnike
maale, graafikat, skulptuure.

Hindame ja restaureerime.

Tallinn, Kaarli pst 8, tel 699 9698.
Tallinn, Mustamäe tee 4 – 103,
tel 515 9196.

SIRBI REKLAAMI HINNAKIRI

Must-valge reklaam + kujundus 0.83 eurot cm²
Must-valge reklaam (kujundatud) 0.70 eurot cm²
Teatritenduste, kontsertide reklaam + kujundus
0.48 eurot cm²
Teatritenduste, kontsertide reklaam (kujundatud)
0.38 eurot cm²
Korduvkuulutus sama tekstiga 15% odavam

Galeriide, kunstinäituste reklaam (5 x 5 cm) 6.71 eurot
Galeriide, kunstinäituste reklaam (5 x 10,4 cm) 13.42 eurot
Önnitlused ja leinakuulutused 11.50 eurot
Kuulutus rubriigis „Raamatukauplused” 1 rida 0.38 eurot
Kuulutus rubriigis „Kultuuriesindused” 1 rida 1.28 eurot
Kõik hinnad sisaldavad käibemaksu 20 %

JUBILATE 2012

kontserdisaal

INFO EMTA kontserdibüroo www.ema.ee

Sisepääs tasuta

Esmaspäev
23. jaanuar kell 17.00
EMTA kammersaal

MAESTRA
ANNA KLAS 100
Kontsert ning DVD
ja raamatu esitlus
Meenutab prof Urve Lippus

Esinevad Anna Klasi õpilased: Ada Kuuseoks,
Toivo Peäske, Vladima Jeremjan, Diana Livi,
Marina Kostik, Svetlana Kostik ja
Nata-Ly Sakkos (prof Laine Metsa õpilane)

Kavas: Bach, Brahms, Chopin-Godowsky, Dvořák,
Liszt, Mozart-Busoni, Rahmaninov, Rääts, Takemitsu

ANNA KLAS 100

**RAHVUSOOPER
ESTONIA**

RAHVUSOOPER ESTONIA KOOR,
(peakoormeister Hirvo Surva)
kuulutab välja konkursi

**VABADELE AMETIKOHTADELE
TENORI HÄÄLERÜHMA.**

Konkurss toimub reedel,
3. veebruaril 2012 kell 11.00
Rahvusoper Estonias
(Tallinn, Estonia pst 4).

Konkursil palume esitada
üks vabalt valitud aaria või *lied*,
millele lisandub *prima vista*.

Konkursile registreerimiseks palun saata
sooviavaldus ja CV aadressile:
konkurss@opera.ee

Avalduses palun ära märkida ka
kontsertmeisteri vajadus konkursil.

*Täna kõiki häid inimesi,
kes elasid kaasa
minu sünnipäeva tähistamise rõõmudele!*

Ester Mägi

TALLINNA KIRJANIKE MAJA
MUSTA LAEGA SAALIS
Harju tänav 1
www.ekl.ee

KIRJANDUSLIK KOLMAPÄEV

25. jaanuaril kell 18

**„Albert Trapeeži
viimased laulud”**

**Albert Trapeež,
Riho Sibul,
Jürgen Rooste.**

Info 627 6410

Üritust toetab
Eesti Kultuurkapital

Eesti Kirjanike Liit

EKL TARTU OSAKOND ja kohvik ANNA EDASI

Neljapäeval, 26. jaanuaril kell 18
kohvikus Anna Edasi (Tartu, Tähe 20)

KIRJANDUSLIK KÜLALISNELJAPÄEV

Oma luulet loevad
Doris Kareva ja Hannes Varblane

Toetanud Eesti Kultuurkapital

Eesti esimene LISATÖÖ portaal on avatud!

LISATÖÖ
Hea võimalus

**Kas otsid korralikku
lisatööd või tegijat?**

vaata **www.lisatöö.ee**

Talve lõpuni **TASUTA!**

Eesti Kooriühingu AASTAKONTSERT ja AASTAPREEMIAD

**Laupäeval, 28. jaanuaril 2012
kell 15 Estonia kontserdisaalis**

- Collegium Musicale / Endrik Üksvärav
- Eesti Koorijuhtide Naiskoor / Andrus Siimon ja Õnne-Ann Roosvee
- Segakoor HUIK! / Kaspar Mänd
- Rahvusoper Estonia poistekoor / Hirvo Surva
- Tallinna 21. Kooli lastekoor Vocal Spirit / Lydia Rahula
- Tallinna Muusikakooli puhkpilliorkester / Valdo Rüütelmaa
- Tartu Akadeemiline Meeskoor / Alo Ritsing

Piletid 7/5 € Eesti Kontserdi kassadest,
Piletilevist ja Piletimaailmast.

www.kooriyhing.ee

Haridus- ja Teadusministeerium

KULTUURIMINISTEERIUM

Eesti Kontsert

Kontserdinädal
20.–26. jaanuar

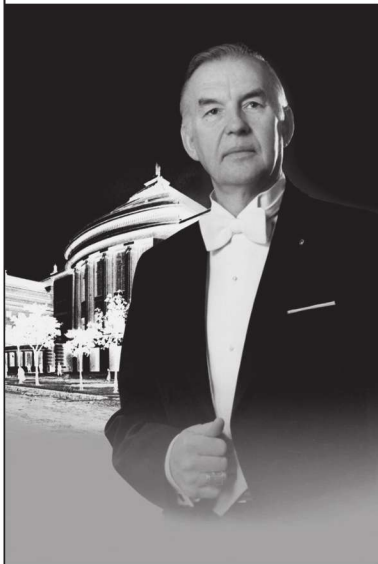
N 19. I kell 19 Jõhvi kontserdimaja
R 20. I kell 19 Vanemuise kontserdimaja
L 21. I kell 19 Estonia kontserdisaal
KULDNE KLASSIKA
Pihkva Filharmoonia
Sümfooniaorkester
Solist **Rodion Zamuruev** (viul)
Dirigent **Gennadi Tšernov**
Tšaikovski. Viiulikontsert D-duur
Muusikat Tšaikovski ja Hatšaturjani ballettidest

R 20. I kell 19 Pärnu kontserdimaja
Raimond Valgre legend
Henn Rebane (akordion)
Tõnu Raadik (laul, viiul)

L 21. I kell 16 Väravatorn
Balkani ballaadid
HORTUS MUSICUS
Kunstiline juht **Andres Mustonen**
Kreeka, makedoonia, bulgaaria ja türgi
traditsiooniline muusika

L 21. I kell 16
Antsla Kultuuri- ja spordikeskus
Silvi Vrait
Raivo Tafenau (akordion)
Jürmo Eespere (klahvpillid)
Liina Amon (trummid)

T 24. I kell 18 Põlva muusikakool
Mati Palm 70
Klaveril **Piia Paemurru**
Kavas soololaul läbi aegade

T 24. I kell 19 Estonia kontserdisaal
Beethoven.
Sonaadid viiulile ja
klaverile IV
Mari Tampere (viul)
Aleksandra Juozapenaite-Eesmaa (klaver)
Sonaat nr 9 A-Duur "Kreutzeri sonaat"
Sonaat nr 10 G-duur

24. I kell 19 Türi kultuurimaja
Henn Rebane (akordion)

K 25. I kell 18 Abja kultuurimaja
Reis ümber maailma
VG V TRIO
Arvo Leibur (viul)
Terje Terasmaa (vibrafon)
Heiki Mätlik (kitarr)

K 25. I kell 19 RO Estonia Talveaed
N 26. I kell 19 Vanemuise kontserdimaja
KontsertJazz
THE BALTIC TRIO
Dainius Pulauskas (klaver, Leedu)
Toivo Unt (kontrabass, Eesti)
Maris Briezkalns (trummid, Läti)

N 26. I kell 19 Vastseliina rahvamaja
KontsertJazz
Born to be Free
Tõnu Naissoo Hammond-Group
Marilyn Kongo, Tõnu Naissoo, Ain Varts,
Andrus Lillepea
1960.–1970. aastate rokiklassika džässilikes
seadetes

www.concert.ee

VILJA VOLENS 30. IV 1944 – 17. I 2012

Raske ja kiiresti kulgenud haiguse tagajärjel lahkus meie hulgast 17. jaanuaril andekas klaasikunstnik Vilja Volens.

Vilja Volens sündis 30. IV 1944. aastal Lätis Rūjienas tuntud skulptori Martin Saksa tütreana. Aastail 1966–1971 õppis ta ERKiis klaasehistöö erialal professor Maks Roosma käe all. Diplomitööna valmis tal tehases Tarbeklaas sari puhutud klaasfiguure, mille puhul oli juba tunda püüdlust luua naljatleva alatooniga dekoratiivvorme.

Popstiilist lähtuv naljatlev-groteskne loomelaad kujunes Vilja Volensi edasises loomingus valdavaks ja on jäänud ainulaadseks eesti klaasikunstis. Üllatavalt ja mänguliselt mõjuvad tema hiigelmõõtmetes puhutud „Kommid“ (1982) või kuumtööstlustehnikas valminud klaasist „Suusad, saapad, kepid“ (1977), mis saavutasid rohelisel murul eksponeerituna näitusel sürrealistliku efekti. Huumorimeelega on loodud klaasist „Kübarad ja kaabud“ (1980), loomutruud „Praetud monad“ ja „Keedetud monad“ (1983). Samasse laadi kuulusid ka tema tööd viimasel Eesti Klaasikunstnike Ühenduse aastanäitusel.

Omaette grupi tema fantaasiarik-

kas loomingus moodustavad laboratoorsest klaasist leekpõletitehnikas klaasripatsid 1984. aastast. Need kujutavad endast miniatuurseid pasunaid, antiikseid kannukesi, vaase, aga ka kummalise kujuga võtmeid ja tabalukke. Tema töid on tänaseks talletatud mitmetes kogudes (Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum, Eesti Ajaloomuuseum, Eesti Kunstifond, Tallinna Linna-muuseum).

Aastail 1992–2011 jagas Vilja Volens oma rikkalikke klaasikunstlaseid teadmisi ja oskusi Tallinna Kopli Kunstikooli õpilastele, olles sõbraliku ja lahke olekuga üks armastatumaid kunstipedagooge. 2011. aastal saavutasid tema õpilased üle-eestilisel õpilaste klaasikunsti konkursil „Minu klaas 2011“ mitmeid auhindu, mis on viimane kõrge tunnustus tema elutööle kunstiõpetajana.

Andekat ja omanäolise loomingu kunstnikku jäävad leinama

Eesti Klaasikunstnike Ühendus
Eesti Kunstnike Liit

Ärasaatmine laupäeval, 21. jaanuaril kell 15.30 Pärnamäe krematooriumis.

HENNO-JÜRI TIGANE 1. II 1942 – 12. I 2012

Eesti restauraatorkonda on tabanud ootamatu kaotus: 12. jaanuaril lahkus meist hea kolleeg Henno-Jüri Tigane.

Henno Tigane sündis kunsti- ja kirjandusiniimeste peres: tema ema Valentine Tigane oli kunstiajaloolane ning töötas aastail 1944–1983 Eesti Kunstnike Liidus referendina, tema tädid Aino ja Leida Tigane olid tuntud kirjanikud. Pärast keskkooli lõpetamist asus ta tööle Eesti Kunstimuuseumi (tollal Tallinna Riiklik Kunstimuuseum) kassapidajana, hiljem laborandina. Teda hakkas tõsiselt huvitama restaureerimine. Muuseumi restauraatori Eerik Põllu abilisena restaureeris ta algul maale, siis keskendus polükroomsele puidule, mille konserveerimis- ja ennistustöödes oli muuseumi seni abistanud skulptor Paul Horma. Tigase metoodilist põhjalikkust selles töös hindas aastail 1975–1986 muuseumi restaureerimisosakonda juhtinud Endel Valk-Falk.

Polükroomse puidu reataureerimise osakonna juhatajana lahkus Henno

Tigane 1986. aastal muuseumist ning asus neis ülesannetes tööle ka 1986. aastal Valk-Falgu käivitatud ENSV Riiklikus Restaureerimiskeskuses, mis peatselt nimetati ennistuskojaks Kanut. Viimased kümme aastat töötas Tigane Kanutis infotehnoloogia spetsialistina.

Henno Tigane töötas oma alal vaikselt, kiirustamata, aga korralikult, mõistes algusest peale teadusliku lähenemise vajadust restaureerimises ning end pidevalt erialaselt täiendades. Kolleegina oli ta abivalmis, seltskondlik, hea huumorimeelega, lojaalne oma asutusele. Nii kunstimuuseumis kui ka Kanutis omandas ta „koduhooldja“ maine, kes majas kõige põhilisega kursis oli.

Kolleegidele jäävad Henno-Jüri Tigasest helged, tundesoojad mälestused.

Ennistuskoda Kanut
Eesti Kunstimuuseum
Eesti Konservatorite Ühing

HELDUR VAABEL 29. IV 1928 – 6. I 2012

Uusaasta töi kaasa kurva teate: lahkunud on Heldur Vaabel. Oli ta ansamblijuht, instrumentalist (pillide loetelu läheks väga pikaks), dirigent, helilooja, õpikute autor, pillimeister või õpetaja? Tundub, et eelkõige inimene, kes täielikult kiindunud rahvamuusikasse, ja inimene, kes tahtis ja oskas seda kiindumust jagada.

Õppinud Tartu Muusikakoolis rahvapilliorkestri juhtimise erialal ja täien-

danud end heliloojate liidu noorte heliloojate seminaris, töötas ta muusikaõpetaja ja orkestrijuhina Tartus ja Tallinnas, kõige kauem, aastatel 1962–2007 Jakob Westholmi gümnaasiumis. Ta juhendas mandoliini- ja rahvapilliorkestreid, pidas muusikaalaseid loenguid, oli laulupäevadel rahvamuusikaorkestrite üldjuht, õpetas mitmesuguseid pille (mandoliini, plokkflööt, kitarr, kontra-

bass) ning juhendas orkestreid ja ansambleid (nt Punamütsikesed, Krõllid, Kirilind, Tõmba-Jüri, Pirita, Kirmas).

Neid, kellel on õnn Heldur Vaabelit oma otseseks õpetajaks pidada, on ligikaudu 900. Kui siia lisada veel ka kaudsed mõjutused, siis võib olla kindel, et edasi elavad nii muusikaarmastus me maal kui ka kiindumus oma õpetajasse.

Plokkflöödiühing ERTA- Estonia

KALJU ENNIKO 14. IX 1952 – 12. I 2012

12. jaanuaril suri Haapsalus luuletaja Kalju Enniko.

Kalju Enniko sündis 14. IX 1952 Lääne-Virumaal Tudus lasterohke pere viimase lapsena. Omandanud keskhari-duse Rakveres, õppis ta 1972.–1977. aastani Tallinna Pedagoogilises Instituudis eesti keelt ja kirjandust ning töötas seejärel aastatel 1977–1986 õpetajana Tudu 8-klassilises koolis, 1986–1992 kasvatajana Vaeküla eriiinternaatkoolis, hiljem lühikest aega õpetajana Järvamaal Peetri põhikoolis, raamatukoguhoidjana Kare-da vallas ning õpetajana Haapsalus.

Enniko debüteeris luuletajana 1976. aastal ajakirjas Noorus ning osales au-

torina kogumikus „Noori autoreid ’77“ (1979). Luuletaja ainsaks ilmunud värsikoguks jäi 1980. aastal ilmunud „Roheline süda“, kuid varasest noorusest alguse saanud kirg luule vastu ei kustunud kuni viimaste päevadeni. Kirjutades uusi ja lihvides oma vanu luuletusi, püüdis ta üha suurema lakoonilisuse, liiviliku lihtsuse poole. Viimastel eluaastatel elu ääremaadele taandununa jätkus tal jõudu saavutada tunnustus mitmel marginaalsel muusikavaldkonnas (Eesti Luuleliidu luulevõistluse „Kuldne kaseleht ’97“ laureaat esimesed kohad Kalju Lepiku luulevõistlustel aastatel 2003–2006), kuid enamaks paraku mitte. Viimaseks

katseks murda end laiema kirjandusavallikkuse ette jäi 2010. aasta Loomingus nr 11 Mart Murde pseudonüümi all avaldatud kimp luuletusi. Näiv dissonants tundmatu, debüvandiks peetud nime ja luuletuste endi küpsuse vahel mõjus nõnda rabavalt, et ajendas tunnustatud professionaalist kolleegi lausa selle sündmuse aineliseks novellilaadseks kirjutükiks (vt Toomas Vint, „Autori sünd“). Looming 2011, nr 8).

Küllap leidub lahkunust maha jäänud käsikirjade seas veel mõndagi avaldamisväärtset, mis ilmudes korvaks täiu-sele püüdnud luuletaja eluajal napiks jäänut.

Raul Kilgas

JAAN UNT 7. XI 1947 – 12. I 2012

Eesti teadust ja kultuuri on tabanud väga valus kaotus. Pärast pikka ja rasket haigust lahkus parimas loomeeas Eesti väljapaistvamaid antiigiteadlasi, Tartu ülikooli kauaaegne klassikaliste keelte ja maailmakirjanduse õppejõud, Eesti Kirjanike Liidu ja Eesti Kirjanduse Seltsi liige Jaan Unt.

Jaan Unt sündis Tartus kaubandustöötajate pojana. Lõpetanud 1966. aastal Tartu I keskkooli (Hugo Treffneri gümnaasium), õppis ta 1966.–1968. aastani Tartu ülikoolis eesti filoloogiat, läbis sõjaväeteenistuse ja töötas lühikest aega Mustla keskkoolis eesti keele õpetajana. 1971. aastal otsustas ta pühenduda oma aastatepikkusele huvile Marcus Aureliuse ja vanakreeka keele vastu ning jätkas õpinguid Leningradi ülikoolis klassikalise filoloogia alal, mille lõpetas 1976. aastal, olles tänini ainus Peterburi ülikooli diplomiga eesti klassikaline filoloog. Aastatel 1976–1980 oli ta feodalismi ajaloo vanemlaborant TA Ajaloo Instituudis, seejärel pidas poliitilise meelsuse tõttu viis aastat vabakutselise põlve.

1984. aastal hakkas Jaan Unt EELK usuteaduse instituudis õpetama uue testamendi kreeka keelt, 1985. aastal asus ta õppejõuna tööle Tartu ülikooli, kus õpetas esmalt võõrkeelte kateedris

ladina keelt. Eesti iseseisvuse taastamise järel asus ta ülikoolis nii mõtte kui teoga taastama klassikalist filoloogiat ja usuteaduskonda, pühendades kogu energia mõlema eriala ülesehitamisele, õppekavade väljatöötamisele, ladina ja vanakreeka keele ning kirjanduse ja uue testamendi kreeka keele õpetamisele. Seejärel sai Jaan Undist ühtlasi vanima lähis-ida ja antiikkirjanduse lektor.

Jaan Undi teaduslikud huvid, millele andsid esimese impulsi koolipõlves loetud Marcus Aureliuse tõlkekatked, said selgema suuna üliõpilaspõlves Leningradis.

Ta süvenes stoa filosoofiasse, millest kasvasid kiiresti välja maailmatasemel väljaanded: Marcus Aureliuse „Iseenda-le“ kommenteeritud tõlked eesti (1983) ja vene keelde (1985, koostöös Aleksander Gavriloviga) ning Epiktetose „Encheiridioni“ tõlge, mis jäi pooleli. Nende kõrval sündisid Aristotelese „Luulekunsti“ süvatoime (1982, uustrükk 2003), Platoni dialoogide vahendused (alates 1987), millest mitmed ootasid veel lõpetamist; Demokritose fragmendid (1982), aga ka uuemate autorite ümberpanekud (nt Dionysius Fabriciuse Liivimaa kroonika XVII sajandist (2010), mis oli tema esimeseks teadustööks ajalooinstituudis, kuid jäi varem olude tõttu ilmunuta).

Toimetajana ja kommenteerijana aitas ta kaasa Vergiliuse (1992), Cicero (2007) jt klassikute teoste ilmumisele, tõlkis antiikkultuuri käsitlevaid teoseid, kirjutas saatesõnu ja artikleid ning panustas samasuguse põhjalikkusega maailmakirjanduse kooliõpikutesse, mille kõrget taset ta pidas ülimalt oluliseks.

Jaan Undi tööd esindavad parimat eesti tõlkekuultuuri. See on filosoofiline ja filoloogiline kool, mis õpetab, kui hoolikalt tuleb ümber käia sõna ja mõttega, kui nõudlikult ning loominguliselt tuleb arendada iseennast ja oma väljendusvahendeid. Oponendi või kriitikuna oli ta heatahtlik kaasamõtlev, kes avas probleeme kümnest perspektiivist. Oma õpilastele oli ta armastatud ja imetletud õppejõud, kelle printsiibid olid selged, lihtsad ja mõjuvad, kes alati usaldas ning innustas noort inimest. Kolleegidele oli ta asendamatu erudiit ja vaimukas vestluskaaslane, kelle külalislahke kodu uks Emajõe tänavas oli alati avatud.

Kuigi vastava tiitlita, sest ta ei osatanud kunagi tähelepanu formaalsustele, jääb Jaan Unt meie mälestusse kui professor kõige sügavamas akadeemilises tähenduses.

Fugit irreparabile tempus (Vergilius).

Tartu ülikool
Eesti Kirjanike Liit
Eesti Kirjanduse Selts

KULTUURIESINDUS

► SOOME INSTITUUT Harju 1, 10146 Tallinn, tel 631 3917, faks 631 3952, e-post tallinn@finst.ee, www.finst.ee.

► SOOME INSTITUUT Vanemuise 19, 51014 Tartu, tel 742 7319, faks 742 7097, e-post tartu@finst.ee, www.finst.ee. Avatud E – R kl 10 – 16, K kl 10 – 18.

► TAMPERE MAJA Jaani 4, Tartu, tel 738 6300, www.tamperemaja.ee.

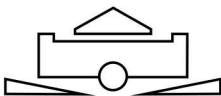
► BRITI NÕUKOGU Veerenni 24, 10135 Tallinn, tel 625 7788, faks 625 7799, e-post british.council@britishcouncil.ee, www.britishcouncil.ee.

► UNGARI INSTITUUT Piiskopi 2, 10130 Tallinn, tel 644 0817, e-post unginst@unginst.org.ee, www.unginst.org.ee. Avatud E – N kl 10 – 16, R kl 10 – 14.

► GOETHE INSTITUUT Suurtüki 4b, Tallinn, tel 627 6960, faks 627 6962, e-post info@tallinn.goethe.org. Info (saksa ja eesti keeles) koduleheküljel www.goethe.de/tallinn.

► TAANI KULTUURI INSTITUUT Vene 14, 10123 Tallinn, tel ja faks 646 6373, e-post info@dankultur.ee, www.dankultur.ee.

► EESTI INSTITUUT Suur-Karja 14, 10140 Tallinn, tel 631 4355, www.estinst.ee.

NÄITUSED

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
NATIONAL LIBRARY OF ESTONIA

31. märtsini	harulduste kogu saalis
Mis linn see on...
Tallinn 17.-19. sajandi illustratsioonidel
2. veebruarini	fuajeeväljund
Eestimaa kirikud
Andrei Popovi fotod
29. veebruarini	humanitaarsaalis
Eesti etnograafilise käsitöökunsti mustrid
31. jaanuarini	Saksa saalis
Tallinn - inimeste ja majade lood
Sarah Jana Portneri fotod
1. veebruarini	õigusteaduste saalis
Õigusteadlane ja kultuuriloolane
Artur Taska 100
Püsinäitused	3. korrusel Eduard Wiiralti galerii
5. korrusel Eesti riiklike teenetemärkide galerii

Avatud E-R 11-20, L 12-19
www.rahvusraamatukogu.ee/naitused

SIRP

INFOTELFON 682 9070
FAKS 682 9071
TOIMETAJAD 564 50 108
e-post sirje@sirp.ee
Sirp internetis
www.sirp.ee

Peatoimetaja Kaarel Tarand 682 9076 kaarel@sirp.ee
Arhitektuur Margit Mutso 682 9073 margit@sirp.ee
Esseistika Valle-Sten Maiste 682 9074 valle@sirp.ee
Film Tarmo Teder 682 9072 tarmo@sirp.ee
Kirjandus Doris Kareva 682 9074 doris@sirp.ee
Kunst Reet Varblane 682 9073 reet@sirp.ee
Muusika Tiina Mattisen 682 9073 tiina@sirp.ee
Teadus Marek Strandberg 682 9076 marek@sirp.ee
Teater Tambet Kaugema 682 9078 tambet@sirp.ee

Keeletoimetaja Aili Künstler 682 9075 aili@sirp.ee
Keeletoimetaja (teadus) Ellen Arnover
Korrektoir Tiina Kivikas 682 9075 tiinak@sirp.ee
Kujundus Piia Ruber 682 9077 piia@sirp.ee
Reklaam, sekretär Sirje Kaus 682 9070 sirje@sirp.ee
Uudised Henri Perkmann henri@sirp.ee
Toimetuse aadress ja postiaadress, 10146 Tallinn, Voorimehe 9

Trükk, AS Printall, Peterburi 64a.
Väljaandja Sihtasutus Kultuuriliit, 10146 Tallinn, Voorimehe 9
Kui Sirp ei jõua postkasti õigeaegselt, siis palume helistada tel 617 7717.

Honorari makstakse iga kuu II ja IV neljapäeval.
Honorariprobleemide korral võtta ühendust e-posti aadressil katrin@kl.ee või tel 683 3105.

VÄLJAANDMIST TOETAB

SA Archimedes

Toetab Euroopa Liit

